

NÉZETEK

A MAGYAR NEMZET MÍVELTSÉGI

ÉS
TECHNIKAI KIFEJLÉSE
TÁRGYÁBAN.

ÍRTA

JOO JÁNOS,
A RAJZOLÁS ÉS ÉPÍTÉSZET NYILV. TANÍTÓJA
EGERBEN.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM BETŰIVEL.

1841.

Mit remélhet a' jó polgár, a' lelkes hazafi, ki az övéinek akar élni, de törekvéseit a' kor csak gúny és kacajjal fogadja?
– *Dalhon élőbeszédje.*

Tanácsot a' tanácslóért fogadni-el többnyire gyengeség; de tanácsot annak belső értékeért követni, magáévá tenni, erő- 's ész tulajdona, 's kötelessége. – Munkás, tevő lélek tulajdona, hogy maga szerezzen gyűjtsön, ne várjon hiszve, 's inkább kedveljen munkával szerzettet, mint mit készen és könnyen kaphat; de esztelenség kincset megvetni 's nem használni azért, mert nem mi gyűjtöttük. – *B******

NAGY MÉLTÓSÁGÚ ÉS MÉLTÓSÁGOS

GRÓF

Széki TELEKES JÓZSEF Úrnak,

A' MAGYAR SZENT KORONA ŐRÉNEK,
CSÁSZÁRI KIRÁLYI VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS- ÉS A' NAGYMÉLTÓSÁGÚ
KIR. HELYTARTÓ TANÁCS TANÁCSOSA-, KAMARÁS-, A' MAGYAR TUDÓS
TÁRSASÁG ELŐLÜLŐJE-A'BAJOR KIRÁLYI ACADEMIA TISZT. TAGJA-'S TE-
KINTETES SZABOLCS VÁRMEGYE FŐISPÁNJA- Ő EXCELLENTIAJANAK.

mély tisztelettel.

NAGY MÉLTÓSÁGÚ GRÓF,

KORONAŐR, KIRÁLYI BELSŐ TITKOS- ES HELYTARTÓ TANÁCSOS, KAMARÁS, TUDOS-TÁRSASÁGT ELŐLÜLŐ ES FŐ-ISPÁN
ÚR!

Kegyelmes Uram!

Midőn Excellentiádnak velem éreztetett magas kegyelménél fogva e csekély munkámat ezenel ajánlani bátorkodom, azon őszinte igaz és mély tisztelet fogja-el keblemet, mellyet tiszta lelkű ember csak akkor érezhet, midőn olly férfiúhoz közeledni van szerencséje, ki hona 's fejedelme tiszteletét nemcsak magas hivatali kötelességének hűteljesítése által szerzé-meg; hanem azon hazafi kötelességeket is, mellyeket – fájdalom – olly ritkán és olly kevesek ismernek-el, halmozva teljesíteni elnem mulasztá. Excellentiádnak e' magyarhaza iránti érdemei annyira fényesek és ismertek, hogy elősorolásukat – ha attól Excellentiád szerénysége nem tiltana is – szükségtelennek, sőt azokra gyenge tollamat méltatlannak Ítélem. De miután megvagyok győződve arról is, hogy személyes magasztalásokkal Excellentiád kegyes hajlandóságát megnyerni akarni a' leghagyobb tévedés volna; ugyan azért soraim céljához ragaszkodva, mély alázatossággal azon kö-

nyörgéssel járulok Excellentiádhoz: méltóztasson e' csekély munkámat kegyelmesen fogadni 's teljesen hinni azt, hogy szerencsém legfőbbikének ismerem Excellentiád iránti legnagyobb tiszteletemnek e' parányi jelét bemutatathatni. –

'E' munkám tárgya – mikint Excellentiád előtt is tudva van – a' nemzet boldogságát főleg előmozdítható – műveltségi 's technikai kifejlésre vezető – eszközök levén, általa azon eszméimet kívánom közönségessé tenni, mellyeket azok fölől némi tapasztalás és tárgyismeret bennem születtek. Tudván e magyar hazának azon szerencséjét, hogy alkotmányos rendszeréhez képest kötelességgé vált tagjainak a' nemzeti jólétre czélzó eszközökről gondolkozni 's azok iránti nézeteiket nyilvánítani; – de miután vannak tárgyak, mellyek körülményesb kifejtést kívánva nagyobb közönség eleibe élőszóval nem terjeszthetők, ezekre nézve pedig az írói út maradván fen, ez úton azoknak kifejtése tárgyismerőktől váratik; – ez ok bírt engem is e munka írására, mellynek szerkesztésében a' nemzeti boldogság czélzatát szem előtt tartva, főleg jobbágyi hűség, alkotmány és vallás tisztelete szolgálnak irányul. Mennyiben bizonyítám-be amazt, és mint feleltem-meg ennek? a' közvélemény és Excellence n t i á d bölcs ítélete alá bocsátom.

Az író.

TARTALOM.

Az Olvasóhoz.	
A' nemzet műveltségi és technikai-kifejtésének szüksége.....	II
Vezérelvek a' népiskolák felállításában	10
I. Kormányi felügyelet.....	21
II. Egyesítés.....	24
III. Nemzetiség.....	32
Népiskolai rendszer.....	39
I. Nevelési és tanítási rend	45
II. Népiskolaház.....	57
III. Költség.....	60
IV. Népiskolai-Felügyelőség	63
Athenaeum.....	68
I. Athenaeum épület. (6 rajzzal.).....	64
II. Athenaeumi-személyzet	70
III. Athenaeumi-rendszer.....	82
IV. Az athenaeumi alapvagyronról	90
A' javallottak létesíthetési módja.....	100
Nőiskola és tanítónőket-képző intézetek.....	107
Kézműves Czéhek	111
Végszó	129
Jegyzetek	145

AZ OLVASÓHOZ.

Néhány utóbbi évek alatt felette sokat olvashatott már a' magyarközönség nevelésről és annak alapvonalairól; szükségéről pedig csak folyóiratainkban is annyi szó van, hogy nem lehetne csudálkozni, ha az olvasó közönség e' tárgyat már unalmasnak találná. E' munka Írójának véleménye szerint annyival kedvesebb tünemény lehet tehát egy felállítandó célszerűbb népneveie si rendszerről is terjedelmesben szólni, sőt talán kívánatos is, miután e' tárgy azok sorába tartozik, mellyekrol jelen *) országgyűlésünk rendelkezni kíván. A' nemzeti jólét egyik eszköze a' technikai kifejlés levén, e' tárgyban szinte számszerűbb nyilatkozás történt már, és a' célravezető eszközök létrehozásában hasonló lépések tételnek. A' két tárgynak némi rokonsága, de azon körülmény is: hogy a' fő'célra, azaz, a' nemzeti jólét előmozdítására csak együttvéve szülhetnek

*) E' munka mint az alább látható évszám mutatja, már a' közelebb befejezett 18³⁹/₄₀-ki országgyűlés alatt készen volt; az olvasó kéretik magát azon korba visszahelyezni.

valódi hatást, arra vezette az író, hogy nézeteit összefoglalva, közölje, miután népnevelés tárgyában a' műtudományt teljesen mellőzni különben sem lehetne.

Azon rendkívüli összeköttetés, mellyben e' két tárgy a' statusviszonyokkal van, szükségképen olly dolgokat idéze fel, mellyeket érdekelni írónak előleges szándéka épen nem vala; de a' tárgyak körülményesb kifejtései azt elkerülhetténevék. Meg fog tehát engedni a' nyájas olvasó, ha e' munkában olly észrevételeket találand, meltyek szorosan véve csak az országtudomány körébe sorolhatnak; de vajjon mi az, mi e' tudomány-osztály körébe nem tartozik? hiszen maga a' nemzet míveltségi és technikai kifejtése e' tudománynak egyik legfontosabb részét teszi; 's ezért talán sokkal kevésb figyelemre méltók a' történt kitérések, mint első tekintetre látszanak. Meglehet, hogy író csalatkozik állításaiban, de célja szent, és ennél fogva reményű, hogy ezen – mint e' nagy fontosságú tárgyban első' terjedelmes munka – kímélő bírálat alá jövend. – Sok az, mit e' munkában még felhozni kellene, főleg az érdeklött szabályok czélszerűségének bebizonyítására; azonban e' munka értelmesb közönség számára íratott, ezért a' hiányok kiegészítését elfogultlan olvasóitól biztosan várja Egerben tél-előhavában 1839,

AZ ÍRÓ

A' NEMZET MÍVELTSÉGI
ÉS
TECHNIKAI KIFEJLETÉNEK
SZÜKSÉGE.

Egy nemzetnek műveltségi s technikai kifejlése olly szoros viszonyban áll, hogy egyiket a' másika nélkül képzelni nem is lehet; azaz: nem lehet képzelni művelt nemzetet, melly a' technikai tudományok jeles ismeretével ne írjon; és viszont nem lehet egy nemzet valódi technikus szellemi műveltség, értelmi kifejtettség nélkül, bár technikai-ismeret szükséges eszköz a' műveltség magas) fokának elérésére. Minthogy pedig nemzeti-előhaladás a' nép állapotja, körülményei javulásában, vagy is az ezt szülő műveltség kifejtésében áll; nem lehet e' tárgyról szólni úgy, hogy egyszersmind a' technika is érintve ne legyen; miután e' nélkül a' nemzeti műveltség csak egy oldalú, 's nem juthat a' tökélynek díszesb fokára.

Nemzeti jólét a' külön néposztályok viszonos jólétükből származik. Általán ugyan csak két osztályt jelelhetni-ki egy nemzetben, t. i. földművest és technikust, azaz: termesztőt és fogyasztót; de mind kettő saját helyzetében egyszersmind termesztővé 's fogyasztóvá válik; mellyeknek viszonos előhaladásuk – szorgalmuk – szülhet csak általános-vagy is nemzeti-jólétet. A' szorgalom nem egyéb, mint olly indulat okozata, melly ösztönözi az embert azon eszközök megszerzésire, mellyek által vágyait – kívánatit – betölthetni képezzé lehet. A' kívánság és annak kielégíthetése tehát

a' szorgalom fő indító-oka; minélfogva a' közös-jólét elérhetésére szükségkép kell a' nemzet egyes tagjaiban aránylagos kívánságnak léteznie; 's ha talán ez valamely osztályban igen kis mértékben találatnék, annak felébresztése 's szaporítása áll-elő.

Sokan, kik az emberiség boldogításáról gondolkoznak, az emberben támadó kívánságok elfojtására munkálván, ekkép megelégedésre akarák bírni őket a' világos lehetetlenség ellenére is. Azt állítják: műveltség boldogtalanná teszi az embert, mert kebelében gyakran ki nem elégíthető kívánságokat szül. És vajjon a' műveletlen és vadembernek nincsenek-e szinte efféle vágyai? – nem nagyobb ingerrel ohajtja-e a' vad emberevő ellene sőt rokona húásával is elégíthetni-ki étvágyát, mint a' művelt európai javainak, birtokainak szaporítását? – A' kívánság az ember természetében létezik, következésképen elfojthatatlan; műveltség azonban irányt adhat neki. Igaz, hogy művelődés szaporítja, azaz sokfélesíti a' kívánságot; de az értelem kifejtése által megnyugvást is szerez lehetetlenség esetében. És így szül megelégedést – nyugalmat, boldogságot – a' műveltség, a' nélkül, hogy a' kívánságokat elfojtani szükséges lenne *). – Kövessünk el mindent kívánatink beteljesíthetésében, de ha fáradozásinktól a' siker megtagadtatik, nyugodjunk-meg abban.

Felébb mondatott, hogy a' közös jólét elérhetésére szükségkép kell a' nemzet egyes tagjaiban aránylagos kívánságnak léteznie, melly az általános szorgalomra ösztönül szolgáljon; ha tehát az érdeklött két külön néposz-

*) Kéretik a' nyájas olvasó a' Jegyzeteket e' munka végén keresni.

tályban a' kívánságok többfélesége nem ugyan azon mértékben található, vagy valamelyikben hiányzanék a' kielégíthetőség-módjának tudása, akkor művelődésnek kell közbe jönnie a' létező aránytalanság megszüntetésére. A' technikus osztály, mint olyan, mellynek tagjai szövevényesb műtani ismeretek- és vándorlás által bővebben felvilágosulnak, a' művelődésben könnyű és gyors lépéseket tehetnek; midőn a' földműves osztálynak alig nyílik alkalom e' részben csak némileg is haladni. Ennélfogva tehát szorgos felügyelést kíván e' külön osztályok haladásának illő arányban elősegítése, 's annyival inkább: minthogy a' nemzeti-jólét főleg a' földműves néposztálynak gazdagságán, vagy és inkább műveltségén alapul; ez feltételezi úgy ezen osztálynak önjólétét, mint a' másik- avagy technikus-néposztály létezését; mert ez utóbbi csak ott állhat-fen, hol művelt a' földész; hol ez nincs, ott amaz szükségtelen, azaz nem létezhet, legalább nem azon arányban és állapotban, melly nemzeti-jólétet eszközölni képes lehetne; mivel azon kiváló magasb rendű osztálya egy nemzetnek – mellynek ugyan birtokosi osztályát szinte a' földművelő-, valamint a' tudományos műveltségűt a' technikus felekezethez számíthatni– igen kicsiny arra, hogy ezen második, vagy is technikus-néposztályt fentarthassa. Tagadhatatlan igaz pedig az, hogy művelt- 's műszorgalmas-néplakta nagyobb városok elkerülhetlenül szükségesek egy országban a' földművelő néposztály jólétének megszerzésére; melly országban illy városok kevés számmal találtnak, az gyakorta ínséggel küzd, mert jólétének kútforrását más nemzetek önkénye alá helyezett külkereskedésben kell keresnie; mi – bár ki mit mondjon is – soha sem nyújt óhajtott sikert, legalább nem egy gyöngye s önállás nélküli nemzetnek.

Ha az előadottakat Magyarországra alkalmazom, első tekintetre feltűnik előttem az utóbbi körülmény. Magyarorszában városok hiányáról ugyan nem panaszkodhatni? Városok vannak itt nagyok és elég népesek; de ezen városoknak nagyobb részét inkább csak földművelő-gazdák-ból álló nagy faluknak lehetne mondani, miután kézműves lakosi és részint mesterségi-ismeret-, részint és főleg munka-hiány miatt többnyire szinte földműveléssel foglalkoznak, bár ekkép se jó mesterember, se jó mezeigazda nem válik belőlök, és nem kis részét ezeknek a városok haszontalan here tagjai közé kell számítani. Valódi jólét ezek között ritkán találatik, és némelly vidékekről számos mesterember kénytelen a' termékeny és néptlenebb alföldre vándorolni 's részért aratással szerezni meg téli kenyérért; azok közül pedig, kik uly vándorlásokat körülmény vagy az említett munkához nemértési okból nem tehetnek, sokakat vajmi súlyos helyzetbe juttat a' mindennapi kenyér megszerzése. Mind ezeknek egyik és legfőbb okát a' műveltség aránytalanságában vélem feltalálni. A' földművelő-nép műveltségének mindig a' mesteremberek szaporodásával arányban keli emelkedni; Magyarorszában pedig pár évtized alatt a' mesteremberek száma tetemesen megszorodott, és igen sok tehetősebb földművesek is gyermekeiket ezen kevésbé szolgai állapotú 's némileg több tisztelettel bíró osztályba helyezték; midőn a' földműves-osztály műveltsége alig emelkedett. E' külön néposztályoknak aránytalan gyarapodása, azon bajt szüli, hogy a' szükséghez képest feles számú kézművesek közt a' kevés munka megoszolván, némelly egyesek csak kitűnő bizodalom által szerencsések azon helyzetbe jutni, mellyben némileg tisztesebb élmódot követhetnek; legtöbbek pedig munka-hiány és ebből származott ínség által leveretve, dologtalanságba süllyedvén, aljasságokra vetemülnek; valóban naponkint láthatni,

hogy a' legtisztesebb mesterlegények, miután mesterekké lettek, néhány évek múlva nem annyira előhaladást, mint inkább elaljasulást tanúsítanak; minélfogva épen nem csudálkozhatni, ha városinkban a' műszorgalmas és mívelt polgárok hiányzanak²⁾).

Azonban a' technikus néposztály szegénységének és tespedésének egyéb okai is vannak. A' technikai ismeretek kifejtésére Magyarország egy czélirányos intézettel se bírván, kézműves-tanulóink már a' legszükségesebb előismereteket nélkülözik; minélfogva mesterségi előmenetelüket egyedül vándorlásaiknak köszönhetik, pedig milly kevésnek nyílik e' közben jó alkalom ismereteik gyarapítására! – Később, miután a' legény mesterré lett, csaknem egészen megszűnik mesterségi ismereteiben előhaladása, mert nincs alkalom a' további kifejlődhetésre, nincs ösztön a' szorgalomra; és ha talán itt ott igyekezet volna is, csekélyebb az értelmi kifejllettség, mint szükséges a' körülmények közti teendők felfogására; ebből származik azután a' vállalkozási bátortalanság és azon megnyugvása egy tehetősebb kézművesnek, mellynél fogva ha megszozott módja szerint tűrhető élelmét megszerezheti, mibe sem kivan avatkozni, melly némileg több gond- és egy elhibázott lépés következtében talán vagyónának veszélyeztetésével is párosulva lenni látszik. – Továbbá nagy oka kézműveseink, sőt az egész haza szegénységének a' külföldi gyármivek felette nagy olcsósága, 's így a' honinál sokkal nagyobb keleté.

Mind ezeket átfontolva – úgy látszik – hogy némely alább említendőkön kívül, minden rosznak fő oka általán a' nemzet míveltségi 's technikai kifejtésének még igen alacson fokozatában rejtezik. Magyarországbán a' földművelő néposztály míveltsége – mondhatni – a' leg-

alsóbb fokon áll, minek következtében igen kevéssel megelégszik, és ezért kézművesre szüksége nincs; melly körülményben fekszik egyszersmind szegénységének is fő oka, mert a' kézműves néposztály, mint természetményeinek fogyasztója, nem szaporodhat azon kiterjedésben, mennyi megkívántatnék jólétének eszközzésére. Azonban bár e' tekintetben csekély legyen a' honi kézművesek száma, még is sokkal több, mint mennyire a' hazának műveltségéhez képest szüksége van; de azt is lehet állítani: hogy némelly mesterségbeli kézművesek főlöleg megszaporodtak, ellenben több szükségesbek igen gyéren találtnak, főleg, mivel mesterségökben alapos ismerettel és elég ügyességgel nem bírhatván, kézművekben a' külföldiekkel kinem állhatják a' versenyt. – Alig lehetséges részletesen előszámlálni mind azon okokat, mellyek a' közjólét előhaladásának gátjául szolgálnak, fő orvoslásuk eszközeit azonban egyedül a' nemzet műveltségi 's technikai kifejtésében kell keresnünk. Ennek valóságát – mint látszik – elismerve, néhány évek óta inkább mint valaha hangzik e' részben a' nemzeti akarat, és már-már a' célirányos módok elrendelésére lépések is tétetnek, idejében van tehát, hogy e' tárgyról illetők nézeteiket közöljék.

VEZÉRELVEK
A'
NÉPISKOLÁK FELÁLLÍTÁSÁBAN.

A nemzeti műveltség kifejlésére főleg a' népiskolák és nevelő-intézetek hatván, ezeknek felállítására és célirányos elrendelésére szükség tehát kitűnő figyelmet fordítani; de mielőtt erre nézve ön nézeteimet előadnám, előbb azon elveket akarom nyilvánítani, mellyek — kívánnám — hogy az egésznek tökéletes elrendelésében vezérül szolgáljanak.

I. KORMÁNYI FELÜGYELET.

A' nevelésről, mint a' nemzet életéreható tárgyról, ugyan a' nemzetnek fő kötelessége gondoskodni is; ennél fogva világos, hogy a' nevelésrei felügyelés a' nemzetet, és közvetlen a' kormányt illetheti. Minthogy pedig a' magyarnemzet több vallási felekezetre oszlik, kormányának nem lehet kiválólág valamelly vallási irányt követni; mert mintán vallási különység kit sem zár-ki a'

nemzet egyeteméből, annak minden tagja hasonló igényt tart a' nemzeti kormánynak atyáskodó gondoskodására. A' magyar kormány tehát nem lévén katolikus, protestáns, vagy más efféle, hanem nemzeti, 's ezért minden vallásbélieknek úgy szellemi műveltségük kifejlését, mint anyagi jólétük gyarapodását eszközteni legdíszesb kötelességei közé számítván; így a' nevelésnek (kivétel nélkül minden vallásbéliekre nézve) felügyelése alá kell tartozni. Meglehet, hogy számosabb példák után némelyek épen az ellenkezőre hajolva, az egyes társaságok által eszközölt nevelést és arrai felügyelést hasznosabbnak állítanak; ezeknek válaszaik elégnek találom azt: hogy e' rendszer ha tán műveltebb hazákban célirányos legyen is, nálunk nem alkalmazható. A' nevelés sok pénzbe kerül, mit a' magyarországi adakozó közönségtől nem lehet megnyerni; mert ahhoz, hogy valaki népnevelésre adakozzon, megkívántatik: hogy annak szükségét is elismerje, mit hazánkban nem lehet általánosan feltenni; mert bár jelenben a' tárgy közóhajtásnak látszék, és például annak előmozdítása elhatározottassék is valamely megyei gyűlésen, még is igen kevés egyed találkoznék, ki teljes szándékkal kész volna folyvást a' nevelésért nagyobb áldozatra. Vannak már több társaságok által létesített efféle intézetink, tekintsük ezek körülményeit, és megfogunk győződni, hogy nálunk a' népnevelést csak törvény által kötelezett segédeszközök, és ezzel páros kor mányi felügyelés vezethet célra. De hogy állításmat légből venni ne látszassak, felhozok egy példát,

mellyből eléggé ki tűnhet: mint állanak honunkban olly intézetek, mellyek többeknek önkényes ajánlatukból származtak. –

Egy nagylelkű férfi jószándék-, vagy talán hiúságból valamely városban felszólítja a' közönséget egy új közhasznú intézetlétesítésére; jó példával kívánván előmenni, jeles pénzoszveget vagy egyebet ajánl, mi a' közönséget annyira felbuzdítja a' magasztalt intézet iránt, hogy többen még a' csekélyebb tehetségnek közöl is (majd kinézésből, majd erotetve) meggondolás nélkül, gyakran feltételek mellett, nevezetes mennyiséget aláírnak. Ekkép összekevertetik valahogy a' legszükségesebb költség – melly nem ritkán csak a' tanító fizetésére szorítatott – 's nagy. reményekkel megnyittatik az intézet. Azonban eltelik egy pár év, és azonnal elő-áll a' baj, melly naponkint növekszik. Egyik, ki csak tekintetből ajánlott, minthogy az intézetnek mi hasznát sem vette, megunja a' rendes fizetést; másik, ki csak növendék-gyermekeiért óhajtá az intézetet, miután azok már ebből kinőttek, elveszte buzgalmát, és a' fizetést súlyosnak találja; ismét egy másik kevésbé mívelt és anyagi ember, ki az intézettől felette sok hasznot várt, mivel gyermeke onnan csak üres zsebekkel tér haza, hiábavalónak tartja azt, és többé fizetni nem akar; némelly holtiglani ajánlást téve, elhal és adakozása megszűnik; más erején túl tett ígéletének megfelelni nem képes, 's több efféle. Mindezek fizetésre-kényszerítést, kedvetlenségeket, az intézetnek hátramaradá-

sát és tanítónak ínségét vonják magok után; mert a' szükséges jövedelem, habár nem kevesbül is, időre soha bé nem érkezik, újabb adakozók pedig nem támadnak, mivel a' részt nem vevő közönség inkább megelégszik tengődő intézettel, mint sem fizessen. Ezen körülmények miután a' tanítót súlyos helyzetbe juttatták, őt jövőre minden kedvező kilátástól megfosztván, az intézetre fordított szorgalmát másfelé irányozni kényszerítik; mit az intézeti felügyelőség, ismervén a' körülményeket szinte kénytelen túrni. – Már pedig, hogy a' hasonló állapotban lévő intézettől – minőnek nálunk nem egy példánya létez – hasznot keveset reménylhetni, bizonytal ki sem tagadhatja; minélfogva ismételve erősítem: hogy czélszerű népnevelési intézeteket – legalább hazánkban – csak biztos alap után k o r m á n y i felügyelés mellett várhatunk ^{a)}.

II.

E G Y E S Í T É S.

A' nevelés kétféle: lelki és testi, vagy is szellemi és anyagi. Ez a' testet illeti, következésképp minden embert egyaránt érdekel. A' szellemi nevelés két ágazata, úgymint: vallási és erkölcsi; melly utóbbi szinte egyenlően illeti az emberiséget. Ezen három főágazatban

foglaltatnak mind azok, mik a' nevelésnek egészét teszik; és így a' nevelési eszközök alkalmazásában a' rendet is elhatározzák.

Ha tekintetbe vétetik mind az, mit számosabb nemzetek a' népnevelés- és művelődésre mind eddig eszközül használtak, úgy találni: hogy azon eszközök közül némelyek bár mennyire célirányosak is, általános elfogadást és helyesítést nem nyertek, 's csak azért: mivel a' nevelési eszközöket mindenki önnézetei szerint alkalmazni óhajtja; 's különösen azért is: mivel azon eszközök és nevelési módok többnyire elfogult elméknek és előítéletes indulatoknak szüleményei, 's ennél fogva nem épültek; azon egyedüli tökéletes elven, mellyen minden népnevelésnek alapulnia kell. Ugyan is, miután józan nevelés és műveltség a' legszükségesebb egy nemzet szorgalmának, és ez által jobb léte 's boldogabb sorsának előmozdítására, azon elv, mellyen a' népnevelésnek alapulni kell, nem lehet egyéb, mint egy nemzet boldogítása. Mint-hogy pedig a' népnevelés- és művelődésre alkotott intézetek elrendelésében mindekkorig többnyire más részrehajló nézetek használtattak; ezen intézetek nagy részben nem annyira egy nemzet boldogságának eszközlőji, mint a' gyűlölség és egymás iránti ellenséges indulatok táplálójává váltak. – Sok tartományokban, a' nevelés és művelődés – ezen az emberiség boldogító eszköze – a' nemzetnek csak egyik részére terjesztetik ki, t. i. azon részre, melly az úgy nevezett u r a l k o d ó vállá s hívének ne-

vezi magát. E' tartományokban vagy nem akarják a' nemzet tökéletes boldogságát eszközölni, vagy a' nemzetiséget nem a' nyelvben, szokások- és törvényekben, hanem a' vallásban helyeztetik. Az első esetben igen hibáznak azon nemzetek, mert a' közjólétet – melly minden egyesnek előhaladása által eszközöltetik – gátolják; a' másodikban igen helytelen ítéletet árulnak el: mert ugyan ki állíthatna több külön nyelvű 's tartománybeli népeket egyenlő nevű vallásokért azon egy nemzetnek, és viszont?

A' vallás és nemzetiség két igen különböző tárgy; ezt test- 's vérrokonság, közös-hon, szokások, törvény és nyelv szülik, mellyeknél fogva mindenki bizonyos kötelességek teljesítésére szorítatik; amaz a' lélek tulajdona, szellemi tárgy, és az ember önszabad gondolkozásának és ítéletének alávetett, mellyel összekötött és bár elvállalt kötelességeket is, kiki önakaratja 's helybenhagyása szerint teljesítheti. Minthogy pedig az értelmi kifejlés és belátási tehetség mindenkinél más mértékben találtatik, a' vallásosság, ha nevezetre nem is, de valódilag számtalan felekezetekre oszlik; – mert hiszen vallásosságra nézve valódilag tekintve nem elég az, hogy valaki egy vagy más vallású atyáktól származzék, és valamely vallási fél nevét viselje; hanem azon hittudomány minden részeinek valódi elfogadása 's elismerése is kívántatik. – Nincs helytelenebb tett, mint vallási különfélt gyűlölségből üldözni, mert épen ez által tétetik az fontossá 's érdekessé; milly sok helytelenségek enyésztek volna az örök

semmisségbe, ha üldözés, a' felebaráti szeretet – keresztény vallásunk egyik főelvének ezen öldöklő mótelye – ellenök nem támadand! – A' leghelytelenebb pedig ez a' vallás tárgyában, melly a' Fő valóság által az emberbe oltott természetes értelem legjelesb szüleménye, mit legszentebb Mesterünk a' keresztény-vallásban azon tökélyre juttatott, mellyet emberi értelem haladni soha, de elérteni is csak úgy lehet képes, ha józanul művelődvén, tisztán kifejlődhetett. Nem üldözni kelletik tehát a' külön vallásuakat, hanem a' felebaráti szeretet – embertársink iránt keresztény vallás szerinti legfőbb kötelességünkkel illetvén öket, kimívelésök mellett a' legjózanabb vallási elvekre tanítani. „Szeressétek ellenségeket, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék, és imádkozzatok a' ti kergetőitekért és rágalmazóitokért.” Maté 5. v. 44. És ugyan – hogy egy jeles munka szavaival éljek – „Miért akarád elátkozni testvéredet, ki összetett kezekkel imádkozik az örök jóság Istenéhez, mivel a' tied keresztbe vetve állanak buzgón melleden? Az Indus, ki keletfelé fordul, hogy a' felkelt napban az örök erő jóltévő munkásságát imádjja; a' Zsidó, ki nyugotnak hajol az átéltnap ajándékát a' teremtés atyjának megköszönendő; a' keresztény, ki tiszta csillagos éjjel leborul és a' ragyogó égfelé, atyámat rebeg; mit keresnek mind ezek egyebet az örökké való szeméinél a' csillagokban, a' minden teremtés iránt való szerelem, jóság e' kegy szemét? Még is olly ellenségesen üldözik egymást az emberek a' véleményben, hitben és reményben. Valóban ha ez nem agytalánság,

akkor ilyen nincs általában a' földön." – Hala a' kor szellemének és elődink bölcsességének, kik némileg legyőzvéen a' vallási előítéleteket, honunkat azon állapotba juttatták, mellyben minden vallásbéliek jólétük és előhaladásuk törvények által védetik.

Ezen igazságos szellemből indulván, igen helytelenek találom azt: hogy az iskolák elrendelésében, a' nevelés- és művelődési rendszerben csaknem mindenütt és mind e' korig a' vallás tétetett vezérelvül; mellynél fogva minden vallásúak külön iskolákat állítani kénytelenek. És ez véleményem szerint oka főleg: hogy düledező és csíntalan népiskolák, számos szegény és alkalmatlan tanítók vannak; nevelés és műveltség helyett pedig mély tudatlanság, restség és erkölcsi romlottság létezik a' köz-nép között. Ez okozza különösen azt is: hogy iskoláink nagy részben nem annyira a' közboldogságnak előmozdítóji, mint a' gyűlölség- és egymásiránti ellenséges indulatok táplálói lettek; ugyan is miután már a' gyermekek egymásnak külön iskolákban mint ellenségek szembe állítván, ezzel minden közös társalkodástól elvonatnak; ez egymás iránti idegenséget szülvén, bennök gyakran némi felebaráti-szeretet elleni tanítások által kárhuzatos gyűlölséggé képeztetik, annyira: hogy emberi korokban is csak igen kevesek és nagy bajjal irthatják ezt ki kebleikből. Ugyvan, felebaráti szeretetre oktadjuk gyermekeinket midőn embertársink gyűlöletét gyökereztetjük bennök! De miért is kellenék az iskolák felállításánál a' val-

lási különséget vezérül használni? hiszen a' közérdekű és hasznos tanulmányokra nézve ennek szükségét nem találjuk; írás, olvasás, számvetés, történet és földleírás, nyelvtudomány, költészet, bölcselkedés, mathesis, geometria, természet-, törvény- és orvostudomány és számos egyéb, mind olyanok, mellyek az ember lelke jövőendő boldogságára közvetlen nem czéloznak, sőt az erkölcsiség is közös minden vallási elvvel; azon kis katekizmusért tehát bizonyos nem érdemes az értelmi kifejlődést, az előhaladást 's közjólét előmozdítását ennyire gátolni, nehezíteni, habár az olly szorgalommal tanítanék is, mint a' tárgy érdeke's fontossága megkívánja; midőn – fájdalom – a' népiskolákban e' vallási tudomány az ügyetlen tanítók által alig megy többre a' „miatyánk, üdvözet, hiszekegy” és néhány fejtetlen kérdések elhadarzásánál.

Nemcsak káros tehát, de vétkes is iskoláinknak valóság szerinti elkülönözése; vétkes, mert kisdedeinkbe ez által embertársink gyűlölete oltatik; káros pedig, mert megfosztatnak iskoláink azon állapottal, mellyben alkalmasok lehetnének a' népnevelés- és művelődésnek czélirányos eszközzésére, 's így az értelmi kifejlődés és közjólét lehető előhaladása gátoltatik. De nem is kívánhatni azt, hogy egy helység kis számú szegény lakosi két- és tán három iskolát és ügyes tanítót tartsanak, midőn egy alkalmasnak eltartására összesen is alig képesek. Magyarország az igaz nagy számú iskolával bír, vannak helysége-

gek itt, melyekben három vallási felekezetű iskolák is találtak; de mit használnak ezek, főleg ha a' városi 's még néhány újabban rendezett iskolákat kivesszük? bizonyára ezek által szerzett honunk műveltségi állapotjával nem igen kérkedhetünk. – Ha tehát azon díszes helyzetet, hogy a' műveltebb nemzetek sorába juthassunk, minél előbb elérni óhajtjuk; – továbbá a' nép kimívelése által egyedül eszközölhető közjólétet előmozdítani, felebaráti szeretetet keresztényi kötelességünk szerint terjeszteni 's embertársink gyűlöletét kiirtani, szóval: a' nemzet boldogítását eszközölni, vagy is az iskolák céljásikerésitenikívánjuk, az elkülönözött iskolákat egyesíteni kell, hogy többek összesegítésével helyenkint kevesebb ugyan, de jobb épületek állítatván, alkalmas tanítók illően tartathassanak, és így népiskoláink célirányosakká létesüljenek; ezt pedig annyival inkább tehetnök, minthogy a' vallási tanítások-szülte akadályt igen könnyen és pedig hasznosan elintézhetni.

Az előadottakból kitetszik az, hogy a' nevelésben csak egy dolog van, melyet általányosan alkalmazni nem lehet, és ez a' vallás tárgya; minélfogva ezt a' többi iskolai tanulmányoktól elkülönözni szükséges. Ezen rendszer következtében nem kívántatnék, hogy vallási különséghez képest valamely helységben többféle nevelési intézetek legyenek; hanem az összes ifiúság azon egy intézetben közös tanítóktól nyerhetné képeztetését mind erkölcsiségben, mind azon hasznos ismeretekben, melyek a'

népnek anyagi jólétét előmozdítólag közlésül kitűzetnének. Kétségtelen, hogy valamely tudományban csak attól várható tökéletes felvilágosítás, helyes képeztetést, ki annak minden oldali ismereteiben jártas lévén, az, teljesen birtokában vagyon; már pedig ha a' vallási tárgyat tekintjük, e' részben legkiterjedtebb ismeretet csak az egyházi férfiaknak kell tulajdonítanunk; ennél fogva a' vallás – mint azon legfontosabb tudomány, melly az embernek ezen ideiglenes életben megnyugvását és jövődő boldogságát tárgyazza – tanítását legczélszerűbben és legtöbb haszonnal csak a' nevezett egyházi-férfiak gyakorolhatnák; és valóban olly tanítóktól, mint a' mostaniak nagyobb része a' köznép vallásosságára keveset remélhetni. Tanulják tehát a' gyermekek közös iskoláikban az erényt, erkölcsöt, felebaráti szeretetet és egyéb közhasznú tanulmányokat értelmes és józan tanítóktól; a' vallást pedig tanítsák a' köztiszteletű egyházi személyek ugyan azon épületben, de külön időben minden vallásbelit. Csak ezek foghatnák azt kötelességük- és hajlandóságuknál fogva is haszonnal tanítani; ezek készíthetnének a' külön egyházaknak buzgó híveket és magoknak szeretett és személyüket tisztelő nyájakat; melly most midőn e' tisztas férfiak szónokszékeik körül elsőbben összegyülekeznek, már egy megromlott erkölcstelen és nagy részt józan értelem nélküli állatcsoport, melly többnyire csak késő vénségben jut arra, hogy isteni vallását és annak érdemes tanítóját valódilag tisztelni képes legyen.

III. N E M Z E T I S É G.

A' harmadik elv, melyet népiskoláink felállításában vezérül használnánk: a' nemzetiség, vagy is a' magyarnyelv terjesztése. – Sokszor és sokak által kifejtetett már azon legtisztább igazság: hogy minden nemzet csak nyelvében él, és nevét saját nyelvétől kölcsönözi; így a' magyar-nemzet is csak azért „magyar”, mert azon nyelvet beszéli, melyet az őskor m agy álnévvel bélyegzett; elhagyván pedig anyanyelvét, azonnal megszűnik „magyar” lenni. Ebből származik azon következtetés is: ha t. i. magyarok akarunk lenni, szükséges a' magyarnyelv fentartásáról gondoskodnunk.

Valamelly önállású, vagy is elkülönözött országban lakó népnek jólétére nézve mindegy, akármelly nyelven beszéljen az, mert a' jólét nem az emberi akarat kifejezésének hangjából következik; ennélfogva reánk nézve is, kik e' magyarnak nevezett hazát lakjuk, szinte egy volna: német-, tót-, oláh-, rác- vagy akármelly nyelven beszélni. Nem mindegy azonban egy fejedelem és törvény alatt, és ugyan azon országban lakó népnek jólétére nézve több nyelvek által külön felekezetekre oszolni; mert ez azon felül, hogy az ország és fejedelem erejét gyengíti, még a' kölcsönös értelmi kifejlést, és ekkép az előhaladást is gátolja. – Nálunk épen ez eset van: hazán-

kat számos külön nyelvű nép lakja, és e' körülményében bizonyonnyal valódi jólétre nem fog vergődhetni; miután azonban minden egyesnek főőhajtása a' közjólét (legalább ön jóléte tekintetéből), ez okból szükséges a' hon lakóit valamelyik nyelv által egyesíteni. Ez így levén, vajjon a' többek közül melyik nyelvet kellessék tehát a' magyarhon népének sajátjává tenni? – Elmellőzván a magyarnyelvnek természetes előjogait, kétségkívül azon nyelv az elsőség, melly hazánkban legkiterjedtebb; mint-hogy pedig ez a' magyar, ennek közönségessé tétele válik főszükséggé. De a' honban lakó külön ajkú népek szorosan ragaszkodnak saját nyelvükhez, és így tettleg gátolják a' közjólét kifejlését; mi hogy nem a' legjózanabb okoskodáson alapul, nem szükség mutogatni. Ugyan mondják meg ezen külön ajkú atyánkfiai őszinte: hiszik-e azt, hogy valaha magyar hazájokból német-, tót-, oláh-, rác-, vagy más valamely nyelvű ország leend? én úgy hiszem, ezt józanul ki sem állíthatja: minek tehát azon nyelvbéli megátalkodottság, egész a' gyűlöletig vitt ragozkodás, midőn a' magyarnyelvnek elfogadása még politikai kedvezéseket is nyújthat? – De ha jogi szempontból vesszük a' dolgot, akkor még inkább kitűnik az idegen nyelvekhez ragaszkodásnak helytelensége. A' magyar-nemzet, mint ura e' honnak, köteles abban saját nemzetiségét nem csak megóvni, hanem azt a' legdíszesb fokig kifejteni; e' kötelességnél fogva tehát őtet jogszerűleg azon kötelezhetés is illeti, mellynél fogva kívánhatja azt, hogy minden honi lakos magyarrá legyen.

Valamelly név- és nyelvhez, mint nemzetiség bélyegéhez ragaszkodás két okból származik, ezek: hiúság és előszeretet. Hiúságbóli ragaszkodást főleg elődök jeles tetteinek kedves emléki, vagy jelen nemzeti dicsőség szülik; – az előszeretet egyedül a’ nyelvnek ismeretéből, vagy annak ismerete által reménylhető anyagi hasznokból származik; ez utóbbi azonban ritkán alapul szilárd vonzódáson. Ha az elsőt tekintjük: vajjon hol azon dicső jelen, vagy hajdan, mellynek emléke olly felette nagy becsú lehet a’ magyarhoni nemnemzeti ajkú lakosok előtt? hiszen mind ez – ha van, vagy volt – csak a’ magyar név alatt származhatott reájok, kivévén, ha a’ hagyományos előkorra visszanézni kívánnánk, mellynek dicsője azonban olly kétes, és olly kevésbé ismert a’ világ előtt, hogy azért szót tenni alig méltó. Ha van Magyarországbán néposztály, melly származék-nemzetiségében büszke lehet, az a’ kevés francia ajkúakon kívül a’ német, mellynek nemzetsége a’ dicsőség magas fokán áll; és még is ezek talán a’ leghajlandóbbak a’ magyar nyelvet elfogadni, mi bizonytal azon szelíd míveltségből ered, mellyel magokat egyéb honi néposztályok felett kitüntetik, és átlátják azt, hogy nincs joguk a’ nemzettől külön igényeket követelni, hanem azt tartják: „si estis Romae, romano vivito more.” – Mi az előszeretetet illeti, ez bár sokkal mélyebben gyökerezik, még is nem kisebb gyengeség az előbbinél. Az előszeretetet – mint mondám – egyedül a’ nyelvnek ismeretéből származtatom. Midőn az ember csak egy nyelvet beszél, és főleg ha ezt

annyától tanulta, azt hiszi: hogy az a' legjobb, legtökélyesb a' világon, és ő csak az által lehet boldog; de ha később egy mást is megtanult, már nem olly szigorú többé 's e' szigorúsága akkint enyészik, a' mint vagy nyelvismerteti szaporodnak, vagy értelmességet kifejtve átlátni képes, hogy a' nyelv csak eszköz, és hogy ebbéli előszeretetének egyéb alapokon kell nyugodni, azokon t. i. mellyeket a' helyzet és körülmények helyes felfogása javainak; így következik azután, hogy az élnem fogúit értelmes és józan gondolkozású ember mindig azon honnak nyelvéhez ragaszkodik, és azt nemismerve is méltatja, mellyben lakik, és mellyet e' hazája törvényes nyelvének ismer. Vajjon nem a' legbalgább ember volna-e az, ki idegen hazába költözködvén, gyermekeit nem újhona, hanem egyedül saját anyanyelvére tanítaná azért, hogy őket boldogokká tegye?! – Milly helytelenség legyen tehát honunkban a' nemnemzeti nyelvekhez ragaszkodás, eléggé világos, főkép most, miután nemzeti nyelvünk használata mind inkább kiterjesztetik, törvényeink azon hozatnak, minden hivatalos helyzetben megkívántatik, sőt Felséges Urunk a' honinyelv iránti kedvezéseinek naponkint újabb bizonyosságait látjuk, csak közelebb is az országgyűlési felírásoknak, valamint a' törvényeknek magyaryelven alkotását megengedvén; és vajjon mit nem reménylhetünk még határtalan kegyességétől, és nemzeti literatúránk gyors fejlődésétől? én hiszem, hogy egy évtized alatt is eljutunk azon álláspontra, mellyen nem leend e' részben miért folyamodnunk legkegyesebb fejedelmünk-

höz. Azonban a' ragaszkodásnak helytelenségét főleg ki-
tűnteti azon körülmény, hogy a' nemzeti nyelvünket illető
rendeletek sajtóképen nem is annyira a' már korosabb nép-
osztályt érdeklik, hanem főleg az ifjúság- és jövődő iva-
déknak magyarosítására czéloznak; miután pedig minden
egyed honfi maradékinak boldogságát óhajtja, nem vélem,
hogy találkozónék, ki ezeknek Magyarországon idegen
nyelvvél boldogabb helyzetet ígérhetne, vagy azt hinné:
hogy a' nemzeti jólét, erő és dicsőség e' mostani nyelv-
zavarban inkább, vagy csak némileg is kifejlődhessék.

Mínthogy tehát Magyarország lakóinak nyelváltat
egyesítése mind a' hon jólétére, mind a' nemzeti erő- 's
hatalom növelésére, mind fejedelme trónjának biztosítá-
sára felette szükséges; népiskolai rendszerünknek egyik
főelveül a' nemzetiséget, vagy is a' nemzeti nyelv
terjesztését használni főleg kívánám.

A' nemzetinyelv terjesztésére háromféle út van, u. m.
nevelési, vallási és politikai. Hogy nevelési utón nyelv-
vünk terjedését czélzó igyekezetünk sikeres legyen, úgy
olly rendszert kell felállítanunk, hogy idegen ajkú szülők
gyermekai már első kezdetben magyarul tanuljanak be-
szélni, és azon folytassák iskolai művelődésüket; ezt csak
úgy érhetjük el, ha kisededővő intézeteket és népiskolá-
kat alapítunk magyarnyelven tanítókkal. – Nemzeti nyelv-
vünknek vallási utón terjesztése felette nagy fontosságú,
's a' siker bekövetkezése kétségtelen leendne, ha az is-

teiii tisztelet nemzeti nyelvünkön történnék; de a' kényserítést mennyire lehetséges mellőztetni kívánva, megengedhetni vélem olly vallásnak, melly valamelyik nyelv használatát általános rendszerül tűzte; azonban olly vallásoknál, mellyek az isteni-tiszteletben anyanyelvvel élnek, idegen nyelvek használatát elnézni akarni, nemzetiség elleni bűnnek tartom; ennél fogva egyedül a' romai katolikusoknál lehet csak megszenvedni a' latin nyelvet, ámha a' vallásra nézve talán ezeknél is hasznosabb volna a' nemzeti- vagy is anyanyelnek elfogadása. Vallási tekintetben e' tárgyban az lenne első rendszabály: megtiltani a' pappá lehetést magyarul nemtudóknak minden vallási feleknél ⁴). – Politikai úton a' nemzetinyelv terjesztését kétféleképp eszközölhetni, t. i. kötelezés vagy kedvezés által. A' kötelezés lehet erősebb hatású, ha kötelességül tétetik minden növendéknek magyarul tanulása; gyengébb a' feltételes, ha bizonyos állapotokkal – hivatalokkal – a' nemzeti nyelv tudása összekapcsolatik; és ez csak annyiban kötelező, mennyiben valaki azon állapotokra jutni kíván; ilyen kötelezést foglalnak magokban némelly e' tárgybeli újabb törvényeink. A' leghatósabb eszközöket bírja azonban honunk a' nemzeti nyelv terjesztésére kedvezési tekintetben. A' magyar nemzetnek egy része olly kitűnő kedvezésekkel bír, melylyeknek az egészre kiterjesztését a' körülmények mind inkább szükségessé teszik. Tudva van az, hogy polgári jog és megtiszteltetés azon főrugók, mellyek az embernek törekvéseit főleg emelni képesek; igen czélszerű lenne

tehát, ha a' nemzet minden újabb engedélyt csak mint kedvezést nyújtana a' magyar nyelv tudásának feltétele mellett, azaz: bizonyos engedélyekben csak azt részesítené, ki magyarul beszélni tud. Ez méltányos is lenne, mert olly jogokat; mellyekkel valaki nem birt nem követelhet; illyeket tehát feltételekhez kötni szabad, főkép pedig, ha azokat elfogadni hasznos, és teljesíteni könnyű⁵).

Ezek azon főelvek, mellyeket alkotandó népiskolai rendszerünkben vezérül használtatni kívánnék; ezek előre bocsátása után áttérek és előadom röviden azon még 1836-dik évben összeirt és újabban kijavított rendszert, mellynek felállítása véleményem szerint legtöbb hatással leendne a' nemzeti műveltség kifejlésére.

NÉPISKOLAI RENDSZER.

Ha e' magyarhazát figyelmesen vizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy némelly rosz itt sokkal mélyebben gyökerezik, mintsem azt némi felületes iskolai tanítással csak könnyeden kiirtani lehetne; alapos javításhoz – neveléshez – kell tehát fogni; de különben is a' nevelés csak úgy lehet czél-szerű, ha az kezdettől fogva gondos ügyelettel vitetik; ennélfogva nevelési rendszerünket akkép szükséges elintézni, hogy növendékeink már koragyermekségektől kezdve értelmes személyek vezérlete alá bízassanak. E' czél elérésére elkerülhetlen szükséges kisdedóvó-intézetek és czélirányos népiskolák rendszeres felállítása.

Nincs könnyebb, mint javaslatot tenni olly tárgyban, mellyben bölcs férfiak az utat megtörvén a' helyes irányt és alkalmas eszközöket kimutatták; ellenben a' legnehezebb, ha ezen eszközök alkalmazásában szokatlan rendszerek és szigorú körülmények az ajánlandó tervek körét kijelölik. Valóban még pár év előtt is aggodással-telve bocsátkozék felvett tárgyam kifejtésébe,

mert olly dolgokat is kellett érintenem, melyek mindenki előtt bizonnal nem óhajtva vártak; azonban kegyes fejedelmünk atyáskodó gondoskodása, valamint a' nemzet nagyobb részének jelenben nyilvánított érzelmei aggodásimat tetemesen szüntették, és reményt nyújtanak nézetimnek kedvezőbb alakban feltűnésére; annyi-
val inkább: minthogy némelly az előbbi szakaszban fejtegetett alapelveknek előadási is – úgy látszik – nagy részben már fölöslegessé váltak.

Czélirányos nevelési rendszer felállításában legfontosabb körülmény a' népek vagyonsága, vagy is azon költség, melly a' létrehozandó tárgyra fordíthatatik; e' tekintetből nálunk épen nem lehet kicsapongani a' tervezésben, és nem lehet azt felvenni: mi volna legjobb; hanem mit lehet körülményeinkhez képest legczélszerűbben alkalmazni? – Tudnivaló az, ha alkalmas nevelőket, tanítókat nyerni akarunk, azoknak tisztességes és mennyire lehet terhes házigond nélküli életet kell szerezni, hogy teljes lélekkel egyedül fontos hivataluk betöltésében fáradozhassanak; azonban a' nép' körülményei – fájdalom – ennyi áldozatot – legalább most – nem engednek, sőt tetemes segedelem kívántatik ahhoz is: hogy néptanítóinkat az elkerülhetetlen szükségekkel elláthassuk és jövendőjük – miről gon-

doskodni főkötelesség – csak némileg is biztosíthatassék; és ezért alig remélhetjük, hogy célunk elérését, mint óhajtanok, egy hamar eszközölve láthatni szerencsések legyünk. Szükséges mindazonáltal nevelési rendszerünket akkép is alkalmazni, hogy az néptanítóinkban némi ösztönt tápláljon ügy ékezetre, előhaladásra.

E' tekintetből a' népiskolák felállítására nézve honunk összes helységeit népességök- és ezek miveltségéhez képest négy rendbéliekre osztani célszerűnek vélném. Az első rendbéliek közé kellenék mind azon helységeket foglalni, mellyek körülhordl 500-2000 lakossal bírnak. 2000-4000 lakosig számláló helységek a' második rendbéliekhez tartozhatnának. A' harmadik közé lehetne pedig sorolni mind azokat, mellyek 4000 lakosnál többel bírnak és nagyobb részt földművelők által lakatnak. A' negyedik osztályt tennék azon városok, mellyek nemcsak lakosaiknak jelesebb számával különböztetik meg magokat, hanem ezeknek kitűnő része mesterségekkel és kereskedéssel is foglalkozik. – Az első rendbeli helységekben mindenütt egy népiskolát kisdedóvó-intézettel párosítva kívánnék felállítani; mellynek tanítója ki egyszersmind kisdedóvó is lenne, mind azon földhasználati- és egyéb kedvezéseken kívül mellyeket úrbéri törvényeink részére rendelnek,

szabad lakás mellett 200 pgő ft. fizetést kaphatna. A' második rendbeli helységekben hasonlóul egy népiskola- és egy kisdedóvó intézetnek kellene állítatni, de mind kettőnek külön személyekre bízatra; kiknek szinte a' törvények által rendelt kedvezés- és szabad lakás felett egyenkint 200 pgő fort, fizetésük lehetne. A' harmadik rendbeli helységekben a' kisdedóvó - intézetten kívül két népiskola lenne szükséges, mindenik elkülönözve; a' megbízott személyeknek pedig a' törvényszabta kedvezés és lakáson kívül 250 p. ft. fizetés járulhatna. A' negyedik rendbéliek közé sorolt városok különbözö' tekintetbe jönnek; a' csekélyebb népességűekben a' kisdedóvó-intézet mellett három népiskolai osztály lenne czélszerű, ezeken kívül pedig még egy rajzoló-intézet; a' kisdedóvó- és iskolai tanítóknak, miután ezek városokban földhasználati kedvezést nem nyerhetnének, szabad lakáson felül évi fizetésüket 300 pgő' ftra lehetne határozni; hol pedig lakás nem adathatnék, ennek pótlásául a' körülményekhez képest 50-80 p. ftot kellene szabni ⁶⁾. Népesebb városokban, minthogy ezek különben is több szakaszokra osztatnak, a' most előadott iskolai rendszer mindenkor a' főrészen – közönségesen úgy nevezett belvárosban – lenne alkalmazandó, azon különbözéssel: hogy a' rajzoló-intézethez, mellyet úgy is mindenütt két – technikai és sza-

badkézi – osztályához képest két teremre szükséges volna kiterjeszteni, még egy segéd szabadkézi-rajzolás tanítóját kellenek rendelni lakás mellett 200 p. ft. fizetéssel. Ezen városoknak külvárosi szakaszai pedig a' népség számához és körülményeihez képest azon rendbéli helységek sorába lennének számítandók, mellyekhez leginkább hasonlítanak, és e' szerint határozatnék-el a' tanítói fizetés is; ezen elrendelés következtében illy nagyobb városokban több kiseddóvó-intézetek is létesülnének. – Ezen általános iskolai-rendszer mellett mindazonáltal a' körülmények szerint egy, vagy más helységnek előhaladásával, annak más rendbéliék közé sorolása a' főigazgatóság által megtörténhetnék; hasonlóul minden birtokos- vagy községnek a' fen kitett 500-nál kevésb lakosú helységekben is tetszésöktől függhetne egy rendszeres intézetnek felállítása, sőt annak költségeire rendszeres segedelmet is kívánhatna.

I.

NEVELÉSI- ÉS TANÍTÁSI REND.

A' fen előadott egyesítési elvnel fogva valás- és nyelvkülönség nélkül az összes ifiúságot ezen rendszeres iskoláknak használatára kellene

kötelezni; különösen pedig minden gyermek 2-6 éves koráig a' kisdedóvó-intézetbe adatnék, mellyből átlépne a' népiskolai kezdő-osztályba. Mi ezen iskolákban a' tanítási rendet illeti: kétségtelen, hogy az legtöbb sikert úgy szülne, ha a' többféle tanulmányok több tanítók által adatnának-elő, 's az ifiúság e' tanításokon rendszeren megjelenhetne; az első költség tekintetéből, nem lehetséges, a' második pedig azon okból nem eszközölhető, mivel a' földművelő köznép munka időben kisebb gyermekeit is használni szokta. Ámha azonban az első és másod rendbéli helységek iskolái csak egy tanítóra bízattának, még is az iskolai rend akkép volna intézendő: hogy a' tanulók a' szükséges tanulmányokban mindenütt egyenlően részesüljenek; egyszersmind a' tanítást hosszabb időre félbanszakasztás nélkül vehessék. Ehhez képest a' tanítási rend következő lehetne:

Az összes népiskolai tanulmányok három osztálybéliekre tétetvén, a' képzés ekkép történnék az első rendbéli helységekben:

a) A' kisdedóvó és tanító ugyan azon személy levén az összegyűlt kisdedek felügyelése alatt egésznap lakásán az intézetben tartatnának; a' reggeli és délutáni kétkét óra iskolai-idő alatt pedig, míg a' tanító az ifiak tanításával foglalkoz-

nék, addig legjobb tanítványai közül felváltva egyet-kettőt a' kisdedekhez rendelne felvigyázóul. Mi az iskolai tanítást illeti: itten az első osztálybéli tanulmányok hétfőn és csütörtökön körülbelül 6-9 éves-; a' második osztálybéliék kedden és pénteké a 9-12 éves korú gyermekeknek adatnának-elő; a' harmadik osztálybéli tanulmányokat hetenkint egyszer szerdán a' felebbieknél időb ifiak hallgatnák. Szombat mindenkor és mindenütt a' vallástudomány tanulására lenne szánva.

b) A' második rendbéli helységeken ugyanazon tanítási rend állhatna, mely az első rendbéliekben, azon különbséggel; hogy ezekben a' kisdedóvás külön személyre lenne bízva, mi a' gyermekek fölősebb számoknál fogva szükségessé válik.

c) A' harmadik rendbéli helységeken három nap u. m. hétfő, szerda és péntek lehetne kitűzve hetenkint az első osztálybéli tanulmányokra; a' második és harmadik osztálybélieket egy tanító adná-elő, és pedig kedden és csütörtökön a' második, pénteken a' harmadik osztálybélieket. Ezen elrendelése a' tanulmányok előadásának azért lenne czélszerű, mert ekkép a' több gyermekű apa övéit felváltva

használhatná mezei munkájánál, miután a' hétnek fele mindig szünidő volna a' tanulókra; azonban e' mellett lehetne még folytonos szünidőt évenként egy hónapig rendelni, midőn a' mezeimunka leg-szorgosabb. A' tanulóknak haladásukhoz képesti előléptethetőség egyedül a' tanítótól függhetne.

d) Mi a' városi iskolákat (értvén a' felebb érdeklött belvárosi iskolákat) illeti, ezekről keveset szükség szólam. A' mostan létező – úgy nevezett – nemzeti iskolákban használt rend eléggé jó, egyedül az előadandó tanulmányokra nézve fordul-elő lényeges változtatásnak szüksége. Ezen városi iskolák egyetemét részint úgy kell tekinteni, mint olly önálló intézetet, mellyben a' városi polgárok – kézművesek és kereskedők – művelődési kepeztetésüket nyerhessék; részint mint azon lépcsőt, mellyen áthaladva fensőbb tudományok szerzésére törekvő növendékeink a' mostani – szinte jobb szerkezetre váró – gymnasiumokba juthassanak. A' czélnak megfelelőleg városokban hasonlóul a' gyermekek elsőbb 2-6 éves korukig kisdedővő intézetbe jutnának; innen átlépnének a' népiskolákba, mellyekben külön az első és második osztályban a' tanulási pálya egy egy évre szorítatnék, mint most is, és a' felsőbb iskolákba törekvő azonnal átléphetne a' gymnasiumba; mind azok azonban, kik mesterségre

vagy kereskedésre készülnek, sőt azon földművesek, mesteremberek és kereskedők gyermekeik is, kik tudományos kiképzetésre reményt nem nyújtanak, köteleztethetnének a' harmadik osztályba lépni. Ezen harmadik népiskolai-osztálybéli pálya két, sőt három évre is kiterjesztethetnék, a' tanulmányok szinte annyi évre osztatván fel, és így minden tanuló azokban egyiránt részesülhetne. A' vallás tudománya a' határozott szombat-napon az első és második osztályban végeztetnék a' harmadikban pedig ismételtetnék.

A' tanulmányok előadására nézve némi tapasztalásom után legjobbnak vélném, ha az írás, olvasás és számolás gyakorlásán kívül minden tanítás – főleg a' három első rendbéli helységekben – csak szóbeli előadás, beszélgetés és kérdeztetés által történnék, hogy ekkép az iskolai könyveket nemszerezhető szegényebb szülők gyermekei is haszonnal részesülhessenek abban; különben is az úgy nevezett könyv nélküli tanulás csak rövid idő alatt felejtendő szavakat, de ismereteket, elme kifejlést nem szerez, hanem táplálja a' tanítói-restséget.

Ezen iskolákban előadandó tanulmányok a' vallás-tudományán kívül: írás, olvasás magyar és német nyelven, számvetés, történet- és föld-

leírás, természettan, gazdaság, honi törvény, mérés tan, technika, szóval kivonatban mind az, mi a tudományok öszvegeéből egy földmívelőnek és polgárnak hasznos lehet. Ezek felett némi testgyakorlatokat sem kellene mellőzni ⁷). – Azonban a legkitűnőbb figyelmet kell a népnevelésben fordítani a vallásra, mely az embernek mind földi megnyugvása-, mind földtúli boldogságára fdeszközül szolgál; ennél fogva – mint felebb el dadám – a vallásnak tanítása csak olly egyedekre bizassék, kik e tárgyban teljes ismerettel bírnak, és ezeket kétségkívül az egyházi férfiakban találjuk, kikre tehát azt bízni legtanácsosb lenne. A vallástudománynak előadása a kitűzött szombati napon akkép történhetnék: ha például egy helységben kétféle vallásúak laknak, az egyik részről tartassék a tanítás délelőtt, a más részről délután, ha pedig háromféle vallásúak találtnak, a legnépesebb felekezet tarthatná szombaton reggel két óráig, a más kétfél pedig délután egyegy óráig. Az olly vallásúak mint zsidók sat. kik egy helységben számosan ritkán találtnak, a rendes tanítást vasárnapon tarthatnák. Az úgy nevezett filiákban mindenkor az illető lelkész foghatná meghatározni a tanítás idejét, mikor ötet mindig azon fárájához tartozó hívei általszállítani kötelesek lehetnének. E rendszert vélem a városi népiskolákban is megtartatni.

– Hogy a' vallás tárgyára többé vissza ne térjek, ezennel megemlítendnek vélem még azon szükségét: melly szerint az érdeklett célból minden vallási-fél előljáróságának gondoskodni kellene arról, hogy a' lelkészek a' vallás tudomány ára nézve egyszersmind néptanítókká is képeztesse. Továbbá, miután a' népiskoláknak egyesítése nemcsak gazdasági tekintet-, hanem és főleg a' vallási gyűlölség kiirtásával embertársink, honfeleink, testvérink és atyáinkfiai szeretetének megalapítása végett történék; nehogy tehát e' szent cél elérésének némelly előítéletes, vakbuzgó, vagy épen rász szándékú lelkészek v. tanítók akadályul szolgálhassanak: szükséges volna egy olly törvénynek hozatala, mellynél fogva „minden lelkész és tanító, ki hívei 's tanítványi előtt akár iskolai, akár egyházi tanításokban, vagy bár melly nyilvános helyen, vagy alattomosan is, más vallási felek tanjainak roszalása által legkisebb botránkozásra okot adni merészelné, nemcsak előmozdítás, de hivatalának folytatása, sőt jövődöbeni alkalmazhatástól is megfosztva legyen;” mert vallás-tanítónak kötelessége egyedül abban áll, hogy híveit saját vallásával megismertesse, 's annak tanjait magyarázza, a' nélkül, hogy más vallásokkal hasonlításokba ereszkedjék.

e) Hátra van még, hogy a' rajzoló-intézetekről szóljak. Tagadhatatlan az, hogy a' technikai ismeretek kifejlésére legtöbb hatással van a' rajzolásnak tudása; miután pedig technikai ismeret minden állapotban hasznos, ennél fogva a' rajzoló-intézetekre nézve olly rendszert kellene felállítani, hogy azt minden tanuló használni köteles legyen. Ámbár a' rajzoló-intézeteket a' népisiskolai osztályok közé kell számítani, azoknak mostani rendszerüket nem helyeselhetem. Nem czélom itt megbírálni azon rendszert, melly a' rajzolás külön szakainak előadásában használtatik, nem kifejteti némelly tanítók alkalmatlan voltukat, nem a' czélszerű felsőbbi ügyelet- és bizonyos rendhiányt, mert ezek részint honi polytechnikum nem létéből, részint az intézeteknek tetemes fogyatkozásaikból származnak; itt egyedül csak azon módot akarom érdeklenni: miként ezen rajz-intézetek az ifiúság által jelenben használatnak, és jövőben használhatók lennének. –

Jelenben ezen intézeteket használja minden kinek tehetsége 's kedve van a' rajzoláshoz 8-9 éves iskolás-gyermekektől kezdve 30 évű, sőt idősb kézművesekig; mind ezek járnak az intézetbe tetszésük szerint némellyek évekig, míg mások – főleg a' latin iskolabéli tanulók – gyak-

ran csak beíratják magokat és többé felé se mennek. A' mesterségeken lévő inasok felsőbbi rendelkezésnél fogva vasárnap és ünnepeken köteleztetnek ugyan bejárni, de ez sem teljesítetik úgy mint kellene, részint az inasok szülőik gondatlanságok-, részint tudatlan és rász szándékú mesterek gátlásaik miatt. Van ugyan illy esetekre büntetés is szabva, de ha mind ezt a' tanító teljesedésbe akarná hozni, akkor alig lenne ideje a' pörök bevégzésére, pedig vannak helyek, hol a' kimondott ítéletet sem igen lehet végrehajtani, 's ínég is végre mindig az ártatlan inas bűnhődik. Mesterlegények leginkább csak akkor szoktak rajzolni tanulni, midőn már körmökre ég, vagyis remekelni és mesterek lenni kívánnak. A' latin iskolai tanulók, kik köznapokon szokták az intézetet látogatni, csak úgy és akkor járnak-be, midőn egyéb iskolai tanulmányaik megengedik; néha megtörténik, hogy valamely elfogult által lebeszéltetnek ezen – állításuk szerint – haszontalan időtvesztő intézet használatáról ⁸⁾. – Ezen használati rend bizonyval kielőtt sem fog czélszerűnek látszani, s habár a' kedvezés szerinti szabadság főrugó is valamiben tökéletesedni, még is bizonyos esetekben a' kényszerítés több hasznot szül, és sokszor a' kedv is csak a' gyakorlattól

A' rajzoló-intézeteknek jövendőbeni czélszerűen használható rendszerére nézve sok nehézség fordul elő. A' felébb előadott népiskolai rendszerből az következnek, hogy azon ifiúság, melly a' harmadik osztályból kilép, a' rajzolóintézetbe menne által, vagy amannak két évi használata alatt egyszersmind a' rajzolást is gyakorolná; de miután a' harmadik osztályból kilépd fiúgyermekek körülbelől 11 évesek lehetnének, tapasztalásom után pedig állíthatom, hogy illy gyermekeknek, vagy még ifiabbaknak rajzolásra fogása ritka kivétellel előmenetelükre inkább kárt, mint hasznot szül, mivel a' tárgyak tökélyeit be nem láthatván, némi áthaladó karczolások után elhiszik, hogy dk már valamit tudnak, és így később újra alaposan fogni a' gyakorlathoz nem akarnak; ennélfogva a' rajzoló-intézeteknek a' harmadik osztálybéli gyermekek általi használatát – kevés kivétellel mint mondám – czélszerűtlennek találom. Azonban, minthogy a' rajzoló-intézetek főleg a' kézműves polgárokat és azon ifiúságot illetik, melly magának ezen állapotra juthatást tűzte-ki czélul: igen hasznos volna, ha ezen ifiúság mielőtt valamelly mesterség tanulására alkalmazódnék, a' rajzolást sajátjává tennék; de miután az ifiaknak mesterségekre alkalmaztatásuk legjobb ideje a' 13-15 éves kor lehet, a' felébb előadott rendszerrel fogva pedig már 10 éves korukban is kiléphet-

nek a' harmadik osztályból, és így néhány évi időköz reájok nézve – ha csak egyedül a' rajzolás gyakorlására nem adnák magokat – haszontalan múlna-el; e' tekintetből idővel kedvezőbb körülmények engedvén, a' népiskolai tanulmányokat megszorítani és az iskolákat egy osztállyal megtoldani igen hasznos volna; mert ennek használata mellett egyszersmind a' rajzolás is gyakorolható az ifiúság, igen eljutna azon korba, melly ötöt a' mesterségek tanulására alkalmosa tehetné. A' műismeret azonban minden állapotúnak hasznos levén, a' nemzetnek technikai kifejlését előmozdítólag szükséges volna a' rajzolás rendes tanulmánya tenni, 's pedig olly móddal, hogy az ötödik diákiskolai tanulók azon évben a' szabadkézi-, a' hatodik osztály béliek pedig a' műrajzolásban köteleztetnének magokat gyakorolni; szorgalmukra az elő nem leptethetésnek kellene ösztönül szolgálni. Ezen diákiskolai osztálybélieknek gyakorlási idejük a' keddi 's csütörtöki szünnapokra határozatnék; a' többi köznapi tanítások mindenkinek tárvák lehetnének. E' rendszer- és a' czélnak sikerülése végett szükséges volna először: hogy legalább minden városban, mellyben nagy gymnasium taláztatik, jól rendezett rajzó-intézet legyen; másodsor: hogy ezen intézetek a' napnak nagyobb részében nyitvák legyenek; és végre, hogy a' tanítónak lakása

az intézettel egybe kapcsoltassék a' mindenkori közellétét és félügyelhetés miatt.

Az eddig előadott nevelési 's tanítási rend egyedül csak az iskolás-gyermekeket és ifiakat illeti; ha mindazonáltal a' nemzet műveltségét előmozdítani sikeresen óhajtjuk, ebbéli gondoskodásunkat az iskolából már kinőtt ifiúságra, sőt az idősb emberekre is kikeli terjesztenünk. A' nemzet közép műveltségű osztályának értelmi kifejlődése főleg önképzés által történhetik; minélfogva ebben a' felsőbbség csak közvetve munkálódhat, minthogy az legczélszerűbben könyvek és folyóiratok olvasása által eszközölthető. Azonban ezen osztály műveltségének előmozdítására nagy hatással vannak még a' színházak és ritkaságok gyűjteményei is. — Az alsóbb néposztály művelődésére közvetlen is befolyhatni, ha t. i. ezen többnyire falusi földművelő-nép vasárnaponként bizonyos tanítás- és némi ismeretek közlésében részesülne; mi akkép volna lehetséges: ha e' köz-nép egyik tágas iskolai teremben vasárnap és ünnepeken reggel vagy egy óráig különféle érdekes és ismereteit gyarapító felolvasás- és az iskolai tanító általi szóbeli előadásokra; úgy szinte délután egy két óráig tartandó mulatságos elbeszélések

és az iskolai ifuság éneklési 's gymnastikai gyakorlására összegyülekeznek ⁹⁾. Ámha a' megjelenést ezen felolvasásokon a' népnek szabadakaratajára kellenék is bízni, mindazáltal olly érdekessé lehetne azokat tenni, hogy részvevőkben fogyatkozást nem szenvednének; különösen törekedni kellenék pedig azon, hogy az ifuság vasárnapi mulatozásainak helye nem annyira a' korcsma, mintáz i s k o l a h á z és udvar legyen.

II.

NÉPISKOLAHÁZ.

Az előadott iskolai rendszernek némi bővebb kifejtésül ide csatolni kívánok egy iskolaház-tervet, melly a' körülményekhez képest némi módosítással minden kisebb, nagyobb helységben igen czélszerűen alkalmazható lenne. Az első képen az *A* alatti idom képezi az épület tekintetét legnagyobb kiterjedésben; a' *BC*, *DE* alaprajzok annak beosztását mutatják. Az első rendbéli helységekben elég volna a' *BD* épületszárny létesítése; ebben alól a' *D* részben létezne egy terem kisded-

óvási-intézetül, mellette egy lakás a' felügyelő' részére, melyet azonban ideiglenesen másra is lehetne használni; felül a' *B* részben egy iskola-terem *a*, mellette egy másik *b* rajzok, minták és egyéb iskolai használatra szánt eszközök tartá-sára; e' teremekkel összefüggésben van a' tanító lakása, ki egyszersmind kisdedóvó is lenne az első rendbéli helységeken. Igen kis helységeken ez épületszárny némi módosítással egyedül földszínelg létesítve is elégséges volna, t. i. az *a* terem kisdedóvó intézetül, a' *h* pedig népiskolául használtatva. – A' felébb leirt emeletes épület-szárny használható lenne a' második rendbéli helységeken is, mellyekben csak az volna a' különbség, hogy a' kisdedóvó is külön személy levén, két lakás kívántatnék. – A' harmadik rendbéli helységeken már az egész épületre szükség volna, alól t. i. az *E* szárnyban lehetne a' kisdedóvó intézet, felül a' *C*-ben nőiskola; más oldalrul a' *D* szárnyban alól az első, felül a' *B*-ben a' második népiskolai osztályok a' tanítók lakásaikkal együtt; a' *b* terem itt is rajzok, minták és egyebek használatára lenne szánva, sőt olyanok, kik mesterségek tanulására vágynának, itten magokat a' rajzolásban is gyakorolhatnák, miután – mint alább kifog tetszeni – a' néptanítók e' tárgyban is némi ismerettel bírnának. Az intézeti épület tágas udvara a' kisdedeknek mulatozásul

szolgálhatna, esős időben pedig a' téres kapualja; hasonlóul az intézethez csatolandó kertben az iskolai növendékek kertészési oktatást vehetnének. – Városokban nem csak hogy ritkán lehet tetszés szerint kiszabni az iskolaház tervét, de szükségtelen is, mivel iskola-épület már mindennütt találtak; ennél fogva a' körülmények szerint ezeknek idomításuk-, vagy épen úján építésüknél tervemet szinte czélszerűen lehetne használni. – Olly városokban, mellyek a' népiskolákra nézve a' negyedik rendbeliek közé soroltnak, a' kisdédóvó intézetet és nőiskolát egészen elkülönözni kellene 's annyival inkább, miután a' leirt épület már a' rendszeres négy osztályú népiskolák is elfoglalnák.

A' leirt épületterv a' legújabb tűztől bátorságos tapasztalásához van alkalmazva; minek következtében az épület még egy fél emelettel magasabbnak látszván, a' helységek csinosbulását igen emelné. Ha valahol a' tervszerinti iskola tereineknek nagyobbítása kívántatnék, ezt könnyen eszközölhetni az épületnek egy vagy két ablaktávolság megtoldásával ¹⁰).

III.

K Ö L T S É G

Igen elvan már ismérve azon elv: ha valaki bizonyos dolgot létesíteni akar, annak a' létesítő eszközöket is akarnia kell. E' szerint minthogyha' magyarnemzet se bízhat másban, ha művelődését és annak eszközeit – a' népiskolákat – óhajtja, természetesen a' költségeket is elkeli vállalnia, mellyek fődözése pedig máskép nem történhet, mint egy rendszeres iskolai adó vétele által. Miután azonban köztudomású honi adózd népünk szegénysége, véleményem oda hajlik: vállalja el az összes költségeknek felét legalább 20-25 évre azon lelkes nemesség, melly a' hazának úgy is egyedüli birtokosa, 's annak legtöbb javaiban részesül. Ez annyival kevésbé lenne terhes, mivel számos nagylelkű birtokosok az iskolai költségeket már most is önkényt viselik. Az iskolai adónak elosztása, valamint az iskolai költségeknek elrendelése legczélszerűbben csak úgy intézethetnék el, ha például minden megyék- és kerületekben a' kiszámított összes költségek f e l e ' szokott kulcs szerint a' nemességre, más fele pedig a' rendes adóforint után az adózó népre kivettetnék. Ezen iskolai adó egy minden törvényhatóságnál felállítandó, de költség-kímélésből

csak a' rendes adószedők által kezelendő külön pénztárba folya be, mellyből azután az összes költségek – tanítók fizetései, építés 'st. efféle – tétetnének. Önálló hatóságú városok saját iskolai költségeiket azonban magok viselnék és kezelhetnék. – Az iskolai adónak ezen kivetési rendszere bár igazságosnak látszók is, úgy vélem, nem volna talán egészen ' helyes arányban az elosztás, mert ekkép a' népesebb vidékek inkább terheltetve volnának, minek elkerülésére lehetne talán a' következő⁷ rendszert felállítani: A' rendes iskolai költségek, mint tanítók fizetései sat. tudva levén, az évenkint itt ott előfordulandó rendkívüli költségeket összeszámítva minden törvényhatóság jóelőre beküldhetné az alább megnevezendő' országos népiskolai igazgatósághoz; itt az összes költségek egybe vettvén, az a' törvényhatóságok közt azon arányban osztatnék el, mint a' rendes adóval történni szokott. A' költség-pótlások megénkint az igazgatóság által történnének, hova évenkint a' tökéletes számadásokat is beküldeni kellenék. – Az ekkép intézett iskolai költségek fedezése azon elven alapulna: hogy a' tehetősb vidékek a' szegényebbeket segítsék.

Ez véleményem az iskolai költségek fedezése iránt. Azonban ha valaha a' magyarnemzet eléri azon szerencsét, hogy tökéletes népiskolai rend-

szernek örvideni foghat; az ezt létrehozandó honi törvényhozó-testület bölcsessége bizonynyal feltalálándja a' legalkalmasb módot e' költségek előállítására is.

IV.

NÉPISKOLAI FELÜGYELŐSÉG.

Népnevelési rendszeremnek egyik főelvül nyilvánítani azt: hogy az arrai felügyelés egyedül a' nemzetet, és ez által megbízott kormányi igazgatóságot illesse. Ezen igazgatóság, mellynek személyzetéről alább leend szó, Pesten létezne, 's iskolai felügyelőségét közvetve a' törvényhatóságok útján végezné.

Az előadott egyesítési rendszernél fogva világos, hogy az általam ajánlott népiskolákrai közvetlen felügyelést nem lehetne az eddigi rend szerint plébánusokra 's általán lelkészekre bízni, részint, hogy e' tisztas férfiak részrehajlasi gyanútól megóvassanak; részint, mivel az előadott rendszerhez képest ők is a' tanítói osztályba lépének. – Minden bizodalmatlanság elhárítása vé-

gett, ítéletem szerint legjobb volna: ha minden törvényhatóság kebelében állítatnék egy öt tagból állandó iskolai biztosság, melly a' megyebéli népiskolai dolgokat intézné. Ezen biztosság állana egy rendes fizetéses elnökből, ki által az országos főigazgatósággal történék a' közlekedés; a' négy tag rendes fizetést nem nyerne, hanem szükség esetében az elnök által meghivatva napdíjt veendnének. E' biztosságnak elnökét a' törvényhatóságok által felterjesztendőkből az országos főigazgatóság nevezné ki, a' többi négy tagot tisztválasztás alkalmával a' törvényhatósági közönség választhatná. — Az iskoláknak közvetlen felügyelése a' megyei szolgabírák és esküttek között osztatnék fel illető járásaikban, kik azokat hónaponként legalább egyszer meglátogatni kötelesek lehetnének, és az iskolai dolgokban előfordulható panaszokat, vagy fogyatkozásokat a' törvényhatósági biztosság elnökének időnkint beadnák; az iskolai rendes vizsgálatokon megjelenének, a' tanítók által elkészített felévi tudósítmányokat (informatiokat) aláírásukkal hitelesítenék, és a' tapasztaltak iránt nem csak a' biztosságot, de a' törvényhatósági gyűléseket is értesíthetnék.¹¹⁾

ATHENAEUM.

Második tárgy, melly czélirányos nevelési rendszer felállításánál a' nemzet kitűnő gondoskodását megkívánja: alkalmas néptanítók képezése; mert vajjon mit érhet czélirányos rendszer és szükségességgel ellátott iskola alkalmas tanító nélkül? — E' nézetből indulva többen vannak, kik néptanítókat képző intézetek felállítását javaslották, és mondhatni nem épen siker nélkül, mert csak a' közelebb lefolyt években is e' célra nem egy intézetet láttunk létesülni. Azonban tisztelt olvasóim, kik előadott rendszeremet alaposan felfogták, kétség kívül átlátják azt: hogy mind ezen intézetek a' kitűzött iránynak meg nem felelnek, de alkotásuknál fogva meg sem is felelhetnek, ezért azokat e' helyett figyelembe venni nem is lehet. — Saját nézetem e' tárgyban az: állítsák elsőbben egy czélirányos néptanítókat-képző

intézet Pesten, de olyan, mely minden kívánatnak megfeleljen. Egyet főleg azért javaslok, hogy valamennyi néptanítóink egy szellemben a' kormány által megbízott igazgatóság közvetlen felügyelése alatt képeztesse; továbbá azért is, mivel nem hiszem, hogy a' sok létesítendő mellett a' nemzet jelenben több célirányos intézeteknek felállítását megtehetné. Attól: hogy egy intézet nem lenne elég annyi néptanítók képzésére, mennyit honunk szüksége megkíván, félni épen nem lehet; mert bár jelenben tömérdek alkalmas tanítókra legyen is szükségünk, ha népiskoláink a' fent előadott mód szerint rendeltetnének el, és idővel (mert ez egyszerre úgy sem történhetnék) alkalmas tanítókkal elláttatnának, alig fordulna-elő' évenként egy két üres tanítóhely, mellyek betöltésére 25-30 újoncztanító között – mennyi az általam javaslandó intézetből évenként kiléphet – bizonytal elég alkalmas fogna találkozni.

Gazdálkodni mindenkor dicséretes dolog; de ott, hol szűkkörülményben igen is sok a' tenni-való, még felette szükséges is. E' tekintetből, miután Magyarországnak még egyéb közintézetekre is van szüksége, hasznosnak vélném a' leg-szükségesebbeket összekapcsolva egy épületben, és egy főigazgatóságra bízni; mi az egésznek céljára nézve még felette kívánatosnak is látszik. – Vé-

leményem szerint állítatnék tehát Pesten egy a' nemzet méltóságához illő Athenaeum-épület, mellyben a' következő intézeti főosztályzatok foglaltatnának: *a)* néptanítókat-képző intézet; *b)* tudós társaság; *c)* műintézet – polytechnicum – főstészi- és szobrászi osztályokkal. Ezekhez járulna még *d)* kereskedői- és *e)* takács-iskola. De hogy e' közérdekű intézetet világosabban előterjeszthessem, ide csatolok egy általam kidolgozott tervrajzot, melly e' tárgyi eszméimet tökéletesen a' t. olvasó eleibe állíthatja.

I. ATHENAEUM-ÉPÜLET.

Az ide csatolt és hat képezetben kidolgozott tervrajzaimnak négy elsője (alaprajzok) az épületnek felosztását mutatják; az *5-ik kép* egyik homlok-; a' *6-ik kép* hasonlóul egyik oldal rajza. Az egész épület egy hosszas négyszög, egy közép-épületszárny által két udvarra osztva, melly egyszersmind némi elkülönzéseül szolgálna a' külön intézeti-osztályoknak. A' felosztás szerint ezen épületben következő alkalmatosságok találtatnának; különösen az *A* osztályban:

Földszint (1. kép) a' középben lévő három kapuval ellátott pompás bemenetnek a jobb oldalán: *egy szobab* az épület őrszolgái számára; *c-c* pénztárnok lakása; *d* pénztári cancellaria a' felügyelő-írnok lakásával és levéltárral; *e* háziszolgák-; *f* házgond viselő lakása. Bal oldalról a' bemenetnél *g* a' kapuőrök szobája; *h* vendéglői-lak és étteremek.

Első emelet (2.kép) a' bemenetnél jobb oldalon *a-a* a' tudós társasági titoknok lakása; *b* levéltár; *c* tud. társaság hetiülés-tereme; *dd* tud. társas, cancellaria és felügyelő-írnok lakása; *e-e* tud. társ. hat külön osztályaának hivatal-szobai, melyek hármaz az épület *B* osztályába esik. A' bemenetnél baloldalon *f* az intézeti-sajtó felügyelőjének; *g* a mesternek lakása; *h* sajtó műhely; *i* raktár.

Második emelet (3. kép) középben egy kettős karzatokkal ellátott, kételemeletré magasáló pompás nagy terem *ab* rendkívüli gyülekezetek számára; ezzel összefüggésben van jobbról az igazgatói-lak *c-c*. Balról *d* az igazgatósági cancellaria 's levéltár; *e - e* néptanítókat-képzői intézet felügyelője- 's tanítójának lakása; *ff* népközp. iskolai teremek a' leendő' tanítók gyakorlására.

Harmadik emelet (4. *kép*) az *ab* közép-terem mellett jobbról *cc* hangászati 's éneklési iskola-teremek a' képzendő' tanítók használatára; balról *dd* iskola-teremek néptanítók képzésére; *e-e* lakszobák az intézetbe felveendő' ifiak részökre. (E' szobák egy része az iskolai szunidó' alatt történhető' tud. társasági nagygyűlések tartásakor az összegyülekezendő tagoknak egyszers- mind szállásul szolgálhatnak.)

Az épületnek *B* osztályában:

Földszint (1. *kép*) jobb oldalon *a* bejárás mellett *b* kapuőr szobája; *c-c* az erómű rajzolás- osztály főtanítójának lakása; *d* takács- vagy is szövökola mesterséges szövések tanulására; *e-e* segéd- tanítói lakszobák. Baloldalon a' bejárásnál egy kettős nagy teremje évenként tartandó műkiállítás használatára; *g-g* az intézeti szobrász lakása.

Első emelet (2. *kép*) a' bemenettől jobbra *a-a* a' vegyes mesterségi-rajzolások főtanítójának lakása; *b* kereskedői iskola. Balról *c* lithographia- intézet; *d* rézmetszői iskola; *e* az intézeti réz- metsző és lithographia intézet felügyelőjének lakása; *f* segéd- tanítói lak.

Második emelet (3. *kép*) középben *a* szép- művek kiállítási tereme; *b* műintézet-igazgatósági

cancellaria és írnoki lak; jobbról *c-c* építészeti-rajzolás fdtanítójának lakása; *d* építészeti rajz-intézet és minta-teremek. Balról *e* képző-művészeti-teremek; *f* képző-művészeti fótanító; *g* képtári gondviselő lakása.

Harmadik emelet (4. *kép*) jobb oldalon *a* erómű rajz-intézeti-, *b* erómű-minta teremek, *c* tanítói szoba; *d* könyvtár; *e* a' vegyes-mesterségi tanító szobája, *f* ugyan ezen osztály rajz-intézeti-, *g* minta terem; *h* minta műhely. Középen *i* technikai díszítvények-, és *k* virág rajzolás teremek. Balról *l* tanítói szoba, *m* tájfestés- és *n* térrajzolás (mappatioi); erómű-, mérés tan és építészet elméleti osztályok; *p* mérnöki és phisikai-eszközök tartására; *r* phisika 's chemiai osztály; *s* chemiai laboratórium; *t* segéd-tanítói-, *u* szolgai lak.

A közép épület-szárnyban:

Földszint (1. *kép*) *a* szobrászi iskolaterem; *b* szobrászi-műhely; *c* színek és raktárak különféle használatra; *d* istálló a' vendéglő-, *e* az igazgató-, a' pénztárnok részére a'szükséges mellékosztályokkal; *h* mosókonyha.

Első emeletben (2. *kép*) *a* tudós társasági könyv tár-teremek; *b* ritkaságok gyűjteménye; *c* kézi-könyvtár; *d* olvasó teremek; *e* könyvtári felügyeld lakása; *f* előterem.

Második emelet (3. *kép*): *a* előszoba; *b* képtári drszolgák lakása; *c-c* képtár-teremek; *d* szobraszi mivek gyűjteménye. E' nagyszerű terem két emeletre magasulna egy az épületen felül emelkedő kúppal.

Harmadik emelet (4. *kép*): *a-a* képtár-teremek, mellyeket a' második emeletiakkal két szobai lépcsűzet köt össze.

Az épületnek ezen részletes leírása – véleményem szerint – fölöslegessé teszi az intézet kiterjeszkedésének bővebb magyarázatát; ennélfogva áttérek az intézeti-személyzet előadására.

II.

ATHENAEUMI SZEMÉLYZET.

I. ÁLTALÁNOS SZEMÉLYZET.

Igazgatóság. Ezen igazgatóság, melly egy szersmind a' magyarországi rendszeres népisko-

Iáknak főigazgatója lenne, állana: a' főelnökből, igazgatóból, és igazgatósági tanácsosokból.

Főelnök. E' hivatal mindenkor az ország nádorát illethetné.

Igazgató. A' közvetlen igazgató közösen ismert tudomány-kedvelő 's fényes érdemekkel teljes honfiak közül választathatnék felséges királyunk által. De, hogy alkotmányos rendszerünket megsérteni ne látszassak, minden bizodalmatlanság elenyésztésére a' választás következően mehetne végbe: országgyűlés kezdetén kijelentvén a' leendő választás, a' hivatalt megnyerni kívánók, vagy az országos rendek által alkalmazásoknak találtattak közül kijelelték terjesztetnének a' királyi felség eleibe választásul. A' választott még országgyűlés folyta alatt által vehetné hivatalát, melly tarthatna a' közelebbi országgyűlésen' történendő új választásig; panasz nem lévén azonban ellene, élne mozdítassék; ellenben új választásig hivatalát elhagyni szabad ne legyen, kivévén, ha e' hivatal viselésére magát alkalmatlannak ismerné, mert felette szükséges volna e' hivatalnak minél hosszabb időig egy személyre bizatása. Halála esetében a' felség ideiglenes igazgatót nevezhetne ki. Ezen igazgatót mindenkor kir. belső titkos- és helytartó-tanácsnoki rang illethetné. – Főkötelessége leendne az igazgató-

sági ügy vitele, 's annak gyűléseiben előlülés; gá-
toltatás esetében helyettes elnököt nevezhetne. –
Az igazgató lakáson kívül 5000 p. ftot nyerhetne
fizetésül.

Tanácsosok. Az igazgató-tanácsosok az
alább megnevezendő tanítói személyzetből állanák;
hasonlóul a' külön osztálybeli jegyzők is.

Egy titoknok és cancellaria felügyelő' lakás
mellett 300 ft. fizetéssel. – Írászokul a' nép-
tanítókká képzendő ifiak felváltva használtatnának.

Gazdasági személyzet.

Pénztár-felügyelő: az igazgató.

Pénztárnok: az igazgatóság által aján-
lottak közül a' felség nevezné ki. Kötelessége lenne
a' pénztár-kezelés mellett az intézeti-épületre fel-
ügyelni, és az intézet minden szükségeiről gon-
doskodni. Az intézetben lakás kedvezése iríellett
évi fizetése lehetne 800 ft.; a' külön kezelt tudós
társ. pénztárból 200 ft; összesen 1000 ft.

Főügyvéd: nevezetnék az igazgatóság
által; fizetése 500 ft.

Alügyvéd: szinte az igazgatóság által ne-
vezetve; fizetése 300 ft.

Egy írnök és cancellariai felügyelő; lakás
mellett 200 ft. fizetéssel.

Főorvos, fizetése 500 ft.

Másodorvos, 300 ft. fizetéssel.

Ház gondviselő: a' pénztárnok gazdasági segédje, lakás mellett 250 ft. fizetéssel.

Két kapuőr: lakás, tartás és díszruha mellett összesen 120 ft. fizetéssel.

Négy katona: lakás, tartás és díszruha mellett összesen 160 ft. fizetéssel.

Négy házi szolga egyszersmind futok: lakás, tartás és díszruha mellett szinte 160 ft. fizetéssel.

Ezen általános személyzethez számítandó lenne még az intézeti vendéglő. A' vendéglői jog ez intézetben bérbe adathatnék illy móddal: a' vendéglésnek két foka tűzetnék ki: egy az úri, 's intézeti ifiúsági személyzetre; más a' szolgákéra. Mindenikre egyezkedés szerint bizonyos summa határozatnék nap-, hónap- és évszámra, mellyért a' vendéglő kívánt asztalt szolgáltatni köteles lenne. A' vendégléhesi-jog egyedül csak az intézeti személyzetre terjesztethetnék ki; ezek által bevezetendő idegenek is csak igazgatói engedelem mellett használhatnák.

II. NÉPTANÍTÓKAT-KÉPZŐ OSZTÁLY.

A' paedagogia tanítója, az intézeti ifiak erkölcsi- és általán ezen osztály felügyelője; a' népiskolai tárgyakban igazgatói-segéd és ez osztálybeli jegyző; – igazgatósági tanácsos üléssel és vokssal. Az intézetbeni lakás mellett évi fizetése 1000 ft.; összekapcsolva 600 ft. nyugpénzzel.

A' kisdedóvási-mesterség tanítójának 300 ft. fizetésül.

Az elméleti 's gyakorlati gazdaság tanítójának fizetése 300 ft.

A' vallás-tudomány tanítói hivatallal legyen összekapcsolva 200 ft. Ezen hivatalra Pesten lakó lelkészek neveztetnének, kiknek hivataluk viselése következő renddel történhetnék: miután a' képzendő' ifiak vallásaikhoz képest négyféle vallási-tan előadása kívántatnék, a' kitűzött fizetésnek felét, vagy is 100 ftot az első félévben hivataloskodó katolikus-; a' másik 100 ftot a' második félévben tanítandó ágostai-; következő évben hasonlóul a' helvecziai és óhitű alkalmazott lelkészek nyernék. A' három szünetben lévő tanítók ez idő alatt kötelesek lehetnének az ifiak vallásosságokra felügyelni, miért külön évenként 50 ft. fizetés járulhatna nekik. És így a' vallás tanítói székét évenként 350 ft. illetné.

Egy szépírást tanítónak évenként 100 ft. fizettethetnék.

A' történet, földleírás, törvény - tudomány, természet-, vegy-, ásvány-, erőmű-, mérés-, építészet- és nyelvtanok, – mellyeknek kivonatai hetenkint bizonyos órákban adatnának-elő, – rendszeres tanítói alább fognak megneveztetni. A' rajzolás a' rendes müintézetben gyakoroltatnék.

Egy zongora-játszás tanítónak fizetésül 500 forintot.

Éneklés tanítónak 300 ft.

Vívás és gymnastika tanítójának 100 ft.

Azon ifiak száma, kik az intézet költségén ezen osztályban képezetnének, lehetne evenként 100, kikre személyenkint 200 ft. költségül számítván, lenne összesen 20,000 ft.

Ezen osztályhoz tartozna két külön szolgál, kiknek lakás, tartás és díszruha mellett évi fizetésük lenne összesen 80 ft.

III. MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Ezen intézeti-osztály mind alaptökéjére 's jövedelmeire, mind általános elrendezésére nézve az egésztől független lehetvén, itt csak annyiban említendő, mennyiben az Athenaeum-épületben szállást nyerne, 's főelnöke az intézet főigazga-

tója és pénztárnoka is közös lenne; egyszersmind minden az összes intézetben elviselhető hivatalokra a' társaság tagjai alkalmaztatnának, mikint az alább kifog jeleltetni.

IV. MŰTUDOMÁNYI OSZTÁLY SZEMÉLYZETE.

Felügyelő és jegyző'. Ezen hivatalokat évenként felváltva az osztály első rendű tanítói viselnék. E' hivatalokkal évenként 100 és 100 ft. fizetés lenne összekapcsolva.

Egy írnok lakás és tartás mellett 100 for. fizetéssel.

Elméleti osztályzat.

A' m é r é s t a n és ezzel rokon tárgyak előadója, igazgatósági tanácsos és tudós társas, tag; évi fizetése 500 ft.

Az építészet- és erőmű-tudomány előadója, igazgat, tanácsos és tud. társasági tag; 500 ft. fizetéssel.

Természettan magyarázója, igazgat, tanácsos és tud. társasági tag; 500 ft. fizetéssel.

Vegy- és ásványtan előadója, igazg. tan. és tud. társ. tag; fiz. 500 ft.

Ezen két teremre szorított intézeti osztályokhoz k é t s z o l g a lakás, tartás és díszruha mellett 80 ft. fizetéssel.

Gyakorlati osztályzat.

1. Az építészet-rajzoló szakban:

Egy első rendű tanító 's igazgató tanácsos, lakás mellett 1000 ft. fizetéssel. E' hivatallal összekötött nyugpénz lehetne 600 ft.

Két segéd-tanító egy egy szobából álló lakás mellett külön fizetésük 250 ft.; összesen 500 ft.

Két szolga lak, tartás és díszruha mellett fizetésük összesen 80 ft.

2. Erőmű-rajzoló szakban.

Egy első rendű tanító 's igazg. tanácsos; lakás mellett 1000 ft. fizetéssel. Nyugpénze 600 ft.

Két segéd-tanító, lakás mellett mint felébb 500 ft. fizetéssel.

Két szolga – mint felébb – 80 ft. fizet.

3. Vegyes mesterségek és elemi műrajzoló szakban:

Egy első rendű tanító és igazgató, tanácsos 1000 fizetés- és lakással. Nyugpénze 600 ft.

Két segéd-tanító lakás mellett összesen 500 ft. fizetéssel.

Két minta-készítő kézműves, lakás mellett együtt 500 ft fizetéssel.

Két szolga lakás, tartás és díszruha mellett összesen 80 ft- fizetéssel.

4. A' szabadkézi-rajzolósi szakban:

Egy első rendű tanító, a' képtár felügyelője, igazg. tan.; emberi és egyéb állati alakzatok rajzolásának tanítója; lakás mellett évi fizetése 1000 ft. Nyugpénze 600 ft.

Két segéd-tanító lakás mellett összesen 500 ft. fizetéssel.

Egy első' rendű tanító, igazg. tanácsos; virág- és díszítvények rajzolásának tanítója 800 ft. évi fizetéssel. Nyugpénze 500 ft.

Két segéd-tanító, lakás mellett ossz. 500 ft. fizetéssel.

Egy első' rendű tanító, igazg. tanácsos; tájfestés- és térrajzolás (mappatio) tanítója. Fizetése 800 ft. Nyugpénze 500 ft.

Két segéd-tanító, lakás mellett Ossz. 500 ft. fizetéssel.

(Itt megjegyezni szükséges, hogy mind ezen műintézeti segéd-tanítók csak olly ifiak közül választatnának, kik az intézetben magokat tökéletesítvén, idővel a' honi rajz-intézeteknél rendes tanítókká alkalmaztatódní kívánnának.)

Ezen szabadkézi-rajzolósi szak három osztályaihoz összesen hat szolgáló kívántatnék, kik lakás, tartás és díszruha mellett összesen 240 ft. fizetést nyernének.

5. Szobrászati osztályban:

Egy szobrászati el s ó' rendű tanító és igazgató tanácsos; lakás mellett nyerne 1000 ft. fizetést. Nyugpenze 600 ft.

Két s e g é d-tanító, lakás mellett 300 – összesen 600 ft. fizetéssel.

Az anatómia tanítójának fizetése 300 ft.

Két szolga lakás 's a't. mellett összesen 80 ft fizetéssel.

6. Rézmetszési és lithographiai intézet:

Egy intézeti rézmetsző, igazgató tanácsos, a' lithographia és réznyomtatási intézet felügyelője; lakás mellett 800 ft. fizetéssel. Nyugpenze 500 ft. (A' többi ezen intézetben szükséges személyzet költségei az e' szaki sajtó jövedelmeiből fedeztetnének.)

7. Takács-iskolái osztály.

A' mesterséges szövések és szövet-anyagot gyári kezelésének tanítója; 800 ft. fizetéssel és 500 ft. nyugpénzzel.

Egy szolga lak, tartás és díszruha mellett 40 ft. fizetéssel.

V. KERESKEDŐ-ISKOLAI OSZTÁLY.

Honi és váltókereskedési törvények, kereskedői-ügyvitel- és ezzel kapcsolatban lévő tárgyak tanítója; igazgató tanácsos és tud. társas, tag; 500 ft. fizetéssel.

Földleírás, világtörténet és politikai viszonyok (statusokat illetőleg) előadója; igazgató tan. és tud. társ. tag; 500 ft. fizetéssel.

A' magyar nyelv tanítója, igazgató tan. és tud. társ. tag, egyszersmind a' sajtó felügyelője. (Alább a' sajtó-intézetnél.)

A' német, angol, francia és olasz nyelvek tanítója az egyetemi tanítók lehetővén, külön az intézettől 200 ft. nyerhetnének.

Egyéb szükséges tanulmányok a' többi osztályokban adatnának elő.

Egy szolga lakás, tartás és egyéb mellett 40 ft. fizetéssel.

Összefüggőleg ezen osztállyal lehetne még egy intézet, mellyben ügyes hajósok, kormányosok és hajókapitányok képeztenének.

VI. AZ INTÉZETI SAJTÓ SZEMÉLYZETE.

Felügyelő. A' sajtó felügyelősege mindenkor a' tud. társ. egy tagját illetné a' nyelvtudomá-

nyi osztályból, ki egyszersmind a' magyar nyelv tanítója is lenne; igazg. tanácsos. Fizetése: lakás és 500 ft.

Mester. A' sajtó mestere lakás mellett 400 ft. fizetést nyerhetne.

Miután az intézeti sajtó foglalkozása csak olly munkákra terjedne-ki, mellyek az intézeti osztályokat illetik, 's mellyeket az intézet sajátivá teendne; ennek minden más felügyelőségi befo-lyástól mentnek kellenék lenni. De szükséges volna, hogy az igazgatóság által önkebeléből minden osztály tagjaiból egy biztosság neveztetnék-ki, melly a' kinyomatandó irományokra felügyeljen, hogy, azok az intézet céljával és irányával meg-egyezzenek.

Ezen osztály egyéb tagjai 's személyzete a' sajtó jövedelméből fizettetnék.

VII. NEMZETI-KÉPTÁR SZEMÉLYZETE.

Felügyelő. A' műintézeti osztályban az alak-zatok rajzolásának tanítója.

Gondviselő. Egy szegény élemedett, vagy iparkodó ifju művész neveztetethetnék-ki gondvise-lőnek; lakáson kívül 250 ft. fizetéssel.

Két szolga lakás, tartás és díszruha mellett 80 ft. fizetéssel.

Az elnök, igazgató és pénztárnokon kívül az intézetnek itt megnevezett személyzetét általán az igazgatóság nevezhetné ki. – A' külön osztálybeli szolgák fogadása, azoknak előljáróit illetné igazgatósági helybenhagyás mellett.

III.

ATHENAEUMI-RENDSZER.

Fölösleg volna itt részletesen előadni azon rendszert, melyet az intézetnek külön osztályai-ban használni kellene; ha illy intézet létesítenék, annak igazgatósága legjobban tudná azt a' körülményekhez képest czélszerűleg elrendezni. Ezenel' csak annyiból volna talán szükséges az általam kidolgozott rendszernek előadása, hogy kitessék azon ok, mellynél fogva a' tanítók és általán a személyzet fizetéseit a' fen kitűzött mennyiségekre szabni jónak láttam; ez ok azonban sokkal csekélyebb, hogy sem érette méltó volna illy hosszas rendszer előadással untatni t. olvasóimat, miután azt úgy is minden értelmes a' felebbiekből következtethetvén, könnyen beláthatja. Mindazonáltal az előadottaknak bővebb felvilágosításául még a' következőket kívánom megjegyezni:

a) A' néptanítók képzésére nézve:

Előadott rendszeremhez képest minden néptanítónak egyszersmind kiseddóvóvá is kellenék képeztetni. E' célra csak olly ifiak vétetnének-fel az intézetbe, kik törvény-tudományt végeztek és erkölcsiségökről különös ajánlást mutathatnak. A' felvétel az igazgatóság által történnék. Az intézetbeli ifiak összes száma vallás-különség nélkül száz lenne, az évenkint felveendőké 25. A' képzési idő négy évre határozatnék(az első sürgető szükség kipótlásaig kevesebb is lehetne) illy renddel: a' felvétellett ifiu egy évig a' tolnai intézetben kiseddóvóvá képeztetnék, mialatt 15 ft. hópénzt kapna ön szükségeinek fődözésére; itt elvégezvén dicsérettel pályáját, által tétetnék második évre valamelly gazdasági (talán egy Pesten állítandó központi) intézetbe, hol a'szükséges elméleti 's gyakorlati gazdasági ismereteket szerezné-meg ¹²⁾. Ezen intézetekben rendszeren 25 ifiú képeztetnék az Athenaeum-intézet költségén, és a' felébb irt 3–300 forint fizetéseket pótlékul a' tolnai és kijelelendő' gazdasági intézetek illett tanítói nyernék. E' két intézetből kilépvén az ifiak, csak ekkor jutnának a' pesti Athenaeumba, hol képzésüket két év alatt végeznék; itt 50 ifiú tartatnék az intézet költségén, kik közöl rendszeren 25 lépne évenkint azonnal (míg t. i. az egész haza népiskolai rendszer tanítókkal ellátatnának) tanítói

pályára, midőn az intézettől a' szegényebbek 100 for. segedelempenzt kaphatnának. – Az ifiaknak azonnal hivatalba léptetése eleintén azon jót szülné, hogy számos jobb állapotú ifiak ön költségükön is képzének magokat, és így remélhető lenne, hogy a' honnak néptanítóiban! szüksége minél előbb kielégíthetnék. Azonban, hogy e' kielégítés minél gyorsabban megtörténhessék, első években azt is lehetne tenni, hogy az ifiak egyedül tartási-költséget kapjanak, és így a' felébb minden egyedre számított 200 ft. helyett 100 ft. is elég volna; minek következtében az ifiak száma kétszerezethetnék, és 25 helyett 50 léphetne tanító pályára. Ezen elrendeléshez képest rendszeren 50 első évi ifiú lenne a' t o l n a i-; 50 második évi egy gazdasági intézetben; 50 harmad évi Pesten privát házaknál; 50 negyed évi pedig az Athenaeumban tartatnék. – Minden tanítói pályára lépendett 22 évet haladó ifiúnak első hivatali éve után kötelességül kellene tenni a' megházasodást. A' fent leírt első rendbeli népiskoláknál, mellyeknél a' tanító egyszersmind kiseddóvó is lenne, megkívántatnék: hogy kisebb helységekből hitvese hasonlóul nőgyermek tanítója legyen; e' célból (kivéven ha azt teljesen nem kívánná) az alább érdeklendő tanítónöket-képzendő intézetbe küldhetné hitvesét, ki azután ha hivatalba lépne, a' tanítónöket illető fizetésnek két-harmadát nyer-

hetné; mi családos helyzetükben tetemes kedvezésül szolgálna.

Ezen ifiaknak ének- és zongora - tanulásokra megjegyezni szükségesnek vélem, hogy az egyedül csak önmívelddésökért történnék, és nem, hogy az eddigi szokás szerint kántorok váljanak belőlök; efféle kántorok – vagy is éneklők képzésérdei minden egyházi-megye gondoskodhatik, kiknek képzésökre a' mostani praeparandiákat czélszerűleg lehetne használni. – A' néptanítókká készüld ifiak képzéséhez tartozna-még: hogy részökre a' nemzeti színházban egy páholy tartatnék, mellyet felváltva használhatnának. Továbbá iskolai szunidő alatt utazniok kellene a' honban úgy, mint a' külföldön, és ekkor 30 krt. nyerhetnének naponkinti költségre az intézeti pénztárból.

Az ifiaknak ez intézetben főkötelességük lenne: a' szorgalom, erkölcsös magaviselet, elöljáróiknak tisztelete 's társaik iránti szeretet és barátság; legszorosabb törvényük pedig: minden vallási vitatkozások kerülése, 's senkinek sem vallásaért sértő szóval illette. Ezek következtében, miután az intézetbe egyedül valódilag mivelt és érett értelmű ifiak vétetnének-fel, kikből a' népnek nevelőt, tanácsadót, gyermekeinek atyát, vezetőt szándék képezni; ugyan azért ezeknek már

természeti hajlandóságuk bélyegéül is a' szerénységnek kell lenni; ennél fogva itten semminemű büntetésnek helye nem lehetne, és azon esetben, ha valamely ifiú kötelességeiről megfélekednének, azt, mint e' hivatásra alkalmatlant, az intézet hasznaitól azonnal meg kellene fosztani.

b) A' tudós társaságra nézve:

Igen kívánatos volna, ha a' nemzeti műveltség és tudományosság kifejlésére oly nagy hatással lévő' tudós társaság gazdagon alapítva, minden szükségait illőleg pótolhatná; erre azonban még tetemes áldozat kívántatnék, mit jelenben várni nem lehet, és így csak ön javaira támaszkodhatik. Mind e' mellett nem csekély haszon háromlana reá is az ajánlott intézet által, miután alkalmas szálást nyerne, és az intézeti sajtó és lithographia-osztályok minden nyereszkedés nélkül lennének szolgálatjára; továbbá néhány kevésbé jutalmazott tagjai is tudományos körükhöz képest foglalkozást és illd jutalmat vennének. Ezekhez járulna még a' pénztárnoki fizetés nagyrészének és lakásának meggazdálkodása.

e) A' műtudományi-osztály iránt:

Ezen intézetnek műtudományi- és különösen rajzolósi osztályába csak oly ifiak vétetnének-fel, kik igyekezetüket valamely rendes rajzoló-inté-

zetbeii annyira kitüntették, hogy előhaladásra reményt nyújtanak. Az ifiak felvétele a' külön osztályok főtanítóitól függene. Egyébiránt úgy a' rajzoló, valamint a' rézmetszés, szobrász, természettan és mathematikai osztályokban mindenki bevétethetnék, kinek az előzd ismeretek birtokába vannak, sdt az utóbbi osztályokban előadásokon rendkívülieg is megjelenni kinekkinek teljes szabadságában lehetne.

A' műtudományi rajzolás-osztálybeli tanítóknak az intézet minden kedvezési használatukra levén, köteleességökké válhatnék egy műtudományi folyóiratnak kiadása; egyszersmind czélszerű eredeti rajzoknak nyomtatott példányai által a' honi rajzoló intézeteknek időnkint felsegítése.

Igen czélszerű volna, ha e' műintézetben számosabb ifiak bizonyos segedelemmel az intézet költségein képezthetnének; sőt némellyek úgy a' bécsi képző-academiába, mint más külföldi műintézetekbe küldetnének. Ezekről azonban csak akkor lehetend szólni, ha az intézet jövedelme megengedi. – A' takács-intézetben hasonlóul néhány ifiakat szükséges volna az intézet költségén képezni. – Továbbá a' tanulóknak jutalmakali ösztönzése szinte a' legszükségesebb költségek közé számíthatatik – Sok az is, mi egy czél-

irányos műintézetnek tökéletes elrendelésére 's a' megkívántatoknak időnkinti megszerzésére, eszközeinek gyarapítására szükséges; mind ezeknek elősorolása itt főlöszleg, csak azt kívánom megjegyezni: hogy ezekre is nem csekély pénzösszeget kellene rendelni, ha az intézetből óhajtott hasznot nyerni akarnánk.

d) A' Kereskedő-iskolai osztályra nézve:

Ámha ezen intézet főleg értelmes kereskedők képzéseért állítatnék, az előadandó némelly tanulmányokra, mint: földleírás, világtörténet és nyelvtan – teljes nyilvánosságot kellene határozni az intézet összes ifiuságára. Ezen intézetben a' képzési pálya szinte több évekre terjedne.

e) Sajtó.

Az intézetnek célja a' nemzeti míveltség és technikai kifejlés lévén, az intézeti-sajtóban mindennemű munkák nyomtatásaért csak a' legszorosan kiszámolt költségek lennének megtérítendők; sdt bizonyos munkák, mint az intézet sajátjai is kiadathatnának igazgatósági rendelésnél fogva.

f) Memzeti Képtár.

Ennek gyarapítása az igazgatóság különös gondoskodására bizathatnék, sőt e' célra kitűnő ál-

dozatot is kellene tenni. Nem volna épen helytelen az is, ha a' tanítók évenként a' képtár számára néhány darabot készíteni köteleztetnének.

Helyén látom az előadottak után még néhány szóval az intézeti épületben alkalmazandó tanítói lakásokat érdekelni, minthogy lehetnek, kik azokat tán sükségtelennek tartanák. Erre nézve megjegyezni kívánom azt: hogy képzeletet felülmúló haszon ez az intézet céljának előmozdítására, kivált a' rajz- és műtani-osztályban; mert mintán a' tanító se vonhatja el magát egészen házi körétől, ugyan ezért ha az intézeten kívül lakik, saját munkálódásait is lakásán végzi, hogy előadandó alkalommal házi dolgaiban jelen lehessen, és legfelebb csak a' kitűzött órában jelenik meg az intézetben. De ha helyben lakhat, bizonyval hivatalos szobájában munkálódik mindenkor, és nem vonja meg a' szorgajmasb tanulóktól rendkívüli időben is útmutatását. — Továbbá a' tanítónak szüntelen együtt létük és egymással értekezhetésük a' közremunkálást mindenben tetemesen elősegítik.

IV.

AZ ATHENAEUMI ALAPVAGYONRÓL.

Ha értelmes ezen intézet leírását figyelemmel vizsgálta, bizonyosan észrevéve azt, hogy igen sok van még, mit minden külön osztályhoz kapcsolni kellene; de miután a' tőkélyre csak lassankint lehet eljutni, még ha a' kívánt alapvagyon megvan is; ennél fogva jónak láttam azokat érintetlen hagyni. Ha elérhetném egykor azon szerencsét, hogy egy illy országos intézetnek örvendhessek, akkor is idejében leend még azokról szólni; bár jelenben csak ennyit is tehessünk! – Az eddig előadott rendes költségek összegét szűken számítva mintegy 80 ezer pengő forintra tehetni, és ekkép – úgy vélem – az intézet létesítésére szükséges volna legalább két millió forint pengő. Ezen összegből 600 ezerét számítok az épület felállítására, egy millió 400 ezer pedig alaptőkéül maradna, melly 6-pcttel számítva 84 ezer forintot kamatolna; de aligha ezen alaptőkéből még vagy 100 ezer el nem fogyna az intézet előleges szükségeire, 's így a' két millió szűken pótolná az intézet fentartási költségeit. Azonban ezen legkevesbbé sem kellenék aggódni, miután illy tárgyban tökéletes kiszámolást előre készíteni nem lehet; legyen meg csak a' két mil-

lió és álljon az intézet, majd meg láthatni akkor: miben lehet gazdálkodni és mit mellőzni; én hi szem, nem lenne a' nemzet olly szűk keblű, hogy idővel még áldozatokra kész nem volna. De hogy azoknak, kik az áldozatoktól talán félnek, némi megnyugtatót szerezzek, előadandók alább egy módszert, melly által az intézet feles költségeit gazdagon fődözhetni vélem. Mi a' felebbi két milliót illeti, ennek kiállítását a' nemzettől várom; a' tárgy közérdekű, igazságos tehát, hogy ahhoz mindenki aránylag járuljon.

Vannak, kik azt állítják: hogy „a' tudományi alapjóságok Magyarországon sokkal kiterjedtebbek, mint bár hol is; mellyek azonban a' gondviselési rendszernél fogva sokkal kevesbb hasznot adnak, mint várni lehet.” – Nem tudom ugyan, milly kiterjedésű e' nemzeti birtok, és mit jövedelmez? sőt azt sem, mennyit lehetne az ezen jövedelemből mostan fentartott intézetek hátramaradása nélkül egyébre fordítani? – Azonban a' nélkül, hogy e' nemzeti birtokok felügyelősége megsértetnék, tagadhatlanul elkeli ismerni azt: hogy status birtokok akár egyenesen kincstári tisztviselők-, akár ideiglenes haszonvevők, vagy haszonbérlők által kezeltessenek, mindenkor – magyar mondás szerint – a' közös ló sorsában osztoznak. Az efféle kezelési módok

közgazdasági tekintetből is károsak; de miután mindeddig alkalmasb nem találtatott, a' kárt szenvedni kell. Nem kívánom itt a' külön című nemzeti javak kezelése iránt nézetimet előadni, hanem egyedül a' kérdéses tudományi alapjóságokra szorítkozom közlésemmel. – Vajjoli nem lenne-e czélszerűbb, ha e' nemzeti birtok pénzzé tétetnék, azaz: eladatnék, és a' kitűzött célra az összeg kamatai fordítatnának? Azonban, mint-hogy nemzeti javaknak egyszerű eladási módja véleményem szerint a' statusra felette káros; én e' részben egy más módot jobbnak vélnék, melly talán kevésb veszteséggel járna, 's az eladást is könnyítené. Ezen mód a' következőkben alapszik:

Osztatnának el ezen tudományi alapjóságok mennyire lehetséges akkép, hogy minden külön helység, külön eladási tárgyul vétethessék; a' jószágok az illető megyékben – hogy a' helyszínéhez minél közelebb történjen – fél év alatt tartandó három közgyűlés alkalmával nyilvános árverésre bocsátatva a' többet Ígérőknek adatnának el olly móddal: hogy a' vásárlott birtok árának mint egy kétharmad kerekszámba vett összege a' birtokon mint örökös kamatozó teher maradjon; az egyharmad rész pedig azonnal lefizetve beadatnék egy felállítandó nemzeti kölcsön-b a n k b a szinte kamatozandó. Olly vásár-

lóknál, kik egyéb fekvő birtokaikban elég biztosságot mutathatnak, e' harmad részt is meg lehetne hagyni, mint a' nevezett bankból kölcsönözött öszveget. Köztudomású azonban, hogy a' földbirtok becscára (legalább hazánkban) minden javítás nélkül is tetemesen emelkedik, mikint aránylag viszont a' pénz becse alább száll; és így ha például valamely földbirtok 100 ezer forintért adatnék el most, igen megvolna a' nemzet csalatva illy egyszerű eladással; mert midőn vagy 50 év múlva talán a' birtok becse két annyira, sőt javítások következtében sokkal többre is emelkednék, a' nemzet akkor is csak 100 ezer tökével birna, mellynek kamatja bizonytal nem nyújtaná többé azon hasznot, mit jelenben adhat. Hogy tehát az eladásokból származható kár megtérítessék, az eladott birtok árának is aránylag novekedni kell; mi úgy történhetne, ha ezen birtok ára évenként bizonyos pcttel szaporítatnék; például: ha egy birtok körülbelől 300 ezer ftért adatnék el, ebből 100 ezer lefizettetvén a' kölcsön-bankba, 200 ezer mint örökös teher a' birtokon maradna; a' 300 ezer ft. birtok egész árának egy, vagy két pctje évenként a' kétszázezer kölcsön gyanánt maradt öszveghez számíthatnék, minek következtében két pcttel véve ezen teher egy év múlva 206, kettő múlva 212 ezerre 's így tovább növekedne, mellynek rendes kamatját a' vásárló fizetni tartoz-

nék. Lehetne talán e' pct. szaporítást vagy öt évig elis halasztani vásárló iránti kedvezésből. – E' pct. szaporítás nékem a' legigazságosbnak látszik, mert a' vásárlónak – ki a' vagyonért pénzt sem ad – legkissebb érdeme sincs arra: hogy ő a' vi-szonyokszülte vagyonebecs által olly szerfölötti ér-tékhez jusson; egyébiránt is a' feltétel elvállalása önkényes, és így igazságtalan nem is lehet ¹³⁾.

Azonban, ha kívánnók, hogy az érdeklett nemzeti birtok eladás a' lehető' legnagyobb haszon-nal történhessék, és az abból folyandó évi jöve-delem minél inkább biztosítassék, még a' követ-kezőknek elhatározását látnám szükségesnek:

Miután a' concurrentia egyedüli feltétele a' hasznos eladhatásnak, e' végből ezen nemzeti bir-tok árverésben minden honfinak szabad részvételt kellenék engedni, sőt idegennek is azon feltétel alatt, hogy mint efféle javak birtokosa a' honban megtelepedni és lakni kötelezve legyen. Mert ámha Magyarországbán a' birtok szerzethetési-jog csak a' nemesi rendet illeti, ezen – mondhatni privát – jogért a' nemzeti haszonnak az érdekelt esetben feláldozása helytelenül történék; különben is egy köz sorsú-, vagy idegennek fölötte nehéz a' ne-mességgel illy árverésen fellépni, miután ez utób-

binak birtokutáni köz terheltetésre számolni nem szükséges.

E' nemzeti pénzzé tett vagyon évi kamatainak biztosítására megkívántatnék először azon határozat: hogy egy személy 600 ezer ftnál többre menő efféle vásárlást ne tehessen, kivéven a' józanul meg nem osztható birtokoknál, mellyek azonban, ha nagyobb közönséggel bíró 's míveltebb mezővárosok lennének, ezeknek ön helységük megvásárlásában elsőséget kellenék adni. — Továbbá minden vásárló a' vásárlott birtokon fenmaradandó kétharmad teher öszvegnek kamatját félékenint az illető megyei pénztárba legszigorúbb renddel lefizetni tartozzék; ki ezt elmulasztaná és egy egy hónapi időközben történendő kétszeri megintés után se teljesítené, annak a' birtoka bírói zár alá vétetve a' felebbi módszerint ismét eladatnék; mennyiben pedig ezen újabb eladás veszteséggel, vagy haszonnal párulna, az, az előbbi birtokos illetőségét érdekelné. Ne hogy pedig az e' jövedelmekre felügyelő megyei tisztviselőségnek az örökösödés általi jószág-felosztáshoz képest keletkezhető számosabb birtokosokkal talán több rendbéli baja támadjon: minden birtokelosztás és terhek kiegyenlítése egyedül az örökösöket illetné, fejk a' nevezett felügyelőség által mint egy testület tekintve, az egész birtokon lévő teher- és kamatok

megtérítése iránt egymásért kölcsönösen lekötvé lennének; mi okból az illetőség nem teljesítése esetében minden egyes birtokos a' másokra nézve ugyan azon kötelezési és foglalási joggal lenne felruházva, mellyel az említett nemzeti vagyon felügyelősége; melly felügyelőség külön efféle közbirtokosokkal elégtételi viszonyokba nem bocsátkozhatnék. Azonban e' nemzeti vagyonnak nagyobb biztosítására, valamint az idővel keletkezhető közbirtokosoknak egymásközi tömérdekre szaporodható bajaik elhárítására, szükséges volna az efféle közbirtokosok rendkívüli megszorodását meggátolni akkép: hogy bizonyos mennyiség tűzetenék ki, melly többé osztály alá ne jöhessen. Ezen birtok eladási rendszer igen kedvező volna számos elszegényedett nemesi családokra nézve, kik ekkép birtokhoz könnyebben juthatván, gazdasági szorgalom és iparúzás által magoknak idővel szép vagyont és tisztas állapotot is szerezhethének. De a' tudományi alapvagyonnak ezen mód szerinti kezelése a' kitűzött célra is sokkal hasznosb lenne, mert a' nélkül: hogy tömérdek birtokkezelő személyzetet kellene tartani, a' tiszta jövedelem talán két annyira is növekednék, és e' statusvagyon állapotja mindenkorra biztosítva lenne, azonban közzgazdasági tekintetből a' honra nézve még kitűnőbb haszon áradna.

Visszatérvén athenaeumi javallatomra, talán nem csalatkozom tehát, ha a' tudományi alapjóságoknak imént előadott kezelési módja által több hasznot remélve, ezen tudományos és ösztönművészeti intézetnek tökéletes végrehajtásához némi segedelemmel lehetni, véleményem. Mindazonáltal én e' segélyre legkevésbé se támaszkodom, hanem ismételvé mondom: legczélszerűbb lenne, ha többet nem, legalább a' felébb előadott két milliót minélelőbb megadni ¹⁴⁾, úgy szinte az alább leírandó kézművesi rendszer létesítését elhatározni. Ekkor kétségkívül felállhatna egy alkalmas népnevelő 's tanítókat képző-, felállhatna egyebek mellett egy jólrendezett műintézet; melly utóbbit annyiból is remélhetjük, miután honfiakban már nem egy jeles művésszel dicsekhetünk. Van Ferenczynek, van Barabás-unk, Kis-ünk ¹⁵⁾, és vajjon mit nem kellene megtenni a' nemzetnek, hogy Marko-ját sajátjának és határi közt tudhassa, – azon honfit, kinek munkáját elég egyszer látni, hogy tökélye által bámulásra ragadtassunk? – Valóban pirulnunk kell, midőn halljuk, hogy némelly hazánkfiak a' művészetben magokat majdnem világhíressé tevék, és e' nagyság eléréséhez a' hon nem nyújta segéd kezét; de mégis vagyunk büntetve ezért, mert mi őket csak név szerint bírjuk, nem, mi – és csak egyedül talán – tudjuk, hogy hazánk szülöttei; a' külföld bírja

őket egészen, ez ad nekik kenyeret úgy, mint dicsőséget a' nélkül, hogy megemlékeznek e' nagy mesterek szülőföldjéről; és mi habár méltatjuk is őket némi figyelemre, mit sem teszünk értük. Haszontalan hirdetik folyóiratink e' jeles művészek magyar származásikat, ez reánk nézve gyaláztatás; csak ha honunk határi közt birandjuk őket, fogjuk arathatni egyedül az óhajtott dicsőséget. – Mi technikus művészeinket illeti, ezek közt is találkoznak egyedek, kik némi még külföldön szerzendő kiterjedtebb ismeretek után képesek lennének honunk ebbéli szükségéit kielégíteni. –

Nincs tehát egyéb hátra, mint műveltségi és technikai kifejlésünk előmozdítására az e' munkában javallott 's bizonyly nem egészen czélszerűtlen eszközök minélelőbbi létesítése. Meglehet némely hazafiak athenaeumi javallatomat igen nagy-szerűnek és némi részben tán fölöslegesnek is tartják; ezeknek bátor vagyok azon észrevételt tenni, hogy bár milly nagyszerűnek látszék is az egyes külön osztályokra nézve javallott tervem; az egésze mindazonáltal csak olyan, hogy bár a' nemzet méltóságát nem sértené, de korán se nyer-nénk még általa olly rendkívüli dicsőséget, mély bennünket e' részben talán Europa művelt nemze-
tei fölibe emelne; és én igen hajlandó volnék, ha

talán egy efféle épületre tűzendő hely és költség engedné, tervemet még jóval kiterjeszteni, nem fölösleges pompáért, hanem még nagy számú közhasznú osztályzatokért; különösen megkívánnák ezt még a' tudós társasági- és műintézeti osztályok. Azonban, minthogy javallat-tervekben a' kicsapongást épen nem kedvelem, itt is azon ösvényt kívántam követni, hogy javallatom korszerűsége mellett is a' lehetőség határait túl ne lépje. Ezen iránynál fogva gazdasági szempontból mennyire lehetett, igyekeztem a' tömérdek költséget okozó haszonnélküli pompára számított díszleteket is mellőzni. Egyébiránt terveim használhatólag vannak kidolgozva ¹⁶).

A' JAVALLOTTAK

LÉTESÍTHETÉSI MÓDJA.

Az érdekllett intézeti rendszerek viszonyaiból· bizonynyal előtűnik: hogy azoknak létrehozása nem épen könnyű feladat; mi e' részben saját véleményem? azt e' czikkben akarom előterjeszteni. – Pénz nélkül mit sem tehetvén, elsőbben is az országgyűlésnek kellene határozni a' kívánt két millió p. forint megadatását akkép: hogy az egész őszveg négy év alatt évenkint 500 ezer forintjával kiállitassék, egyszersmind megbízathatnék fenéséges nádorunk az egész athenaeum és népiskolai rendszer végrehajtásának eszközlésére, könnyebbégért a' fennevezett igazgatót is mint segédet ki-nevezvén; a' többi a' végrehajtáshoz szükséges személyzetnek előállítását szinte a' nádorra kel-lene bízni. Ez meg lévén az első évben adandó

500 ezer forintból 300 ezer kamatra adatnék, '200 ezer pedig az athenaeum-épület megindítására szolgálna, melly a' következő években hasonlóul folytattatván, négy év alatt az egészet, ha nem tökéletesen is, bevégezni lehetne. Az évenként kiadandó 300 ezer forintnak kamatja egy részben a' végrehajtó biztosság költségeit fedezné; más részben pedig az előkészületekre fordítatnék, mi következően lenne eszközzendő:

A' műintézet legtöbb előkészületeket kívánván, elsöbben is néhány jeles tehetségű és szorgalmas rajzolókat, kik eddigi iparukhoz képest a' czélra nézve reményt nyújtanak, ha különben kedvük és hajlandóságuk volna, a' külföldre kellene küldeni tudományos ismereteik gyarapítása-ért. Ezek beutazván a' míveltebb külföldet és megvizsgálván annak jelesebb műintezeteit, gyárait és gyárrendszereit; mindent, mit ezekben hasznost és czélszerűt találandnak, megismerni, tanulni, a' lehetségeseket megszerezni és azokról használható jegyzeteket készíteni iparkodnának; e' tekintetből foglalatosságuk nem oda irányoztatnék, hogy csak befussák tetszésük szerint a' külföldet, hanem és főleg bizonyos kijelelendő helyeken hosszabb időkig tartózkodni köteleztetnének. Ekkép a' külföldön legalább két évet kellene tölteniük, mialatt rendszeren évnegyedenként a' felébb

érdeklett országos biztosságot munkálataikról tudósítanak, melytől egyszersmind utasításokat is vennének. Pár év múlva midőn ezen egyedek a' külföldről visszaérkeznének, munkálódásikat a' már ekkor nagy részt fenálló intézeti épületnek és főleg a' külön osztályoknak elrendelésére fordítanák; és közülök azokat, kik ezen előleges munkálódásokban legszorgalmasbaknak, és a' külön osztályokra kívánságaikhoz képest legszorgalmasbaknak mutatkoznának, az igazgatóság által ajánlatván felséges urunk intézeti rendes tanítókká nevezné; a' többi egy két tag pedig mint rendkívüli tanító alkalmaztatnék illő' fizetéssel, még részökre üres tanítói hely találkoznék; különben is e' segítség nem volna fölösleges, miután nem kevés év telne el még addig, míg az intézet minden szükségessel ellátva lenne. – Mi az intézet többi tanítóit illeti: nyilvánítanék az intézet felállításának megkezdésekor, hogy azok, kik mint tanítók valamely osztályban alkalmazást nyerni óhajtanának, 2 vagy 3 év alatt az illető tudományos szakokból dolgozzanak ki munkákat, mellyek szerint tanításaikat gyakorolni kívánnák. E' munkák egy kitűzött határidőig a' m. tud. társasághoz beküldetvén a' szokott módszerint megvizsgáltatnának, miután a' legjelesbnek találtatott szerzők, ha' különben tanítói hivatalra nyilvános próbatét által alkalmasságukat bebizonyították, az illető

hivatalokra kinevezetnének szinte királyi helyben hagyás mellett.

Míg ezek történnének, az alatt, hogy a népnevelési czélszerűbb rendszer minélhamarább megindíthatassék, ezen országos néptanítókat képző intézet remélhető' elkészülhetésének ideje előtt két évvel évenként 100ifíú vétetnék fel az igazgatóig által. Ezek az intézet költségén első évben; – mint felébb előadatott – a' tolnai kisdudóvókat képző, másodikban pedig egyik legczélszerűbb honi gazdasági intézetbe küldetnének; hol magokat a' kívánathoz képest kimívelvén, harmadik évben már az elkészült athenaeumba léphetnének, innen két év múlva az alább leirt rendszerint felállítandó néptanító intézetekhez alkalmazandók.

Igen könnyű azt átlátni, hogy a' fen előadott népiskoláknak felállítása egyszerre az egész hazában nem történhet, hanem azok időnkint az alkalmas tanítók számához képest létesíthetők. Erre nézve azonban még is szükséges bizonyos rendet kitzüzni és meghatározni: melly helységekben kellessék elsőbben is az érdeklött népiskolákat felállítani? – E' részben véleményem szerint elsősegget kellene adni az idegen ajkú helységeknek, és azon vidékieknek, mellyekben a' míveltség még

felette alant áll; ezek között fő figyelmet érdemel-
 nének talán az oláh, rác, tót és orosz helyek.
 Azonban az elsőségre különös tekintetet szülhetne
 még némelly iskoláknak kitűnő' rossz állapotja. E'
 körülmény pontos megítélhetése-, 's az országos
 igazgatóság czélszerű rendelkezéseért szükséges
 volna az összes népiskolákról tökéletesen kime-
 rítő tudósítmányokat készíteni 's küldeni az igaz-
 gatósághoz, mely a' fenséges célra törekvő buz-
 góságánál fogva a' körülményekhez képest legjob-
 ban tudandná meghatározni: mely helységekből
 kellenék évenként az' újabb rendezetű népiskolá-
 kat felállítani? – Az igazgatóság ezen határoza-
 tát mindenkor az illető' törvényhatósági népis-
 kolai biztossággal jó eleve (legalább egy évvel)
 tudatná, hogy a' kívánt időre a' szükséges iskola
 épület megkészíthessék. Azonban teljes szabad-
 sága lehetne minden helységnek és birtokosnak
 efféle népnevelő' 's tanító-intézetet ön költségén a'
 határozott idő' előtt is felállítani, 's ahhoz szinte
 ön költségén alkalmas tanítókat képeztetni, kik
 mindazonáltal további fizetésöket az illető' népis-
 kolai biztosság rendelkezéséhez képest az iskolai
 pénztárból vennék. Általán fogva pedig mindad-
 dig míg az iskolai költség terhét a' birtokos ne-
 messég is viselendné, a' kinevezendő tanítók-
 nak ajánlása mindenütt a' birtokos joga lehetne.
 A' második, harmadik és negyedik rendbélieknek

mondott helységekben és városokban főleg az ön állású kisededóvó intézetek felállítására kellenék törekedni, mellyekhez egyenesen a' tolnai intézetből is lehetne kisededóvókat alkalmazni.

És ez a¹ sorozat, mellyet népnevelési rendszerem felállításában követhetőnek vélnék. Azonban bár milly czélszerű legyen is a' felállítandó rendszer, bár milly alkalmas egyedekkel látassanak el az ajánlott intézetek, hogy azok az óhajtott czélnak elérésére sikeres eszközül szolgáljanak, még egy felette fontos dolog létesítését kívánják meg: mi nem egyéb, mint azon ösztön, melly a' tanítók igyekezetét táplálni képes legyen. Efféle ösztönül szolgálhatnak: előmozdítás, díjpótlék és nyilvános megtiszteltetés. — Az előmozdítás több fizetéssel összekötött tanítási székekre általtétetésben; díj pótlék 50 p. ft. fizetés javításban; a' nyilvános megtiszteltetés pedig kitüntető cím, érdemjelek, vagy polgári jogokban állhatna. Megjegyezni kívánom azonban, hogy az efféle jutalmazások haszon és becsnélküjiek, ha akkor adatnak, midőn a' jutalmazott már a' sír felé közelget. Véleményem szerint egy szorgalmas tanító pár év múlva is előmozdíthatatik; 10 évig teljes iparral folytatott hivatalos köteles-

ség után a' fizetés-javítást is meglehetne kezdeni; 20-25 éves tanítót pedig nyilvános megtiszteltetésben kellene részesíteni. – De főleg ösztönül szolgálhat mind ezek mellett a' tanítónak az: ha ön- 's családja jövődjét teljesen biztosítva látja. Erre nézve elhatározni kellene: hogy minden elaggott Vagy szerencsétlenség által tehetlenné vált tanító, úgy szinte a' meghalálozott tanítók özvegyeik és árváik (ez utóbbiak bizonyos időig) rendszeres állapotjaikban nyert készpénz fizetéseiket nyugdíjul is megnyerjék. Ezen idővel tömérdekre szaporodható nyugdíjak fődözésére egy alaptőkét kellene alkotni, mellynek kamatja egyedül e' célra szolgálandna. Az alaptökének össze-szerzésére azt lehetne határozni: hogy minden az újabb rendszeres intézetekben hivatalba lépett tanító fizetésének bizonyos – például 5 pctje – évenként leróvassék, melly az országos népiskolai igazgatóságához beküldetvén a' pénztári hivatal gondviselése alatt kamatra adatnék. Ekkép lassankint olly özveg gyúlne egybe, mellynek kamatja annak idejében eléggé kipótolná a' szükséges nyugdíjakat. – Meglehetne továbbá határozni: hogy minden 30 vagy 40 évig hivataloskodott tanító felmenthesse magát a' további szolgálattól és nyugalomra léphessék.

NŐISKOLA ÉS TANÍTÓNÓKET
KÉPZŐ-INTÉZETEK.

Hogy a' nőnemnek czélszerű nevelése szinte olly szükséges mint a' férfiaké, azt kisésem fogja tagadni; ennélfogva a' nőiskolák felállítása csak úgy megkívánja a' nemzet figyelmét, mint amazoké. Mi a' nőiskolákat illeti: ezekre nézve a' felállítás, felügyelés és költségek iránt a' már előadott rendszereket alkalmazni jónak vélem. A' tanulmányok között a' házi- és kerti gazdaság, legszükségesebb varrások és egyéb női munkák foglalnék a' fő helyet; általán az intézet céljának kellene lenni: a' nőnemnek erkölcsiség mellett dologra, munkásságra szoktatása. Természetes, hogy a' nőnevelést irányának is különbözönek kell lenni a' városi és falusi iskolákban; ezt mindazonáltal annak idejében elrendelni, és alkalmas egyedek által eszközteni nem leend ne-

héz. Azonban, minthogy a' fő dolog itt is a' tanítók alkalmasságuktól függ, kitűnő figyelmet ezeknek képzés ökre kell fordítani.

A' nőnemnek hasznos nevelése 's művelődése alkalmas nőszemélyek által történhetvén, ezek képzésére is ugyan azon országos rendszert javallom, mellyet a' fent leírt néptanítókra nézve tettem. Miután a' nőszemélyek természetes ösztönnél fogva is anyáskodásra és háziasságra hajlandók, e' tekintetből képzésük is jóval rövidebb idő alatt végezhető, mint mennyi az Athenaeum intézeti ifiakra kitűzetett. A' tanítónők képzésében a' valláson kívül főleg előfordulna: a' gyermekekkel való bánás mestersége, írás, olvasás és számtan, magyar és német nyelv, történet- és földleírás, természettan, rajzolás, ének, és némi hangászi ismeret; házi- és kerti gazdaság, mindennemű varrások és más efféle női foglalkozások. A' képzendő' nőszemélyek felvételében különösen figyelmezní kellene a' tanítók hitveseikre, 's azon nagy számú szegényebb tisztviselőknék főleg elmaradott árváikra, kik kitűnőbb nevelésök mellett szolgálásra nem alacsonúlhatván többnyire részint a' közállomány- és egyesek terheivé válnak, részint – és nem ritkán – erköcs-telenségre fajulva, botránkozás tárgyai lesznek.

Illy tanítónőket képző-intézetet lehetne négyet felállítani az egész hazában magyar ajkú

városokban; mellyek lehetnének Debreczen és Eger a' felső vidékekre, Fehérvár és Szeged az alsókra nézve. Ezen intézetek fő igazgatósága szinte a' felebbi országos népnevelési igazgatóság lenne, melly azokat évenként többször is megvizsgálatná és szükségéről rendelkezne. Bár ezen tanítónöket képző-intézetek a' szükséges tanítói személyzet kisebb száma- és az intézetben felállítandó házi és kerti gazdaság hasznai következtében sokkal kevésb költséget kívannak meg, még is nem csekély alapvagyon kellene felállításukhoz, mi tehát a' honnak jelen szűk körülményeiben igen is fontossá válik; ennél fogva minden lehető módokat meg kellene kísérteni a' felállítási segédeszközök megszerzésében. A' legkedvezőbb segéd eszközüln szolgálna az, ha a' nevezett vagy talán más alkalmas városokban olly épületek találtatnának, mellyeket a' kívánt célra – bár némi költséggel is – alkalmazni lehetne. Én alig hiszem, hogy az érdekelt városokban ne találtatnának efféle épületek; és ha valamelyikben nem volna is, bizonynyal azon városi község belátván a' hasznát, melly egy illy nemű intézet felállításából a' helybeli közönségre háromlana, felsőbbi rendelés nélkül is készséggel használna minden módot annak létrehozásában. Itt Egerben készen áll egy épület, melly a' múlt században eltörölt trinitarius szerzetesek sajátjok lévén, z á r d á u l

használtatott, jelenben pedig a mellékelt eléggé csinos egyházzal együtt a' kincstárnak élmezési táru szolgál; ezen épülettel összekapcsolva van egy csak nem haszonvértlenül heverő' felette nagy terjedelmű kert, mi az egésznek ezélszerűségét is neveli. De ha ez épületet talán azon tekintetből, mivel a' kincstárnak reá szüksége van, vagy ez okból érette kárpótlást kellene adni, nem érdekelnők is; van e' városban még több czélszerű épület, melyet a' kívánt intézetté alakítva czélszerűen lehetne használni. Találattik itt öt nagykiterjedésű zárda épület, melyek között van olyan is, melly alig számol néhány minden tekintetben fölösleges tagot; ezen épületek közül, melyek úgy vélem különben is egykor nagyobb részt a' köznép javain állitattak, egyet lehetne az érdeklött intézet számára fordítani, és bizonynal mind Eger városának, mind a' hazának nem kevésb hasznára.

Ha tehát a tanítónöket képzö-intézetekre középületek fordítatnának, a' többi költséget a' felebbi 2 millióhoz adandó (talán 200 ezer) pótlék-adomány által kilehetne elégíteni. És ekkép birtokába jönne a' nemzet olly intézeteknek, melyek felállitását nem lehet eléggé ajánlani. (A' ndnevelésről bővebb értekezést találand t. olvasóm e' munka végén.)

KÉZMŰVES CZÉHEK.

Hogy mesterségek tökéletesedése a' hon, nemzet javára, haladására elkerülhetlen szükséges, az már eléggé megvan mutatva; itt tehát csak azon eszközökről kívánok szólni, mellyek a' nevezett célra szolgálhatnak. – A' mesterségek tökéletesedésére eddig hazánkban néhány rajzoló-intézetek-iskolák- és a' kézműves-czéhek valának egyedüli eszközök. Hogy rajzoló-iskolák az érdeklött célra alkalmas eszközök, azt tagadni nem lehet; és annak, hogy ezen intézetek honunkban mindeddig kevésb sikert szültek, mint azok által várni lehetne, egyedül ezen intézetek fogyatkozásai és még igen kis számuk okozza. De a' mesterségek kifejlésére még több is kívántatik; és ezek között első helyen állanak a' műintézetek (polytechnicumok). Egy általános műintézetre hazánknak felett nagy szüksége van, ezért kívántam azt e' munkának előbbi szakáiban felhozni és létesítése iránt terjedelmesben értekezni. Előadtam már mikép lehetne a' nemzetnek egy czélszerű műintézetet, úgy szinte alkal-

mas rajzoló-intézeteket is felállítani; ezeket tehát mellőzve, áttérek azon politikai eszközökre, mellyek hasonlóul a' mesterségek tökéletesedésére irányozvák.

A' kézműveseknek politikai testületekké – czéhekké – alakítása az elmúlt szellemiebb időkben a' mesterségi tökély fejlődésére nagy hatással vala; most azonban ezen anyagi korban – úgy látszik – inkább gátul szolgál. Ez okból többen kimondották már a' ezéhek el tör éltetésének szükségét, sőt ezt már az 179%-ki országos küldöttség rendszeres munkálataiban is elismerte, 's csak azon okból ajánlja a' megtartást: mivel a' czéhek még a' szomszéd ausztriai tartományokban fenállanak, és így a' magyarországi mesterlegények vándorlásaikban sok akadályokba ütköznének. – Ennyi elismerés mellett fölöslegesnek tartom kifejteni azon hibákat, mellyeket nem csak mint némelly czéhek legfontosabb dolgaikban részvevő, hanem mindenféle kézművesekkel lévő összeköttetésimben, mint felette káros következésű szabály gyanánt vett szokásokat tapasztaltam, és ezért én is a' czéhek eltörlesztésére adom szavamat; elégségesnek találok előadni a' rendszert, mellyet e' tárgyban követni czélszerűnek tartok. Még 1832-ben kidolgoztam ezen rendszert, melly később 1834-ben a F. M. O. Miner-

vában közöltetett is, és ámha én rendszeremet alkalmasnak hinni mindig hajlandó valék, még is gyakran elfogott azon félelem, hogy az talán nem hatna épen azon sikerrel a' tűzött czélra, mint óhajtanám. Azonban rendszeremnek ezélszeriisé- gében még inkább bizok most, miután Svédországnak jelen (1839) évi törvényhozó-gyülekezete e' tárgyban lényegileg ugyan azt elhatározni jónak találta. Ajánlott rendszeremnek okai a' következőkben központosulnak:

Bár kívánjam a' kézműves czéhek megszünte- tését, azon teljes kézművesi szabadságot, melly műveltebb mesteremberek között a' leghasznosb vetelkedést szüli, honunkban létrehozni nem ja- vallom; mert erre még kézművesink és honunk lakói nagyobb része elkészülve nincsen; mind a' kettőbe hibázik a' tökély ismerete 's arra törek- vés; ezért az említett szabadság egyszerre behoz- va – főleg eleintén – nagy zavart, sőt kárt is okozna. Tapasztalásból tudhatjuk, hogy igen ke- vés hazánkfia van még az előkelők között is, ki a' tökéletes mívet kívánja, hanem megelégszik bár millyennel csak olcsó legyen. Ha illy tökély- vágy-hiányban egyszerre azon szabadság kézmű- vesinkre kiterjedne, ismervén hajlandóságaikat, bizonnal mondhatom: hogy minden legény, sőt valamennyire képezett inas is, kinek csak némi

vagyonbeli tehetsége engedné, azonnal minden vándorlás nélkül műhelyt állítva, saját kezére dolgozni kezdene; és ezen újonnan alakult mesterek, minthogy roszul, következésképp kevésb pénzért dolgoznának, a' közönségnek tetszését igen is megnyernék, és így érdem fölött jutalmaztatnának rosz míveikért akkor, midőn valódi mesterek belső ösztönből tökéletes míveket készítve azon ritkákra kényszerítenének várakozni, kik természetesen drágább míveiket illő áron megvásárolnák. De még az is megtörténne, hogy ezen valódi mesterek legényeket – legalább kívánt számmal – nem szerezhetnének, minek következtében számosabb vagy kitűnőbb fáradsággal előállítható sürgetős miveket vállalni és megkészíteni tehetségükben nem volna, a' jelesebb közönség tetemes kárára. – Ezen és számos egyéb okokból tehát nem lehet a' kézművesi teljes szabadságot megengedni, hanem egy közép utat kell alkotni előbb, mellybe a' mostani rendszer minden zavar nélkül általvitethessék, és egyszersmind a' kívánt cél elérését sikerrel eszközölje.

Nézetem szerint a' mesterek, legények és inasok egymás iránti viszonyaik maradjanak a' mostani valóságban; egyedül csak azt kell eszközölni, hogy a' remekelés – mi múlhatlanul szükséges – kevés költséggel, de annál nagyobb szorossággal

gal és ismeret kifejtéssel történjék; és mind az, ki mesterségét érti, a' mesteri állapokra érdeme szerint akárhol, és mikor akar eljuthasson 's kívánságához képest megtelepedhessen. E' czélt a' következő' rendszer felállításával vélem legcélszerűbben eszközölhetni:

Mielőtt a' mostani czéhszerkezet megszűnjön, alkottassék egy kézműves-egyesület, mely a' következő tagokból állhatna: egy elnök, titkoknok, igazgató-, tiszteletbéli- és rendes tagokból. Elnök a' fent leírt Athenaeum, vagy is egy országos műintézet igazgatója lenne, ki hátráltatás esetében helyettes-elnököt is nevezhetne. Titkoknok egyik műintézeti tanító; igazgató-tagok pedig valamennyi műintézeti tanítók lennének. Tiszteletbéli-tagnak nevezetethetnék mind az, ki a' mesterségek tökéletesítésében és a' honi műszorgalom előmozdításában érdemet szerzett, legyen az honi vagy külföldi. Az egyesület rendes tagjai a' honban megtelepedett jelesebb kézműves mesterek közül választatnának; ezen rendes tagoknak száma határtalan volna, és mennyire lehetséges, minden míveltebb városban ilyennek többnek kellene lenni. — Elrendeltetvén ekkép az egyesület, minden városban, hol nagyobb számú kézművesek találtnak, neveztesék egy m ű b i r t o s, ki értelmes és sok-

tapasztalású ember legyen. Ezen műbiztost a' városi előljáróság személyzetéhez kellenék csatolni, tanácsnoki ranggal, és hivatala az úgy nevezett városház-épületben találtassék. A' mester emberek három megtiszteltetési fokon állának, úgymint: a' közönséges mesterek; ezek közül kiváló jelessebbek főm es téri czímet nyerének; és ez utóbbiak közül ismét választottak műegyesületi rendes tagok lennének. A' főmesterek és műegyesületi rendes tagok a' műbiztossal együtt minden városban egy biztossági-testületet alkotnának, melly a' pesti kézműves-egyesülettel rendszeres összeköttetésben lenne. Egyébiránt még következő szabályokat kellene elhatározni:

1-ször. Meghatározatván egy bizonyos idő, mellyen túl a' mesterembereknek minden czéhbéli összeköttetések megszűnnének; minden e' határidőig rendszeren remekelt mesterek ismertessenek el valóságos mestereknek.

2-szor. A' kitűzött időig megtelepedett kon-tároknak szabad legyen továbbra is saját műhelyükben dolgozni, legényt azonban tartamok tilalmaztassék (kivéven ha talán súlyos betegségben sínlődnek, a' midőn a' műbiztos egy legénye fogadására engedelmet adhatna). Továbbra efféle kon-

tárok csak a' helybéli műbiztosság engedelmével telepedhessenek le, melly e' jogot azonban csak olyanoknak engedhetné meg, kik már iddsb legények, és valamely főmester által mestérségi ügyességüket bebizonyíthatják. Oly helységeben mindazonáltal, hol rendes mesterek nem találtnak, kontároknak is teljes szabadság engedtet-hetik ügyességének bebizonyítása mellett a' megtelepedésre.

3-szor. Minden kézművesnek vallás különség nélkül, és bár miúton szerzetté ügyességét szabadságában álljon akárminemű mesterségbéli műhelyt állítani; tartozzék azonban a' 5-ik pontban foglalt rend szerint mesteri ügyességét bebizonyítva mesteri levelet nyerni.

4-szer. Ahhoz, hogy valaki mesteri állapotba juthasson, megkívántassék, hogy a' nemzeti nyelvet tudja.

5-ször. A' mesterségek általán két rendbéliekre osztatnának: első rendbéliek lennének azok, melylyeknél a' rajzolás ismerete is megkívántatik; az egyéb mesterségek összesen a' másodrendbéliek közé soroztatnának. A' ki a' czéhek megszüntetése után valamely első rendbéli mesterségben mesteri állapotra jutni kívánna, tartozzék ügyes-

ségéi ől három bizonyítványt azon szakbeli mesterektől szerezni: egyet valamely főm estértől, kettőt pedig kézműves-egyesületi rendes tagtói, kik közül az egyik Pesten lakó mester legyen; ezen bizonyítványokhoz megkívántassék a' helybéli műbiztosság hitelesítése is. Illy bizonyítványokkal ellátva köteleztessék a' mesterré lenni szándékozó Pesten a' műintézetben megjelenni, hol a' néki feladandó remekrajzokban mind rajzolási ügyességét, mind mesterségi értelmességét bebizonyítván, a' műintézettől mesteri levelet nyerjen; mellyel ellátva az egész hazában mindenütt megtelepedhessék. – A' másodrendbéliekre elégséges lehetne, ha a' helybéli műbiztosság által szinte három fő mestertől nyert és egyéb hiteles bizonyítványaikat a' pesti műintézethez évnegyedenként felküldetnék, onnan hasonlóul mesteri levelet nyerendők. – Ezen mesteri levelekért taksa fejében 10 p. ft. járulhatna, mellynek fele a' műintézeti tanítói személyzet rendkívüli jövedelméül és a' mesteri levelekre tett költségek pótlásául szolgálhatna; más fele pedig egy külön kezelendő pénztárba tétetve, évenként kiosztandó műintézeti jutalmazásokra fordíthatatnék.

6-szor. Minden műbiztosságnak köteleességéhez tartoznék a' hatósága körében megtelepedett

és műhelyt állított mesterekről, úgy szinte a' megszűntetett műhelyekről tökéletes jegyzéket küldeni a' pesti műintézeti igazgatóságához évnegyedenkint. Továbbá

7-szer. Ezen műbiztosság körébe tartoznék egyszersmind a' helybéli műszorgalom előmozdítására szolgáló eszközökről gondoskodni, ebbéli véleményét a' kézműves egyesület igazgatóságának felterjeszteni; úgy szinte ezen műbiztosság fogná ajánlani azon jelesebb mestereket, kik magokat a' kézműves egyesület rendes tagjává kineveztetésre, valamint főmesteri címre érdemesítették (megjegyezvén, hogy ezen ajánlat csak az ajánlandónak megegyezésével történhessék, miután a' kineveztetéssel némi terhek elvállalása is kapcsolatba lenne); hasonlóul fognának felterjeszteni azok is, kik ezen megtiszteltetésekre valamely illetlen tett által magokat érdemtelenné tették. E' műbiztosság évenként a' kézműves egyesület nagy gyűlésébe, melyly mindenkor műkiállítás ideje alatt tartatnék, egy vagy két tagot köteleztetnék felküldeni.

8-szor. Ezen műbiztosság lenne azon bíróság is, melyly a' mesterek, legények és inasok egymás közötti kisebb bajaikban ítéletet hozna.

9-szer. Minden kézműves-legénynek, ha valamely városba megy, első kötelessége lenne magát a' műbiztosnál jelenteni, hol utasítást is nyerhetne a' munka szerzésben; úgy szinte midőn a' városból elköltözik, mestere által aláírt vándorkönyvét hasonlólag a' műbiztos által aláíratni és megpecsételtetni tartoznék. Ennek taksája 6 kr. lehetne.

10-szer. A' kézműves-inasok felszabadítása minden évnegyedi biztossági ülésben történék, melly csak annyiból állana: hogy a' szabadduló az e' végre tartott jegyzőkönyvbe beíratván, ez alkalommal egy vándorkönyvet váltani köteles volna, mellyért felszabadítási taksa fejében 1 ft. fizethetne. Ezen taksának fele, valamint a' 9-ik pontban említett pecsétlési is, a' műbiztos jövedelméül szolgálna.

11-szer. Falukon és olly kisebb városokon megtelepedett mesterek, mellyekben a' kézművesek csekély száma miatt műbiztosok nem tartathatnának, köteleztessenek valamint eddig is a' legközelebbi város műbiztosságánál magokat beíratni; hol inassaik felszabadításukat és egyéb kötelezéseiket is teljesíthetik.

12-szer. Kézműgyárt és műhelyt állítani mindenkinek szabad lenne; de az ezekben felfogadandó

mesterek tartozhatnának mesterségi ismereteik- és ügyességük iránt egy műintézeti vizsgálatot kiállani. – Miután pedig megtörténhetnék, hogy gyárokból alkalmazandó mesterek a' külföldről is behívattatnának, e' tekintetből, de főleg, hogy a' gyárt állítani szándékozók mestereik választásában korlátozva ne lennének, ezen gyári mesterekre nézve a' nemzeti nyelvet érdeklő 4-ik pont alkalmazásba nem jöhetne. Minden gyárt vagy műhelyt állító azonban a' befogadott különszakú mesterek- és legényektől az alább előadandó és minden kézművest illető taksák lefizetésére köteleztetnék.

13-szor. Minden kézműves és gyámok, ki műhellyel bír, vagy bár midőn mesterségének használata után él, avagy csak valamely szaku kézművesi nevezetre igényt tart, tartoznék bizonyos taksát évnegyedenként illető műbiztosánál lefizetni. Ezen taksákat következően lehetne meg' állapítani: kézműves egyesületi rendes tagok- és főmesterekre évnegyedenként 15 krajczárban; közönséges mesterekre 10 krban; kontárookra 5. legényekre pedig hetenkint 1 krban. Ez utóbbi összeget a' mesterek legényeik fizetésükből hetenkint leróván, azt minden évnegyedben a' műbiztosnál lefizetni tartoznának. Ezen taksák évnegyedenként számba vétetvén,

azoknak egy negyede a' műbiztos fizetésére, egy negyede pedig a' műbiztossági előfordulható költségek fedezésére fordítatnék; két negyede továbbá a' pesti műintézet pénztárát illetné, melly részint a' műintézet költségeit pótolná, részint az évenként tartandó műkiállítás- és jutalmazásra adatnék.

14-szer' A' czéhek megszűnésének alkalmával, ezeknek minden pénzbeli vagyonuk a' mesterek számukhoz képest a' 13. pontban előadott taksáknak előleges lefizetésére fordíthatatnék; egyéb javaikat azonban tetszésük szerint elhasználhatnák.

Ezen főszabályokból eléggé kitűnik az ajánlott kézművesi rendszer szerkezete, valamint czélszerűsége is; mert először: a' mesterségek gyakorlását minden ahhoz értőnek megengedi; másodsor: a' mesteri állapotról juthatás igen csekély költséggel van összekötve, 's csaknem egyedül a' kézműves ügyességétől és tudományától függ; harmadszor végre: megszűnteti azon aggodalmat, melly a' fentiszelt országos kiküldöttségben a' concurrentiára nézve keletkezett. E' rendszernek csekélyebb érdekű részleteit előadni szükségtelennek tartván, ezennel érdekelni kívá-

nom még azon nem csekély jövedelmi-forrást, melyre t. olvasóimat már felébb is figyelmeztetem, 's mellynek haszna ezen kézművesi rendszer felállításával a' pesti athenaeumi műintézetre háromlana. – Jelenben azon sok költség mellett, mellybe a' remekelés kerülni szokott, a' mesterek szintűgy, mint a' legények évenként bizonyos taksákat szoktak fizetni czéhládájokba; e' ezéjhövedelemnek van ugyan közhasznú czélja; de az nagyobb részt csak biztos (commissáriusi) napdíjakra, pörlekedésekre és eszemiszomra költetik. E' körülménynél fogva – úgy hiszem – nem hibázok, ha ezen haszontalan elkölteni szokott nem kis pénzöszevet újabb rendszerem felállításával hasznos célra fordítani javallom. A' 13-ik pontban kitűzött taksák ugyan nem egyeznek meg a' mostan fizetni szokottal, mennyiben némellyek kevesebb, némellyek pedig – mint a' legények hetenkinti 1 kr. fizetésök – többre rúgnak; azonban a' kézművesek helyzeteiket ismérve, állítani bátorkodom, hogy e' taksák épen nem terhelnék őket, kivévn egy két, legalsó fokú mesteriség! legényeket, kiket e' taksától egészen is felmenteni lehetne. – Ezen taksákból származandó évi jövedelem – véleményem szerint – elég lenne nem csak a' fen érdeklött athenaeumi pénztárhiányiak fedezésére, hanem kipótolná a' műintézet minden szükségait, sőt a' tanítók szaporítását és talán

fizetéseik javítását is megengedné; de képes vagyok hinni, hogy ez után idővel olly tetemes évi jövedelmet lehetne szerezni, mellyről most szólni csak megközelítőleg is lehetetlen. Ennélfogva reménylem én azt: hogy a' felébb kívánt két millió öszvegből a' fen leírt athenaeum intézet teljes fenntartásában kiállíthatatik, és e' mellék jövedelmekből fenntartási költségei is fedezve lennének.

Mi e' kézművesi rendszernek felállítását illeti, az bár sok bajjal látszassék is összekötetve, főbb nehézségeit egy ügyes és a' tárgy iránt buzgalommal lévd egyed rövid idő alatt elintézhetné. Hogy másnak e' részben útmutatást adni akarni ne látszassak, leírom itt azon módot, mellyet én e' rendszernek felállításában elkövetnék.

Mielőtt az e' tárgybeli munkálódást személyesen megindítanám, elsőbben egy legfelsőbbi rendelet által az e' munkám végéhez függesztett tábella szerint Magyarország minden kézműveseinek és gyárosainak tökéletes összeíratását kívánnám; mi egy évnegyed alatt megtörténhetne. Meglévén ezen összeírás, mellyből a' honnak kézműves osztályát valamennyire kiismerném, egy előleges tervet dolgoznék ki az általam ajánlott újabb rendszer létesítéséről; mi elkészülvén egy írónoki segéd kíséretében beutaznám mind azon

városokat, melyekben műbiztosságok felállítása szükségesnek látszanék. Legfelsőbbi rendeletnél fogva ezen városi előjáróságoknak minden lehető eszközöket kellene nyújtani munkálódásimnak minél előbbi és czélszerű bevégezhetőjére, melly főleg a következőkből állana: A' városi előjárósággal elsőben is azon egyedek iránt értekeznék, kik a' műbiztosi hivatalra ajánlhatók volnának, ezek közül a' legalkalmasbnak találtat előlegesen kinevezvén ¹⁷⁾, a' kidolgozott utasítás mellett hivatalos kötelességei iránt némileg felvilágosítanám. E' biztosok kinevezésében különösen azon körülmény szolgálna vezérül; ha vajjon a' felébb kimondott biztosi jövedelem e' hivatalnak önállást szerezhetne-e, vagy azt egy más-sal kellene összekapcsolni? – az első esetben a' a' választási kör eléggé kiterjedt, a' másodikban mindazonáltal – úgy látszik – egyedül a' városi tisztviselőségre lenne szorítva; azonban a' több alkalmasoknak talált személyeket feljegyezve, neveiket tudomásul venném. Második foglalatosságom lenne a' városbéli jelesebb mesterek műhelyeinek meglátogatása; melly alkalommal mégis, mervén a' mestert mind személyében mind készülő miveiben, azonnal nyilvános lenne előttem: ha vajjon a' felébb előadott kitüntetésre méltó-e vagy nem? – A' lelt körülményekhez képest a' mesterek nevei hasonlólag feljegyeztetvén, szinte tudo-

másul vétetnének¹⁸⁾. Elvégezvén ekkép az érdeklett városokban e' foglalatoságot, ha ekkor az országos műintézet már fenállana, azonnal a' fenleirt kézműves egyesület elrendeléséhez lehetne kezdeni; az igazgatóság az athenaeumi igazgató- és műintézeti tanítókból összeállván az általam országszerte tett feljegyzés szerint az egyesület rendes és talán tiszteletbeli tagjai is kineveztethetnének; miután egyszersmind a' műbiztosságok hivatalos foglalkozásinak megindítását elhatározván, az előadott kézművesi újabb rendszer fenállását kilehetne nyilatkoztatni.

Ezen újabb rendszer tökéletes felállítását legfelebb két év alatt ellehetne végezni. Legtöbb fáradságot kívánna az ügyesb kézművesek és azon álláspont kiismerése, mellyen a' mesterségek honunk külön részeiben találatnak; mi azonban elkerülhetlen szükséges arra, hogy a' teendő' rendszabályokat czélszerűleg intézni lehessen.

V É G S Z Ó .

Szerénytelenség volna mutogatni azt: mennyire segítenék elő a' nemzet műveltségi és technikai kifejlését az általam e' munkában javallott intézkedések; csak figyelmeztetni akarom mélyen tisztelt hazámfiat elsőbben: milly haszon volna az, ha az előadott népnevelési rendszer felállításával minden helységben majdnem a' fenneírt athenaeumban képezett alkalmas tanítók léteznének azon nagy számú szegényebb falusi közbirtokosokra nézve, kik gyakran számos gyermekkel megáldatva, tetemes költséget városban neveltetésre nem tehetvén, végre elaljasulni" kénytelenek? Ha a' helységi tanító jól művelt ember lenne, legalább az első nevelést és legszükségesebb iskolai tanulmányokbani oktatást gyermekeik részére helyben csekély költséggel megnyerhetnék. Kitűnő figyelmet érdemel tehát a' nevezett intézet és iskolai rendszer felállítása a' nemesség részéről is. Az illy művelt tanítók egyszersmind elérnék azon óhajtást, hogy birtokosaink a' helységi tanítók iránt több tisztelettel viseltetvén, őket

asztalukhoz is méltatnák, – Továbbá ha figyelemre vesszük javallott intézetem rajz- és műtudományi osztályát, mennyi hasznot szülne ez a' hazának, ha ezen osztályban évenként műkiállítás és jutalmazás tartatnék; a' tanítók pedig kik mindennemű műismeretre szolgáló eszközzel ellátva, egy műtudományi folyóírást szerkesztvén képekkel kísérve kiadnának, 's a' honi rajz iskolákat időnkint eredeti munkákkal segítvén, a' műtudományban újabb helyes ismereteket terjesztenének; végre az utóbb leírt kézműves egyesület is alkottatván évenként egy közülésben a' hazai művészségről értekezések történnének, valóban felszámíthatlan az, mikint e' részbeni haladásunk előmozdíthatnék, főleg, ha még az ajánlott kézművesi rendszer is létrehozatnék. –

Ha tehát a' nemzet műveltségi 's technikai kifejtésében, mint a' közjólét léghatósabb rugóinak előállításában lépéseket tenni kíván, úgy vélem, nem épen helytelenül cselekedne, ha – mielőtt e' tárgyban fenséges!) és talán czélszerűbb rendszer kidolgozásával bíbelődve, intézkedéseit számos évig elhalasztaná – a' kívánt pénzügyvet megadván és az előadottakat irányul tűzvén a' fen érdeklett igazgatóságot minél előbb kinevezve 's megbízva a' tárgynak azonnali megindítá-

sát elhatározná. E' siettetésemért bizonynal, ki előadásimat valódiilag felfogta, nem fog megítélni, átlátván azt: hogy e' tárgyban bár milly czélszerű tettnek is sikere olly távol időkben rejtezik, melyet elérni sokunknak reménye sem lehet; – de tenni kell, ha haladni akarunk; tenni kell a' nemzetért, tenni minmagunkért, gyermekeink- 's unokáink boldogságokért! Ki az, kibem habár a' nemzet szeretetének utolsó szikrája kialudt is, gyermekeinek jövődő boldogságokért kész ne volna javainak egy kis részecskéjét feláldozni? – Igaz, hogy nem kevés az, mit a' nemzetnek a' javallott tárgyakra áldozni kellenék; de ha tekintetbe vétetik azoknak sokasága, fensége 's főleg elkerülhetlen szükségessége, valamint az, hogy ezen áldozattétel több évek alatt kívántatik, sőt kölcsönrel is eszközölhető; mind azon nehézség, melly a' kívánt pénzösszeg kiállításában mutatkozik, alig méltó figyelemre. Én hiszem, hogy azon nemzeti lélek, melly egy nagyszerű nemzeti játékszín megalapítására milliokat is kész ajánlani, ezen elsőbb szükség kiállítása iránt nem fog kevésb buzgósággal viseltetni. A' játékszín ugyan szinte hathatós eszköze a' míveltségnek, de nem kell feledni, hogy a' sikert csak közönsége feltételezi; közönséget kell tehát néki szerezni a' nemzet míveltségének azon fokra emelésével, melly megkívántatik arra: hogy hatást szülni képes legyen.

Ennélfogva nem kételkedem, hogy midőn a' nemzet művelődésének előmozdítására eszközöket létesíteni kíván, bár a' színház férfiai mennyire buzgólkodjanak is, nem fogja azon kezdeni, melyen talán végezni kellene, 's bizonylyal a' nemzet műveltsége írónknak is sokkal több hasznot nyujthatand, mint bár milly nagyszerűen alapított színház. Tegyük Buda-Pestet magyarrá; állítsunk benne számos kiseddóvó-intézetet, valódi nemzeti iskolákat és tiltsunk meg minden keletkezhető idegen nyelvű privat nevelő' intézeteket; ekkép czélt érünk, és leend nemzeti játékszínünk nagyszerű, fenséges, melly a' nemzet méltóságának megfelelő; és hasznos, melly szülni fogja azon hatást, melly annak egyik főczélja. E' részben a¹ jövőre kell számolnunk inkább, miután a' jelenre érdemileg igenigen keveset tehetünk. Azonban nagyon csalatkoznék, ki előadásimnál fogva színház gyűlölőnek hinne; szent buzgalommal tisztelem én azon magas szellemet, azon dicső erényt, melly nekünk a' gyönyörteljes templomot emelé, és kívánom, hogy a' nemzet annak fenmaradhatásáról gondoskodjék ¹⁹⁾ már csak azon tiszteletből is, mellyel annak felállítói iránt viseltetni tartozik; de tudom azt: hogy ez áldozattétel korán se fogja a' nemzet nagy lelkűségét annyira kimeríteni, hogy a' műveltség valódibb eszközeinek létesítését mellőzni kénytelenítetnék; és ha

talán mégis választani kellene, akkor is a' teendők közt a' színházat a' másod rangúak közé sorolni pusztán nemzetiség tekintetéből is hasznosabbnak vélem.

De ha e' munkában érdeklett a' nemzet anyagi jóléte 's előhaladása tekintetéből legmagasb fokra növekedett szükségeinek kielégítését a' körülmények még most nem engednék; megemlíteni kívánok itt még egy tárgyat, melyet részint mint kevésb költségbe kerülőt, részint mint az érdeklettek felállíthatásáig ideiglenesen némi hasznot szülhető eszközt létesíteni lehetne. – Tagadhatatlan az, hogy Magyarországon a' műtudományi értelmesség még igen alacson fokon áll, ámbár annak szüksége gyakran olly érezhetővé válik, hogy ez okozta hosszúságinkat legérzékenyebb fájdalommal kell kebleinkbe fojtanunk. Egyedek kik fő városinkat lakják, és olyanok, kik mindennel megelégesznek, e' szükségről keveset mondhatnak; ez annyival nyomasztóbb ez azon számtalanokra, kiket a' sors fő városink kedvezéseitől megfosztván tökély utáni vágyaikban szerencsétlenített. A' műtudomány kifejlésére tehát honunkban lépéseket tenni egyik legsürgetősb dolog. E' szükségesén némileg segíteni óhajtva 1838-ki évben egy műtudományi folyóirat indíték meg²⁰⁾; és félévig tartott mintegy 600 p. ftot ha-

ladó kárommal párosult kiadásnak némi haszna leginkább azon tapasztalás volt: hogy efféle vállalat fentartására a' honi műértő közönség még igen kicsiny, és mesterembereink sokkal kevésb tanulási vágygyal bírnak, mintsem illy tárgyakra valamit költeni kebleikben elég ösztön találkoznék. Hogy a' műtudományi értelmesség kifejlésére irányzott honi intézeteink nem csak czélszerűtlenek, de elégtelenek is, azt már felébb érintem, javaslatot tevén egyszersmind a' jelenben már olly igen czélelleni kézműves czéhek megszüntetehetése iránt; hogy rajzoló-intézetink hasonlólag nem csak kinem elégítők, de tetemes fogyatkozásik miatt még várható hasznót se szülnek, az is köztudomású.

Rajzoló-intézetinknek kitűnőbb fogyatkozásai közé tartozik először: a' czélszerű felügyelés hiánya. Ezen intézeteknek igazgatása a' n. m. kir. helytartó tanács utján az országos főépítő-kormány által gyakoroltatik. Nem ide tartozik megbírálni: vajjon alkalmas e' azon egy két egyed, melly e' dologban időnkint megbízatik, vagy egy egész testület is, melly a' tanítás terheit és tanító viszonyait közelebből nem ismeri, ezen igazgatást czélszerűleg intézni? – csak azon egyes véleményemet akarom kimondani: hogy nem lehet czélszerű rendeléseket egy olly igazgatóságunk

tenni, melly a' mellett, hogy a' felügyelésére bízott intézetek állapotját nem ismerheti, de eszközökkel se bír a' netalán szükségeseknek látszó segédszerek megadására, még olly tömérdek foglalatossággal van elhalmozva, hogy e' mellékes felügyelésben alig tehet néhány futólagos megjegyzést az évenként felküldetni szokott tanítványok próbarajzaira, és ezeket is néha csak két, három év eltölte után; minek azon rász következése van, hogy a' tanulóknak – rendszeren vissza nem nyerhetvén rajzaikat – efféle próbarajzok készítésére hajlandóságuk épen nincs, és azokra legkevesb szorgalmat sem fordítanak. Mind e' mellett nem tagadhatni, hogy az érdekelt jegyzékek telvék jó tanácsokkal az intézetek és tanítványok szükségének kipótlásában, mellyek azonban – nem lévén ki e' kívánatokat teljesíthesse, többnyire csak a'levéltár gyarapodására szolgálnak. Volt egy idő, midőn ezen igazgatóság tagjaiból biztos küldetett a' honi rajzoló-intézetek megvizsgálására, de e' vizsgálatnak talán azért, hogy a' felfedezett tömérdek fogyatkozások megszüntetése szerfeletti költséget kívánt, érezhető következése nem vala.

Második fogyatkozása a' rajzoló-intézeteknek a' k ö z v e t l e n - i g a z g a t ó s á g b a n találatik; minthogy t. i. ezen igazgatók többnyire olyanok, kik az iránt semmi jutalmazással nem köteleztet-

nek, 's e' tárgyban legkevesb ismerettel se bírnak. Azonban ez jelen körülményeinkben máskép nem igen lehetvén, még tűrhető volna, ha a' felebbi fő igazgatóságnak czélszerűleg intézkedni lehetőségében állana.

A' harmadik fogatkozás a' tanítóban va-
gyon. Körülményeinket ismérve igen könnyű át-
látni, hogy mind a' mellett, bár efféle hivatalo-
kért folyamodók nem hiányzanak, a' rajztanítók
választása igen korlátolva van. Magyar ifiak e' hi-
vatalra még igen kevéssé levén képezve, külföl-
diek pedig a' honi nyelv nem tudása miatt ritkán
alkalmaztathatván, nem egyszer azon kénytelen-
ség áll be, hogy olly egyedeket kell választani,
kik minden tekintetben a' tökéletes kívánatnak
megfelelni nem képesek. De nagy hiba e' részben
az is: hogy a' rajztanítóktól igen sok kívántatik.
A' kívánatokban főleg kicsapongok az efféle inté-
zetekkel bíró közönségek; a' kézműves osztály
azt kívánja: hogy a' rajztanító minden mestersé-
geket összevéve csak úgy tudjon, mint azoknak
egyes mesterei; – az egyéb szépművészetet ked-
veld közönség pedig virág-, táj-, sőt képzési fes-
tészetben is nagy tökélyvel bíró tanítót óhajt. Ki
ezeknek bár mellyikében csak némi ismerettel
bír, könnyen általláthatja, hogy csak egy ágban
is tűrhető tökélyre jutni nem kis feladat; milly

helytelenek tehát a' felebbi kívánatok, eléggé megmagyarázható. A' rajzoló intézetek célja a' mesterségek tökéletesedésére vezető ismeretek terjesztése lévén, ezeknél' mindeneket főleg e' célra irányozni szükséges; még is ezen intézetek nagyobb része az imént elősorolt szépművészeti tárgyakkal – mondhatni inkább – elvan foglalva, habár némelyek csak rendkívüli időben vétetnek is elő; de azon rosztat szülik, hogy az efféle eredeti példányok készítése és privat leczkék a' tanítónak nem engednek elég időt a' több figyelmet kívánó kézműtárgyi munkákhoz. Azonban a' tanítókat e' foglalkozásaiktól eltiltani, ha bár az intézet céljára nézve hasznos volna is, nem lenne épen igazságos; mert a' tanító igen kimért fizetésénél fogva jövedőjéről biztosítva nem lévén, megfosztatnék azon módtól: magának valamit szerezhetni, mi családos viszonyban így is alig lehetséges. Mind azon kitűnő figyelemnek pedig, melly a' rajz-intézeteknek ezen mellékes tárgyára fordítatik, egyéb sikere ritkán van, mint némelly rosztál színezett virág- és táj fest vények, és még rosztabb fejek rajzolása; még is – úgy látszik – a' tanítók választásában e' tárgyakra kelleténél több figyelem fordítatik; mit aligha azon körülmény nem szül: hogy tökéletes műrajzolókat nem választathván, legalább a' mellékesekben túrhető ügyes-

ségű alkalmaztassék, ki mind e' mellett talán kevésb hasznot tesz az előbbinél.

A' honi rajzoló-intézeteknek ezen személyzeti fogyatkozásin kívül nem kevésb figyelemre méltó azon körülmény, hogy ezen intézetek – főleg a' kisebb városiak – épen nem, vagy csak igen kevésbé gyarapodhatnak a' célravezető eszközökben ²¹); hasonlóul a' tanítók is majd nem mintegy elszigetelve minden előhaladástól megfosztvák, és ha találkozik is egynémelly, ki haladási vágytól ösztönöztetve csekély jövedelméből műtudományi újabb könyvek- és rajzokra áldozatokat tesz, valóbanfelette nagy önmegtágadást tanúsít, ha figyelembe vétetik az: milly keserűn fogja érezni egykor családjá ez áldozatának súlyát. – Továbbá a' a' nemzet technikai kifejlésének sikeretlenségére igen sokat tesz az is, hogy a' rajzoló-intézetek használatára – a' már felébb érdeklött mesterségi tanulókon kívül – ki sem kényszerítetik, hanem szabad tetszésre hagyatván, az ifűség változékony ingerének van alávettetve; mi a' tanítónak rendkívüli megterheltetést is okoz az intézetre ható káros következés mellett.

Ha tehát – mind felébb mondtam – a' nemzet jelen körülményei műveltségi 's technikai kifejlése tárgyában nyomósabb lépéseket még most

nem engednének; legalább az imént előadott technikai kifejlést tetemesen gátló fogatkozásoknak némi megszüntetésére ideiglenesen a' következőket határozni jónak látnám:

Állítaskék mind azon városokban, mellyekben nagyobb gymnasium találtatik (ha még eddig nem volna) egy úgy nevezett negyedik (valódikép harmadik) vagy is polgári iskolai-osztály és rajzoló intézet országos költségen, sőt a' már fenállók is mennyire hiányosak, czélszerűvé tétessenek. A' polgári iskolákban előadandó szám-mérés- és természettanok, történet és földleírás, erómívtan, levelezés, számadási könyvvitel 's t. effélék közül a' vallástudomány egyáltalán kizárassék azon okból, hogy ez iskolákat mindenki vallás különség nélkül használhassa. A' rajzoló intézeteket a' mostani rendszerhez képest elég volna (főleg kisebb városokban) egy tanítóval ellátni, miután a' körülmények többet tán nem is engednének. – E' két iskolai osztályok sajátkép mindenkinek nyitvák legyenek; azonban a' rajzolást – mint már említettem – rendes tanulmánya kellenék tenni a' gymnasiumi ötödik és hatodik osztálybeli inakra nézve akkép: hogy az ötödik osztálybeliek hetenkint két leczkét a' szabadkézi-, a' hatodik osztálybeliek szinte két leczkét a' műtani rajzolásban vegyenek; a' többi

leczkék teljesen szabadok lehetnének. Hogy mind-azáltal ezen intézetek valódi hasznot szüljenek, azok egy intézeti szolga felügyelése mellett egész nap (télen reggel 8-12, délután 2-4-ig; nyáron reggel 6-12, délután 2-6 óráig) tárva legyenek; melly rendelet czélszerű végrehajthatására elkerülhetlen szükséges, hogy a' tanítók lakásaik az intézettel egybekapcsoltassanak²²).

Mielőtt ezen iskolák országszerte felállítatnának, neveztesék ki a' n. m. kir. helyt, tanács iskola igazgatósági karához függelékül három egyed, mindenik a' rajzolás külön szakáiban – főleg a' technikában – jártas, és némileg gyakorlott tanító (egy azonban minden esetre mérnök) legyen. E' három egyed vigye rendszeren a' rajzoló-intézetek feletti ügyelést, melly ezekből álljon: Először, az évenként felküldött tanulók próbarajzait megvizsgálják és a' legszorgalmasb tanulóknak bizonyos e' célra rendelendő' – bár csekély mennyiségű – jutalmakat elítéljék. Másodszor egy czélszerű tanítási rendet kidolgozván, annak példányait országos költségen kinyomatva, minden intézethez megküldjék; hasonlóan időnkint különféle jóízű mívrajzokat készítvén és lenyomatván, ezekből is rendszeren a' tanítóknak a' végeztet küldjenek példányokat, hogy ők lemásolván a' tárgyakat, olly alakban készítsék el, hogy a' ta-

nulóknak példányul szolgálhassanak; mindenkép elkészített rajzpéldányéit rendeltessék a' tanítónak 5 ft. jutalom munka díjul. Azonban a' tanítók is fellegyenek híva eredeti példányok készítésére, mellyeket az igazgatósági testülethez felküldvén, ha alkalmasoknak találtatnának, a' beküldő részére illó jutalom rendeltetvén, azok közhasználat végett szinte kinyomattassanak. Harmadszor: köteleztessék e' testület egy műtudományi folyóírást rajzokkal késérve kiadni, mellynek költségeire az országos pénztárból évenként két ezer forint segedelem adassék, és e' mellett, hogy legalább az intézet költségei fedezve legyenek, biztosításul e' folyóírás minden megyei, kerületi és városi mérnöki hivatalok részére megrendeltessék ²³); a' költségeken felül talán eshető némi jövedelem szerkesztői 's írói jutalomul engedtetetik. Hogy pedig e' folyóírás minél inkább elterjedhessen, rendeltessék: hogy attól a' szokott postai taksának csak fele járuljon ²⁴). Terjesztési tekintetből némelly mesterségi czéheknek is meglehetne parancsolni e' folyóíratnak tartását; mellyet hogy a' szerkesztőség minél nagyobb tökélyre vihessen, szükségei volna, hogy mind azon eszközök, mellyek e tárgyban segédül lehetnek, és az országos főépítő-kormány birtokában vannak, a' szerkesztőség által használtathassanak.

És ez volna véleményem szerint azon rendszer, melyet a' nemzetnek legkedvetlenebb helyzetben is elhatározni kellene, hogy valamennyire előmozdítassék a' mű tudomány fejlődése, mi e' haza népének jólétére egyik legfőbb szükség. Azonban a' nemzet lelkesülve van, tenni akar, és így a legjobbat várhatjuk. – Reméljük!

J E G Y Z E T E K .

- 1) Megelégedés sajátképen nem is létezik, hanem mind az, mit e' szó alatt érteni kívánunk, csak azon megnyugvásban áll, mellynélfogva a' nemlehetőket egykedvüleg tűrjük; illy türelem pedig csak művelődés-szülte értelmesség sajátja lehet. Hogy műveletlen embernek vágyai kevésbek, az tagadhatatlan: de kinek csak egy van, mellyet kielégíteni nem képes, már nem hir azon képzelt megelégedéssel; és kinek nincs efféle kívánata?! – Míg a' tudatlant egyes alig ismert kívánatok szünetlen nyugtalanítják; addig a' művelt, értelmes száz meg száz ki nem elégíthetett vágyait nyugalommal tűri. Meglehet, hogy a' műveltség bizonyos fokig minden embert boldogtalannít; azonban, miután a' művelődés a' népek viszonyaikhoz képest ellenállhatlanul terjedvén, a' teljes tudatlanság lehetetlen, közjólét tekintetéből a' műveltség által származható boldogtalanságot egy nemzet minden tagjának aránylag viselni kell.
- 2) Általános nézetimben érdekelttem azt: hogy kitűnő gonddal kell lenni a' külön néposztályoknak illő arányban szaporodására. Magyarhoni városinkban a' műszorgalmas polgárok hiánya, vagy is általán a' külön néposztályok aránytalansága az előadottakon kívül még egyéb okokból is származik. Nálunk a' földműves és mesterember igen kevés tisztelettel

bírván, e' néposztályok tagjai minden módon iparkodnak állapotjukat megváltoztatni; ennél fogva azonkívül, hogy több földműves mesterségre adja magát, a' két osztályból felette sokan – főleg a' tehetősebbek gyermekei – tudományos képzetésre bocsátatnak, mi által ezen néposztályok leghasználhatóbb tagjaiktól fosztatnak meg, midőn ellenben a' tudományosan művelt osztály is ritkán nyer valamit. Vannak országok, hol a' külön néposztályok tagjai a' szükséges arány fentartásaért származási osztályaik elhagyását csak legfelsőbbi engedelemmellett tehetik; e' célból látszik származottnak b. em.

II. József császár rendelete is, mellyélfogva a' tudományos intézetekbe csak azok bocsátattak, kik bizonyos summának fizetésére képesek valának. Eféle rendelkezések ugyan főlöfleg voltak azon korban, midőn a' tudományos művelődésnek inkább elősegítése kívántatott; de azért is, mert sok jeles elméket megfoszthata a' kimívelődhetéstől. A' mostani szabadságban mindazonáltal úgy látszik igen is elterjedt az iskolák használata, mi a' státusra nézve még talán káros is lehet. Honunkban is, mikint minden kevésbé művelt tartományokban megvan azon gyengeség: hogy egy tudományosan művelt ember, vagy hivatalos nem képes arra vetemedni, hogy gyermekeit földműves- v. mesterembernek nevelje. Képzeljük tehát, ha minden efféle honoratior csak két, három gyermeket nevel, mennyire fog szaporodni a' tudományos műveltségű osztály, tekintetbe vévén azt is: hogy minden némileg tehetősebb kézműves is hasonlóul czelekszik? – hová fog ez vezetni? Tekintsük csak a' hivatalkeresők sokaságát, és visszaborzadunk a' jövődtől. Azt mondják idővel minden kiegyenlíti magát; meglehet – mit én azonban nem hiszek; – de meg-

fog-e az történni fontos események nélkül? a' státus feladata megelőzni minden lehető rossz követke- zéseket. Nem célom ugyan ezennel a' tudományos művelődhetésnek korlátozását indítványozni; de hajlandó vagyok ajánlani: hogy az iskolai tanuló inakra annyi figyelem fordítassék, mihez képest azon gyer- mekek – főleg ha mesteremberek és földművesek szülőttei – kik már a' kezdő iskolákban tudományos kiképzetésre kitűnő elmetehetséget nem nyilvánít- nak, a' felsőbbi tudományos intézetekre egy általán ne bocsátassanak; nehogy ezekben több évet eltöltve felnővén annyira megszokják a' hanyatlást és munka- nélküli életet, hogy később mire sem kívánjanak al- kalmazkodni. Számos a' példa, hogy az ekkép nevelt ifiakat mesterség- vagy egyéb efféle munkás életre csak a' legritkább gyengeség nélküli szigorú atyai hatalom képes vezetni; legtöbben pedig iskoláikból kiléptök után önállásra éltök fogytáig is alig vergőd- hetvén, szülőik terheivé válva, vagy örökké irno- koskodhak, vagy haszontalan csavarogya főleg kár- tyá- 's vadászattal töltik idejüket. És vajjon nem ezekkel leend-e legtöbb baja a' létesülendő mezei r e n d ő r s é g n e k ?

³⁾ A' közintézeteknek létesítését adakozás útjára bízni, olly kívánság, melly polgári bünné fajul; mivel sújtja a' jobb lelkeket akkor, midőn az alacson szűk keb- lüt megkíméli.

⁴⁾ Ez már elvan határozva törvény által. (Újabb jegyzés.)

⁵⁾ Nemzeti nyelvünknek politikai utón terjesztésére kü- lönféle módok használtattak már eddig hazánkban, és időnkint most is tétetnek buzgó hazafiak által újabb javallatok, mellyek közül nem egy célra ve-

zetőt lehetne kijelelni; egy illyent megemlíteni kívánok itt, 's ez *Nyitra-Zerдахelyi Lőrincz* úrnak („Századunk” 28. sz. 1840.) javallata, hogy t. i. „bizonyos idő múlva mi sem lehessen, ki magyarul nem tud.” E' szabályt véleményein szerint már a' legközelebbi időben elhatározni lehetne, mert miután jelenben is igen ritka város és falu találtatik, hol több ember ne találkozzék, ki a' magyar nyelvet (ha bár törve is) ne beszélné; így kivihető volna: hogy városi és falusi közhivatalokra csak olyanok választhatassanak, kik magyarul, ha keveset is, beszélni tudnak. (*Újabb jegyzés.*)

6) Az itt kitett fizetési mennyiségek némelly vidékeken, hol az élelmezés sokkal költségesebb, többre is mehetnének; évek múlva pedig, mikint a' hon gazdagságának növekedésével a' pénz becse alább szálland azokat időszakonkint javítani kellének.

7) Köztudomású, mennyire fél honi köznépünk a' katonaságtól, vagy – jobban mondva – a' katonai rendes élettől; ezen testi gyakorlatokra nézve – úgy vélem – legczélszerűbb lenne, ha azok fegyver, azaz, hadigyakorlatokban állanának, bár csak botokkal történnék is, mi az imént érdekllett félelem kiirtására nagy befolyással lehetne.

8) Vajjon nem kell-e sajnosán venni azt, hogy midőn a' míveltebb külföldön a' rajzolás rendes tanulmánya van téve, nálunk ezt nem ritkán olyanok is hiábavalónak mondják, kiktől annak ajánlását várhatnók.

9) A' gymnastikai gyakorlásokra nézve itt is azt kérem érteni, mit a' 7. szám alatt megjegyeztem,

- ¹⁰⁾ Nem kételkedem, hogy találkoznak olly kegyes lelkű birtokosok, kik a' birtokaikban ne talán létező alkalmatlan iskola-épületek helyett czélszerűbbet óhajtva, az idecsatolt tervet örömmel használandának: e' tekintetből nyilvánítom: hogy bár kinek is bér mentesen beküldött kívánatára kész vagyok tervemet a' helybeli körülményekhez képest alkalmassá idomítani.
- ¹¹⁾ Az itt megnevezett népiskolai közvetlen felügyelőségen kívül igen kívánatos volna, ha a' helységek birtokosai – főkép falukon – mint a' helybeli népiskolák pártfogói a' közelebbi felügyelést szinte elvállalnák, teljesítenék bár azt akár személyesen, akár uradalmi főbb tisztjeik által; ezen felügyelési helyzet azonban minden esetre alárendelve lenne a' megyei közvetlen felügyelőségnek. Rendezett tanácsi elöljárósággal bíró mezővárosokban e' közelebbi felügyelést az elöljáróság által kijelelendő megbízott viselhetné.
- ¹²⁾ Miután én a' falusi köznépet nem annyira tudományos műveltségű, mint okszerűen képezett értelmes mezei gazdának neveltetni kívánnám; e' tekintetből a' néptanítókat szinte értelmes gazdáknak óhajtom képeztetni; mert véleményein szerint egy okszerű gazdának példával párosult előadása a' nép anyagi jólétére – szorgalmára – sokkal nagyobb hatással lehet, mint bár milly tudományos műveltségűé. És vajjon nem fekszik-e a' mezőgazdasági szorgalomban főleg csirája az erkölcsiségnek?
- ¹¹⁾ Előfordulható rendkívüli – például: dögvész 's t. efülé – esetben a' pct. szaporítás iráni, ha az a' bír-

tok-becsárának leszállása által terhessé válna, a törvényhozó-testület mindenkor rendelkezhetnék.

¹²⁾ Az általam javallott Athenaeum alapvagyónáról imént előadott véleményem azon honi szokáson épüli, mellynél fogva nálunk közintézetek felállításakor alap-tőke szereztetik kamatja által az intézet szükségait fedezendő. Azonban e' rendszer korán sem az, melly helyeslésemet bírja; mert ebben fekszik nézetem szerint azon róz: hogy közintézeteink elidősülnek, azaz: hosszabb idő után nem előhaladást, hanem hanyatlást tanúsítanak. Közintézeteink alap vagy onaik többnyire bizonyos pénzösszegeből állanak, mellyek vagy egyes jeles honfiak vagy több egyesek összesített nagy lelkű ajánlataikból származtak. A' pénzösszeg mint alapvagyon értéke – mikint az e' tárgyról szóló szakaszban már említtem – idővel tetemesen alább szokott szállni; mert előhaladván a' nemzeti gazdaság, többnyire mindennek ára növekszik, és így az értékben fogyott alapvagyon nem pótolhatja az intézeteknek rendszerint még szaporodott szükségait. Azonban miután egyesekre nézve intézetek felállításánál az alapvagyonszerzés egyedüli mód azoknak örökítésére; valamely közintézetnek állandó jó karban tartására kívánatos volna: hogy nagylelkűek annak alapvagyonát időnkint gyarapítanák; de – fájdalom – a' tapasztalás efféle példákban igen szegény; mi bizonyosága azon emberi gyengeségnek: hogy egyesek-alkotta közintézetek gyakran önzésnek köszönhetik létüket. Ez okból nem egyszer látunk új intézeteket keletkezni a' legnagyobb elhagyatottságban tengődök mellett. Honunkban az egyed-alapítók névsora gazdag, de a' gyarapítóké aránylag igen szegény. Ez patriarchális rendszerünk követ-

kezménye, de alap oka számos közintézeteink elő nem haladásának is.

Státusnak közintézetek felállításánál a' most érdeklött alapítványi rendszert követni nem szükséges; de a' helyes közgazdaság eszméjével sem fér az össze. Valamelly közintézetnek felállításakor alaptőkét adni, mellynek kamatja rendszeren az intézet költségeit fedezze, nem egyéb: mint a' saját vagyonnak egy részét, mellynek haszna közcélra áldoztatik, másnak kezelésére bizni. Miután azonban a' haszonnak kútforrása nem csak a' vagyon, hanem a' körulte tett fáradozás is; így valamelly közintézetre az alapvagyon által szerzett haszonnak mindig csak azon része fordíthatik, melly sajátkép a' vagyon szüleménye, más része a' kezelőt illetvén. Midőn tehát a' státus mindenegy tagja összesített adomány által közintézeti alapvagyont alkot valamelly egyesnek kezelésére hízandót, nem mást tesz, mint megfosztja magát azon haszontól, mellyet saját bár közcélra áldozott vagyónának kezelése által szerezhethne, 's így kettős és részben szükség feletti áldozatot tesz; mire talán kényszeríteni valakit, nem egyez a' szoros igazsággal. Javaslatom e' tárgyban tehát oda czéloz: maradjon valamelly közintézet alaptökéjének illető része a' státus minden tagjának birtokában, kezelje kiki maga, és fizesse évenkint annak kamatját, vagy más szavakkal: ne alkosson a' status alaptökét, hanem adja meg az évenkint szükséges költségeket. — De közintézeti alapvagyonnak előállítása más tekintetből is igazságtalan kényszerítés azokra nézve, kik a' tárgynak nem épen baráti. Midőn a' státus közintézeteket állít, ekkor egyszersmind terhet vállal el azon intézetek által a' közállományra háromlandó haszonnak reményében. Illy közszükség szülte tehernek

viselésére (melly kötelességgé válik) joga van a' statusnak minden egyes tagját kényszeríteni; mert a' haszonban mindenki közvetve vagy közvetlen részesül. Azonban ha a' status közintézeteinek alaptőkét rendel ad; ekkor megörökíti azt, és ez által felmenti a' jövődőséget azon tehertől, mely a' haszonnak nyeresége után egyenesen ötet illeti, 's így a' status nagy lelküleg szükség feletti áldozatot tesz; már pedig szükségfeletti áldozattételre valakit kényszeríteni jog nem létezik. Viselje tehát minden kor közintézeteinek költségeit; elég ha a' jelen, vagy is létesítő kor az intézeti épületeket és első szükségeket kiállítja, sőt ez is sok, és igen helyesen cselekesznek ama nemzetek, kik közintézeteiket kölcsön-pénzzel létesítik, mert ekkép megosztják azok terheit az utókorral; érte még is sokat áldoz a' étesítő, mivel a' mellett, hogy felállításában fáradozik az időszaki teher sokkal érzékenyebben nyomja őt, mint azon későbbi nemzedéket, mellynek czélszerű intézetek által jobblétet vívott ki.

Egy nemzeti Athenaeum felállítását tekintve saját véleményem következőkben központosul: adasék meg mikint javallottam a' két millió pengő forint, de nem úgy, mint alaptőke: hanem legszükségesebb közintézeteink felállítására 's czélszerű elrendezésére. Ez iránti nézetein ez: ha már építetik ház e' czélra, építtessék olyan kiterjedésben, hogy századok múlva is kielégítse a' szükségét; e' végből a' behelyezendő alkalmatosságok ne csak azokra legyenek számítva, mik jelenben szükségesek, hanem mik idővel még szükségesek lehetnek; ezt gazdasági tekintetből is, mert sokkal kevésbbé kerül némelly feles osztályzatokat egy épülethez hozzá adni, mintsem majdan ezen aránylag kevésért egy más épületet egészen felállítani. 'S e' tette a' jelen kornak bizon-

nyal mindig méltánylatra találandna. Foglalja tehát magában a' felállítandó épület a' tudományok és művészetek minden ágazatit, legyen abban a' tudós társaság részére annyi alkalmatosság, melly elégséges annak minden osztályzataira – gyűjteményeire; 's ezek mellett egy csillagászi torony, úgy szinte ideiglenes lakszobák vidéki tagok számára is szükségesek lennének. Hasonlóul a' műintézet külön osztályaihoz, nem különben a' kereskedési osztályhoz is az ide mellélt tervben kijelelték fölött még számos teremek és egyéb alkalmatosságok kívántatnának. Az athenaeumi könyvsajtó, úgy szinte a' néptanítókat képző-osztály sincs tervemben teljesen kielégítve. Felállítani kellenék még az athenaeumon kívül egy országos gazdaképző intézetet a' honi gazdasági egyesületnek nyugpontul és megörökítéséül, melly a' néptanítókat-képző osztálynak kiegészítésére is szolgálhatna. Hangászati, vívó 's testgyakorló intézetekre is illő figyelem fordíthatnék. – Mindezeket két millióból körülbelől fellehetne állítani, 's miután megleendnének, adja meg a¹ nemzet a' szükséges évi költségeket fedezendő mennyiséget, előlegesen mintegy 100 ezer forintot. Erről minden országgyűlésen számadás tétessék, midőn a' kimutatandó költségekhez képest nagyobb, vagy kisebb öszveg újonnan ajánltathatik meg. – Mi a' létesítésre előlegezendő két milliót illeti: ezt a' nemzet felebbi javallatom szerint vagy több – például 5 év alatt adja meg, vagy kölcsönözze évi kamat fizetés mellett, vagy végre – mi leghelyesb volna – adjon ki annyi értékű státus-kötelezvényt (banknotát) pénz gyanánt használhatót, és azon 100 ezer forintot, mit évenként kamat fejében fizetnie kellenék, fordítsa e' kötelezvények megsemmisítésére; 20) év múlva egész

tartozása elfog enyészni a' nélkül, hogy rendkívüli megterhelhetést érezett volna.

Olly igen szükséges közhasznú intézeteink létesítésére 's fentartására tehát véleményem szerint az e' pontban előadott mód volna legcélszerűbb. Ne gondoskodjunk arról, hogy intézeteinknek alaptókéát gyűjt-hessünk, ehhez felette sok kell, mennyit adni nincs tehetségünkben, mi okból azután halasztnak közhasznú intézeteink évről évre; könnyebb évenkint adni 50–100 ezerét, mint bár csak egyszer több milliót. Használtassék tehát a' legkedvezőbb mód azon intézetek felállítására, mellyek szükségessége csaknem általán elismertett. A' felállítás pedig legyen nagy és czélszerű, nem hagyva el semmit, mi hasznot, sőt kényelmet is nyújthat. Erre csak egy példát hozok fel. Tudósaink szétszórják a' hazában többnyire kisebb városok- és nem ritkán falvakban letelepedve 's megfosztatva majd mindig az előhaladásra vezető eszközöktől. Vajjon mikép lehetne illy férfiaktoi valamelly nagyobbserű fontos munkákat követelni, miután szükséges segédeszközök birtokaikban nincsenek? Milly kedvezés volna pedig az, ha teszem a' javallott nemzeti athenaeum fenállván, abban több vendégszobák találtatnának, mellyet vidéki tudósoknak (legyenek azok akár tagjai a' tudós társaságnak, akár nem) igazgatósági engedelemmel használatra engedtetvén, ezek itten minden lehető segédeszközök közelében csekély költséggel huzainosb ideig tartózkodhatván, tetszések szerint foglalkozhatnának közhasznú munkálódásaikkal! Valóban ez tetemes emeltyűje lenne azon álláspontra jutásunknak, mellyet a' miveltebb nemzetek sorában elfoglalni óhajtunk *).

- *) Azon buzgalom, mellyel az e' pontban javallott közhasznú intézetnek létesítését óhajtom, ismét tollat fogat velem, bár kine-

¹⁵⁾ Hallom, hogy a' bécsi képző-műintézetben is találtak néhány reményteljes iiiiak, kik művészekbeni fogvatkozásokat majdan kifogják elégíthetni.

vettessem is sokféle javalatimmal. – Midőn közelebb e' munka ügyében Pesten valék és egy érdemes barátommal tárgyai fölöl beszélgeténk, szóba jött ezen athenaeumi javalatom is; az intézeteket ugyan helyeslé barátom, de az épületre nézve azt felelte: „miért emelnénk” – úgymond – „egy nagyszerű épületet? tán hogy ez által is számos évekig elhalasztassanak ezen régolta szükséges intézetek? ott van a' pattantyúsok kaszárnyája, kérje el a' nemzet felséges urunktól és adjon kárpótlást érte; addig míg ő felsége egy mást építetne, a' benne lévő katonaságnak könnyen találatnék hely. így az épület némi alkalmazás és csinosítás mellett készen volna, 's egy pár év alatt állhatna az intézet legalább némelly osztályaival; főleg az olly igen szükséges néptanítókat képző intézetet meglehetne nyitni.” Es barátomnak igaza van; én is azt mondom: kérjük meg felséges urunkat az épület átengedéséért, ennél czélszerűbbet nem találandunk. Ez épület csinosíttassék ki, a' külső kerítés helyett vas rostélyal foglaltassék körüi; a' külsők és középutvar kertekké alakíttassanak; idővel pedig a' nagy udvarban egy keresztépület állíthatatnék, mellynek egy ága nemzeti képtárt, más museumot, harmadik könyvtárt, negyedik pedig egy nagy ünnepély i teremtet foglalhatna; középsben egy Pantheon emeltethetnék; egyébkint az épület elegendő volna a' tervezett intézet minden osztályait magában foglalni. Mi a' jelenleg benne szállásoló katonaságot illeti: állítás szerint most 12 osztály pattantyúság van benne, ezt kevesebbre is lehetne szállítani, miután régebben is csak három osztály tanyázott Pesten; de ha mind megmaradna is, elférne a' rokkantak kaszárnyájában, hol még majd több alkalmatosság találatik; a' gyakorlat különben is a' Rákoson szokott tartatni, 's ezért a' nagy udvar nem lényeges megkívántatóság. A' többi katonaságot szinte ellehetne helyezni; a' szekeres osztály a' rokkantak házában az istállókat is feltalálná. Mi a' rokkantakat illeti, ezeket más vidékekre kellenék elhelyezni; ott van a' szegedi vár, ez befogadná őket, és a' városi közönség még hasznokat is venné, mennyiben dolgozhatnának; különben is egy bizonynal bekövetkezendő czélszerűbb katona-állítási rendszer e' rokkantak számát csökkenti fogja. Az ispotály részére is találkoznának alkalmas helyek: minők a' mostani egyetemi elkülönözött épületek, országos könyvtár stb., mellyekre azután szükség nem volna. A' nemzeti m u ζ e u intézetét átadatni vélném az orvosi tudomány osztály részére 's természet vizsgáló egyesületnek; itt megtelepedhetnék talán a' gazdasági egyesület is, mellynek szüksé-

- 16) Távol van tőlem azon hiúság, hogy magamat tervemnek valahai megépülésével kecsэгtessem. Munkámhoz csatolását egyedül javallatomnak bővebbi felvilágosításaért kívántam; miután azonban egyszersmind az építési szahályok szerint dolgoztam ki, építészeknek is némi használatul szolgálhat.
- 17) Ezen hivatalra főleg mérnököket kívánnék alkalmazni.
- 18) Hogy az egyes kézműveseknek mesterségi tökélyeik kiismerésében elégséges tapintattal hírnék, ezt anynyiból vagyok bátor hinni, minthogy véleményemhez képest e' részben helyes ítéletet egy ügyes műismerő is tehet; és így én, ki rajzolási 's építészeti ism-

tathatnának; körülötte akár valamennyi orsz. követek részere szállások építhetnek, és rövid idő alatt czélszerű intézkedéssel; nem mint egy bizonyos orsz. épület, melly napszám-munkával építetik, 's mellynél – kőművesektől tudom – az egyenlő napszámért a' legroszabb munkások alkalmaztatnak, kik többnyire henyémeek, és ha mind e' mellett némelyek szerencsések valamelly faldarabon vagy három sor követ felrakni, a' pallér és mester által kiszidatnak, hogy miért dolgoznak annyit, mennyi – állításuk szerint – jó nem lehet; de magam és bizonynyal mások is látták, hogy e' munkások épen nem vetélkednek a' szorgalomban. Az illy munkáknál sok mindennemű csalások is történnek főleg a' pallérok által, kik rendesen mindig több munkást szoktak beszámolni; illy csalások azonban Pesten rendeseek, hol a' mester jól nem ügyel; hihetőleg ezekben rejtezik oka, hogy midőn Pesten a' legnagyobb privát házak pár év alatt elkészülnek, az országos építvényeknek nem győzzük végét várni. Ezért költséges az építés; újabb építéseknel tehát czélszerűbb módot is lehetne használni, és a' felügyeléshez olly egyedeeket is alkalmazni, kik a' tárgy iránt vonzódással levén, e' tiszteet híven teljesíteni iparkodnának. De hogy tárgyamra, mellyből kiindultam visszatérjek, ismételve ajánlom: kérje meg a' nemzet felséges urunkat a' nevezett kaszánya épület át engedéséért, adassék érte bár mennyi; és ezért tán pénz sem kellenék, hanem biztosítsa a' nemzet az ausztriai nemz. bankot két millióig; egység szerinti öszvegben vegye át az épületet, a' többbit bankjegyekben; és ezzel készítsesse ki amaz mint szük-ségessell. Az intézeti költségeket az előadott mód szerint pótolja. E javalat, mellyet barátom figyelmeztetésének köszönhetek leg-hamarább célzra vezetend. A' hajdani durvább kor oltárokat emelt Marsnak, a' jelen szelídebb szentelje azokat Minervának.

retim mellett lakatos- és némelly rokon mesterségekben némi-, asztalos és esztergályos mesterségekben pedig tökéletes gyakorlottsággal birok, talán szinte megtehetném.

¹⁹⁾ A' közelebb bevégzett országgyűlésen erre 450 ezer pengő forint országos ajánlat tétetett a' nemzet köz-öröme. (*Újabb jegyzés.*)

²⁰⁾ Tagadhatatlan, hogy minden újabb folyóiratnak megindítása tömérdek bajokkal van összekapcsolva; így volt ez érdekelt műtudományi iratommal is. Nem ismérve azon számtalan nehézségeket, tiszta szándékom és igyekezetemben bizakodva fogtam ahhoz, remélve több lelkes hazafiaknak is közremunkálását; azonban alig találkozott egy kettő, kik elég buzgók valának becses irományaikkal „hetilapjaimat” gazdagítani; éjjelt napallá kellett tennem, hogy folyóiratom célját csak némileg is megközelíthesse. E' czél elérhetésének azonban egyebek mellett főleg gátjai voltak azon részvétlenség- és pártolás-hiány, melly alig engedé a' költségek egy harmad részét fedezhetni.

²¹⁾ Vannak némelly városok, mellyeknek ez iránti buzgalmukról dicsérettel kell szólni.

²²⁾ A' tanító lakásának az intézettel egybe kapcsolásából eredő haszon világosan kitűnik a' következőkből: Mindig találkoznak egyedek – főleg mesterlegények, kik közül a' szorgalmasbak miután magoknak egy kis pénz-összeget gyűjthettek, a' munkából kiállván, néhány hónapokat egyedül rajzolás tanulására fordítani igyekeznek; ekkor ők rendszeren az egész napot ebbéli gyakorlásban tölteni óhajtják, mivel előmenetelt csak így tehetnek. Az építők (kőművesek) és ácsok többnyire az egész telet ek-

kép fordíthatják hasznukra, Már ha egy intézet oHy körülményben van, mint a' kezem alatti, mellyel lakásom egybe kapcsolva nincs, sőt attól távol esik – efféle kedvezést a' tanulóknak nem szerezhethet (főleg, ha az intézetnek rendes szolgálója sincs). A' rajzoló-intézetekben különféle eszközök találhatók, mellyek iránt a' tanító felelet-teherrel tartozik, és így az intézetet a' tanulókra nem bízhatja; hogy pedig a' tanító egész nap az intézetben üljön (gyakran egyetlen tanulóért), ezt józanul nem várhatni. Ha például saját lakásom az intézettel egybe foglalva lenne, ekkor még azon esetben is, ha a' szokottnál kevésbé foglalnám el hon magamat, az intézetet könnyen egész napi használatra bocsáthatnám, sőt a' fenéreklett szorgalmasb tanulóknak rendkívüli időben tanítást nyújtani is tehetségemben állana.

²³⁾ Magyarországon szokás lévén a' hivataloskodó mérnököket mindennemű technikai dolgokban megbízni, mint ez a' miveltebb külföldön jeles technikusokkal – ingeneurökkel – történni szokott. Ki mérnökink képezetési rendszerét ismeri, könnyen átláthatja az ebbéli fonáságot, miután mérnökink nagyobb része ritkán egyéb ügyes földmérőnél. Efféle helytelen megbízásokból származnak azután közmunkáknál azon tömérdek hibák és haszonnélküli költségek, mellyeknek szomorú következéseit olly sokszor van alkalmunk látni. Miután azonban e' baj tökéletesen csak egy czélirányos müintézet felállításával orvosolható; addig is, míg egy illyennel bírní szerencsések lehetünk, a' fenéreklett folyóirat sok hasznot szülhetne.

²⁴⁾ E' rendelet felette hasznos volna a' tudományos és gazdasági folyóiratokra nézve is, mi által nem kevéssé mozdítatnék elő pártoltatásuk.

FÜGGELÉK.

Ismeritek-e az emberiség lelkes barátját, a' szegénység pártfogóját, tehetlenek és ügyefogyottak védnökét, a' közügyekben szóval, írással és tettel szünetlen munkás hazafit? – ismeritek-e a' takarékpénztár tervezőjét és faradhatatlan előmozdítóját? Ez Fáj András, egykor lelkes képviselő, mindig szerény közjótörőkvő polgár, és sajátságában páratlan magyar író; ki miután legközelebb sikeres fáradozást által a' pesti első honi takarékpénztárt létre segíteni szerencsés volt, ismét egy új tárgyat pendíte meg, már többektől hasztalan vitatottat. Nem hiszem, hogy találkozzék t. olvasóim között ki ne tudná a' nőnevelésnek fontosságát és szükségességét kivált a' főbb rendüeknél; többen írtak már e' tárgyról korábban is, de – úgy látszik – egyik sem fejté ki azt olly körülményesen, legalább nem olly érdeklőleg, mint az általam tisztelt író; leírta ő e' tárgyat úgy, mint van, jó 's rossz oldalaival, tükröt adott a' közönség kezébe, hogy lássa ismerje önmagát, okuljon, és igyekezzék a' legfőbb bajon segíteni; nem csak, kimutatá az utat, mellyen az óhajtott segélyt leghamarébb elérhetendi. Lelkes írónk egy cikkelyt a' fen előadott czímmel közölt a folyó (1840) évi „Athenaeum” 12 és következő számaiban; a' cikkely elére czélját, hatást szült, a' megismerés hangja többfelől emelkedett és sok kebelben óhajtást ébreszte. – Illy

már születésekor fontossá vált és munkám tartalmával rokon tárgyú cikkelyre t. olvasóimat figyelmeztetni, sdt azzal némileg megismertetni melőzhctlen kötelességemnek találtam. Szerző meg-egyezésével kivonatokat függesztek tehát munkámhoz, mellyek Olvasóval a' közügyet érdeklő cikkely velejét megismertetik; ki pedig azt egész kiterjedésében óhajtáná: addig is, míg magasztalt írónk e' tárgyi terjedelmesb munkájával közönség eleibe lépend *), a' nevezett folyóiratra utasítani bátor vagyok.

Felette ritka a' tárgy, mellynek érdeklése-, de még ritkább az ember, kinek tettei, szándéka mindennek méltánylását megnyerhetné, 's így nem csuda, ha érintett cikkely írója már szándékában is gáncsoskodom talált. Azonban a' nőnemnek közelebbi ismerete 's igazsággal teljes ezen szavai: hogy „nem tudja-e minden józan atya, milly kiképeztetésű leányt, menyet óhajtna házához? nem érzi-e minden tisztán látó hazafi, milly

*) Azon hosszú idő alatt, míg munkám sajtó alá jöhetett t. szerzőnk „*Nőnevelés és Leánynevelő-intézetekről*” című munkája megjelent és megszerezhető minden könyv áros által. Ára 50 kr. pengő.

nevelésű nőneműt kívánna áldásul hazájának? – nem-e minden meleg keblű barátja az emberiségnek, millyennek óhajtná azon nemet, melly annak egész boldogságát olly annyira kezében hordozza? – csak hamar kivívták ellenénél tárgyhoz szólhatási képességét. Hogy pedig majdnem körüli követelésesei korán sem szerfelettek, erről következőleg nyilatkozik: „Egykor álmodám én is ideálokról, most – a’ hűledezett vér igen leszállítá követelésemet ‘s hideg fontoláshoz hagy jutnom, melly meggyőze rég a’ felől, hogy idves javaslatoknál, vállalatoknál, javításoknál kivihetőség az első tulajdon, ‘s ezt nem kivételek, ritka vagy éppen utólréhetetlen példányok felállításaival lehet elérnünk. Én nem bámulandó híres nevezetes, hanem boldog és boldogító nőket kívánok neveltetni, földi lényeket, erényszerető tiszteld ugyan, de nem gyarlóság nélküli magyar leányokat kívánok képeztetni honi intézeteinkben, jó nőket, anyákat, polgárnékat, szeretetre tiszteletre méltó asszonyokat: ‘s van-e józan ember a’ hazában, ki ne óhajtná ezt!”

Továbbá a’ nevelés tárgyát érdeklőleg így szól ellenéhez: „Semmi rendszert, barátom! tán hogy annál kevesebektől ‘s legfelebb olly theoreticus nevelőktől olvastassam, kik sokat szeretnek írni, vitatkozni a’ nevelés felett, de jó pénzért hagyják

menni a' világot, mikint menni kivan vagy indult' Mire való az az aggodalmas kapdosás új eszmék, modorok, rendszerek után? Nem ezen hiu düh szüleménye-e a' mai számos ficzámított gondolat, 's írói fonák vetemedés, hogy mindegyike eredeti lángész címét vívhassa ki magának? 's a t. Én atyáknak, anyáknak kívánok írni, kik egy két jó – új vagy régi mindegy – főre szívre ható gondolatra akadván iratomban, fontolásra serkenjenek, 's jövendőre ha csak egy hibácskával is kevesebbet ejtsenek lánykáik nevelésében. Lelkes, 's mi ennél több, lélekisméretes nevelőnek kívánok én írni, kik nem vévén magok részéről kissebbítésnek – mi tölem valóban távol van – vagy érdemük gyanúsításának azt, mit illy fontos tárgyban általánosan elmondanom szükséges, készek legyenek főben szívből méltatni azt mi jó, létesíteni nevelői intézeteikben azt, mi helyesen és alaposan javasoltatik, telhetően kiigazítani kikerülni azon hibákat, mik eddig káros divatból, köz előítéletből inkább, mint az ó saját vétségek-ből a' nőnevelésben elkövették. Mert a' legjobbat is magával sodorja a' divatnak és százados szokásnak árja, de a' lelkes, az erős megáll 's gátot vet az árnak. Én elmondom a' magamét, más jobbat jobban, harmadik kiigazítandja mind kettőnk tévedéseit, 's e' gyakori emlékeztetés, ismételt ostroma az előítéleteknek az munkálandja, mit

a' bányásznak halkkal de ismételve kopogó kalapácsa, drága erezet emelend ki napfényre 's a' t. „Zörgetünk míg megnyittatik!”

Minthogy pedig szerzőnek céljánál fogva sok igazat kell kimondania, a' nőnevelés számos hiányait felfedeznie; mind e' mellett korán sem hiszi azt, hogy ez által személye iránt gyűlölséget támasszon, miután – saját szavai szerint – jó szándékú irata használatra 's nőneműnknek nem kisebbítésére, hanem inkább emelésére céloz; – emelni, legalább azon méltóságos szempontból, állásból kívánja tekintetni a' nőnemet, mellybe őt a' természet helyezé, azon érdemet, becsültetést sürgeti néki megadatni, „melly őt fenséges rendeltetésénél fogva illeti, de miket nevelés és mi férfinem gyakorta hajlunk elrabolni tőle. Nincs-e – mondván – „jelenleg nagy része női nevelésünknek arra intézve, hogy csak örömmek, mulatozásnak lepkéje legyen a' nőnem? nem vagyunk-e mi férfiak hajlók – őket mulatozási báboknak tekinteni, kiknek beléptükkal minden komoly, bár legérdekesebb hazai tárgyú beszélgetésinket megszakítjuk, mintha az horizonjok felett állna, mintha vélek csak bálról, játékszínről hangászatokról volna való beszélni, 's minden nem mulatsági tárgy őket untatná. Akarunk-e bennük egyebet becsülni mint külső kellemet, társalgási

ügyességie? Ez nem leend így, mihelyt a' nevelés megtanítandja a' magyar hölgyet, nőt, mit tartson az illy hízelgő uracskákról, kik nem ismerik a' női érdemet, 's mi is férfiak megszűnünk hiúság viszhangjai lenni; mihelyt a' lelkes magyar no nem külső bájaiért, hanem erényiért kíván becsültetni; mihelyt ő is viszont az ifiúban nem a' jó tánczost, guittarrost, mulattatót, hanem a' lelkes, a' jóért, szépért, nagyért lángoló magyar ifiat becsülendi. Milly lelkessé bírná alkotni a' nőnem részvételével, javalásával vagy kárhoz tatásával a' honnak fiait! Álljon bár egy oldalon tapasztoló férfi sereg, másikon egy pár, javalást mosolygó szép lelkes no, 's ám csalatkozzam, ha az ünneplott férfi lelkére nem ez utóbbi fog hatni mélyebben!" 's a' t. Nem tagadja ugyan szerzőnk, hogy ismer „honleányokat kiknél szebb erényű, lelkesebb lényeket, bár mi európai nőintézet sem képezhet vala”, 's e' részben némi érdemet egyikét honi nevelőnöknek: is kell tulajdonítani; de nem természetes-e – mondván – hogy épen ezek támasszák keblünkbe azon hajtatot: bár gyakoribbak lennének hazánkban ezen szép példányok, bár általános azon míveltség, melly nőnemünket készekké, képesekké tegye megfelelni azon fontos hivatásnak, mellyre őt természet 's polgári állás rendelé! – Megismeri továbbá, hogy férfienünk neveltetése szinte olly hiányos, mint a' nő-

nemé; komolyan érinti a rosztat, mellyet férfi fonák bánás sok ezer nőnél előidéz; megemlíti a' kártékony hatást, mellyet a' két nem hibásan nevelt tagjai egymásra viszonosan gyakorolnak. De miután a' gyermek első nevelése az anyai kézben van, és így „fontosságra nézve elsőbb az anyai nevelés, neveljük mindenek felett legelőbb is a' jövőendő anyákat!”

Előadja még szerző azon velős okokat, melyek tetemes elfoglaltsági közepette is a' nőnevelés tárgyának szóbahozására bírták; mert miután a' nőnem 3, az emberiség' tulajdonképpeni életfája, ki ne kívánna minél korábban kertje számára oltani róla?” Hazánkban pedig, a' szépszavakkal annyira szeretettben, de még mindig országos nevelési pénzalappal nem bíróban, most éppen most van helye ideje megszólamlani a' nevelés minden ágaiban, most tenni jövő ivadékink testi lelki célirányos kiképzésére mindent, mit erőnk, buzgó akaratumk tehet; minthogy a' közelebb múlt országgyűlés – elhatározá küldöttsége által kidolgoztatni a' büntető törvény könyvet, – maradhat-e ettől távol a' két nem nevelése?” miután „legtöbb vétkeinket hibás vagy elhanyagolt nevelés szüli, 's így lehet-e mind addig teljes megnyugvással büntetnünk, míg a' nevelés erkölcsi kiképzés eszközeit megnem rendeljük, hiányait

ki nem javítgatjuk? – ‘s nem emberibb, nem dicsőbb dolog-e, czélszerű neveléssel előznünk a’ vétkeket, mint büntetnünk a’ történeteket? Ki merne kétkedni, hogy a’ törvényhozás gondjai a’ nevelés tárgyát soká, tán a’ jövő diétáról is halasztani fogják. – Továbbá:” midőn az érdekllett országgyűlés eléggé nem ajánlható nemzetiségünk kifejtése tekintetéből a’ magyar-nyelv terjedése ügyében idves törvényeket hozván, a’ nemzeti színházra is tetemes alapítványt rendelt; nem kelle egyszermind rangosabb, vagyonosabb, nőinknek nagyobb részét idegen nemzetiségéből kivetkőztetve, hazája iránti némelly kötelességekre, a’ magyarnyelv szeretetére felébreszteni, hogy a’jeles áldozat némi sikert szüljön? ál vagy külső mívelt-ség helyett lelkes kiképzést adni néki, hogy „tisztelni tudja a’ nagyot, szépet, jót, ‘s ön maga is valami dicsőbb szellemibb nemesebb után kívánjék inkább tiszteltetni, mint pusztán sima arcz, ragyogó szemek, mosolygó ajkak, lebegő táncz után.” Mindezeknél fogva következteti szerző: „hogy ha bár nevelési javítás soha sincs is időn kívül, de tulajdonképpen ideje annak most van, hogy a’ nevelés, különösen pedig nőnem nevelése, szóba, határozott érdekbe, munkába javításba vé-tessék, ‘s ki nemesen hevül, vagy hivatottnak ér-zi magát, szavát emelje a’ hazában.”

Meggyőzé végre szerzőnk velős okaival gáncoskodó barátját szándékának helyességéről, és a' meggyőződés teljes nyugalmaival következő szavakkal fejezi-be sokoldalúlag jeles vitatkozását: „Isten hírével! sóhajtám barátom távozása után, annak végszavait; csak az ő áldó hírével járhatnák-meg e' soraim szeretett hazámat: Olvasásoknál a' magyar apák anyák komoly eszméletekre serkennének, 's ártatlan leánykáikra tekintve, át villanna lelkökön azon gondolat, hogy ezeknek jó vagy rossz nevelésüktől egész ivadékok sorainak boldogsága függ; hogy Isten és természet: nemcsak az atyák álnokságát, hanem nevelési fonákságát, sőt olykor hanyagságát is, harmad és negyed ízigen látogatják-meg; hogy ha van érzékeny, szívig ható, de egyszersmind méltó büntetés is a' gondviselés útjain, bizonyosan egyike azoknak az, melly fajult gyermekekben azon szüléket éri, kik azokat rosszul, vagy hanyag nem gondolással nevelék.”

A' nőnem nevelését, sajátképpen viszonyait, 's nőnevelés alapelveit érdeklőleg szerzőnk következőleg értekezik: *)

*) Miután munkámnak nem célja a' nevelés alapelveit 's általán gyakorlati oldalait fejtegetni, hanem egye-

„A' nőnemnek, szintúgy mint általánosan minden embernek, világi hivatása az, hogy boldog legyen és boldogítson. Ezen kettős hivatásnak vannak eszközei, mik a' nevelés körén kívül fekszenek, millyenek a' szerencse adományi vagy megtagadásai, áldásai vagy csapásai; ámbár ezekre nézve is vallásos és erkölcsi nevelés keresztény resignatioval, vigaszokkal, vagy útmutatással bölcshasználatra, elősegíthetik a' boldogságot és boldorgítást. Legtöbb eszközei azonban ezen kettős általános meghivatásnak a' nevelés körébe tartoznak, melly is vagy czélszerűen idomítva teheti sajátivá a' növendéknek, vagy végképen elferdítheti benne azokat. Illyen a' b o l do g s ág r a nézve:”

„*I-ször.* A' sorsával és annak viszonyaival megelégedés. – Az egész emberiségben különösen a' hajadon leány az, ki mind világi, mind polgári rendeltetésinél fogva, legkevesebb biztossággal tudhatja előre, mi sors, mi állapot vár reá. Jövendő férjének jelleme, sorsa,

den nevelési intézeteinknek javítását rendszerezését tárgyalja; ennél fogva értekező úr cikkelyének e' részéből csak oly kivonatokat közöltetnek, mellyek a' nőnevelés fontosságát, 's az utóbb érdeklődő intézetek felállításának elkerülhetlen szükségességét minél inkább kitüntethetik.

polgári, vagyoni állása, viszonyai, testi alkatja, környezetje stb. határozzák el nagy részben egykori sorsát, 's ezer közt alig akad tíz hajadon, ki némi biztossággal számolhasson jövődjére. Valószínűségek, remények, óhajtások, legtöbbször minden számolásai. Mi ebből a' nőnem neveltetésére nézve a' következtetés? Az, hogy a' gyenge lányka azon jellemi hajlékonysággal neveltessék, melly magát minden viszonyokba könnyen behelyezni bírhatta. Ne tűzzön ki az anya vagy nevelőné határozott sorsot neki, ne tegye annak szükségait, kívánatait, óhajtatait és szokásait megszokásokká nála; mit úgy fog elérni, ha nevelésében szűkebbre korlátozza, telhetően megszorítja a' lányka szüleinek sorsát, 's azt, melly józan valószínűséggel reá várakozik. Mert hányszor nem csal ezen valószínűség számolása? Vegyítsen anya és nevelőné ezen sors közé olykori sanyarúságokat, megtagadásokat, 's oda irányozza józan nevelését, hogy növendéke részint józan okokból, részint csak gyakorlás kedvéért is, magától örömeket, olykor esdeklett örömeket is, némi könnyűséggel megtagadni bírjon. — Milly fonák nézetet nem tapasztalék e' részben gyakorta tisztelt házainknál is! „Ki tudja mi sors vár szegény leánykára, hadd élje legalább most világát, míg módja van benne” így szólnak az anyák, ha a' házi kisasszonyka, kedvét ruhához, ételhez, bálhoz, mulatsághoz,

‘s józan okokból megtagadandókhöz makacsul kötötte, és túlságoskodott. ‘S a’ jő de kényeztető anyák nem gondolák meg azt, hogy illy zajos kedvtelések idővel zajosabbakká sőt megszokássá válnak, ‘s átkaik leendnek egész családoknak. Ezen anyák úgy vélekedének „majd elhagyja ha nem telik, majd megtöri a’ világ, minek előre törni szegényt?” Törésre nincs szükség azon korban, melly még hajlít ásnak ideje. Azonban ki később törik, könnyen eltörhetik örökre, ‘s a’ t, „Szint illy fonák tettök az a’ leányos nemes házaknak, ha kérő-édesgetésül, erőtelve, és való felett mutatnak vagyonosságot, pompát, fényűzést a’ vendég előtt. Ezen bánás a’ mennyire megütközik a’ szív egyenességével, annyira káros a’ ház hajadonira nézve, kiknél, hogy többet ne említsék, megnyitják jövőre az elégtelenség forrását; „ ‘s a’ t.

„Mennyi boldogtalan házasságot nem szül hazánkban ezen női hajlékonyság hiánya! A’ leány, mint szoktuk mondani, ritkán emeli a’ házat, vagy is: ritkán mehet az rangján, állapotján felül férjhez; gyakran azon alul kénytelen fogadni férjet. A’ fiatal nő azonban, megszokott néha megrögzött életmód, örömei, zajok után eseng; a’ férjtől ezeknek teljesítése nem telik, mi elébb kedvetlenséget, később összeszólalkozást, majd

szemrehányásokat szül, 's megássá sírját a' házassági boldogságnak! Ellenben, egy megtagadásokhoz szokott hajlékony jellemű no, megfontolva sorsát, mit számára rendelé a' gondviselés, érezve egy nemes keblű no kötelességét, melly abból áll, hogy rendeltetésének megfeleljen, viasz-könynyűséggel nyomul bár nem legkedvezőbb körülményeibe is, miket hajlékonysága eldobb tűrhetőkké, később szeretet, megszokás és józan ész még kellemesekké is teendnek előtte. Még az országra nézve is alig lehet egy egy fontosabb tulajdona a' leendő nőnek annál, hogy a' házassági életbe ne számos vagy felcsigázott követelésekkel lépjen be a' hajadon. Nem ezen női követelések-e azok, mik fő részben okai hazánkban annyi számos, vagy hosszas férfiúi nőtlenkedéseknek? Legtöbb ndink martalékul eredvén a' fényűzésnek, zsarnok Hiedelmeket, ennek szükségeit, nem teld költségeket hoznak magokkal a' házhoz; a' fele segítség több lesz, mint három négy annyi költség 's a' nőtlen aggódva számolgatja a' sokszorozandó költségeket, mik miatt vagy lemond a' házassági állapotról, vagy legszebb korát vesztve élélmezd hivatal után vár, vagy pedig keresztet vetve magára, nyaktörő ugrással, vén, formátlan, gyűlölt, de gazdag feleséget vesz." 's a' t.

„A’ nőnem sorsávali megelégedésének legszebb jelensége az, ha magát a’ nő egyedül saját hazánál leli otthon, magát ennél meg nem unja soha, mert folyvást lel foglalatosságot; vidám, jó kedvű, ‘s gyönyörét nem zajban, hanem házi egyszerű csendes örömeiben keresd.” ‘s a’ t.

„A’ nőnem boldogságának 2-ik forrása: öntudata, érzete a’ teljesített viszonyi kötelességeknek, ‘s ebből eredő szívnyugalom. Általánosan a’ nőnem viszonyai, ‘s ezekből reá háramló kötelességek, bár kis körűek, zajatlanok, de az emberiség boldogítására nem csekélyebb fontosságúak, mint a’ férfinomé. Anynyival pedig biztosabb a’ női hatás és munkásság, hogy kis köre miatt nem olly könnyű abban utat, irányt tévesztetni, mint a’ férfinem széles munkássági körében, melly zajos volta ‘s dics-, hírnév-, hatalom-vágyak dúlongó indulatai miatt, könnyen átkul forgathatja azt az emberiségre nézve, minek áldást kell vala szét arasztania. De épen a’ miatt, hogy a’ nőnem viszonyai olly kiskörűek, zajatlanok, különösen pedig, hogy azok folytonosak, naponkéntiek, ‘s így ollykor ollykor idegen örömeleletekkel ütközésbe jövök, fájdalom, számos nőink által úgy tekintetnek azok, mint csekélyek, mikkel nem méltó, vagy rang-alacsonító vagy épen lélekölő dolog foglalkodni, miket bérlett cse-

léd is elvégezhet, 's mik áldozatul kívánják adatni a' nőnem legszebb örömei édeleteit. Ezen fonák nézetből és érzetből, dajka teljesíti anya helyett a' szoptatást, nehogy ez a' szépség diadalairól lemondani kénytelenítessék, cselédszobába száműzetik a' gyermek, hogy az anyja társalgását, vagy füleit sírással ne sértse, vagy csak hogy rongálásaitól a' női termek, szobák kényes bútorai megóvassanak, magyar kis dajka fogadtatik, egyedül a' gyermek kedvéért, hogy a' ház idegen nyelve csorbulást ne szenvedjen, 's úr és asszony fölmentethessenek a' durva magyar nyelv kiejtéseit gyakorlatától; gazdaasszony viszi a' háztartást, mert a' házi asszony báltól, színháztól, név-, keresztelői 'sa't. lakomáktól, illy silány gondokra nem ér, a' mívelt társalgás noble vitetik, az minden tárgyról határozott vélemények Ítéletek hozatnak, honunk 's nemzetiségünk felvirágzását, 's azoknak eszközeit, áldozatait kivéve. A' férjnek ritkán jut a' kedves társalgásból; de bizonyosan jut neje szép szavaiból, mihelyt ennek pénzre van szüksége 's a' t. Erős színezet, 's hála az égnek nem általános hazánkban; de még is fájdalom sűrűbb, mintsem csupán epének ömléseiből származottnak mondhatnók. – Hogy tehát e' fonák nézeteknek, 's ezekből eredő annyi rosznak eleje vétethessék, fő kötelességök a' nénevelőknek, jókor kedvet csepegtetni a' növendékekbe,

jövendő viszonyaiknak kötelességeihez.” ‘s. a’ t. „Legyenek a’ serdülő leány évei, kikézésnek ugyan, de egyszersmind gyakorlati életnek is évei, előszobája a’ valódi életnek, melybe ki miként lépdelt, úgy lép be magába a’ szobába is. Minél inkább elvál oskola és nevelés magától a’ valódi élettől, annál hibásabb az. – És itt törzsökösen hibáznak általánosan nevelő intézeteink. Kérdem nincsen-e ezekben egész nőnemi nevelésünk csaknem kirekesztőleg a’ hajadoni korra számítva, addig míg a’ leánya’ maga férjét kivívál Testtartás, táncz, muzsika, ének, szemrontó, ‘s legtöbbnyire kedves emlékül szolgáló apró munkák, idegen, nyelvek, egy kis társalgási ügyesség, ‘s még kevesebb tudományos kikézés, majd nem minden, mit nőnevelőnéink programmáikban ígérnek. A’ mi kevés van mindezekben a’ nőnem jövőre rendeltetésére, viszonyaira számítva! Ezek legtöbbnyire csak arra valók, hogy a’ hajadon a’ társaságokban illőleg vagy kitűnve léphessen fel, ‘s úgy nevezett szerencsáját ügyesebb lehessen kivívni magának. Férjhez menve legtöbbnyire leveti ezeket, mint ünnepi ruhát szoktuk, midőn feszes látogatásból házukba térünk. ‘S ezer szerencse, ha még könnyebbülve ‘s magát otthon érezve tér házához vissza! De annak, hogy nevelésünk inkább bára csak a’ hajadoni életre szól, annak, hogy ezen kor igen gyakran csak hivalkodásra öröm- és

férj-vadászásra használtatik, nem az-e gyakorta szomorú következése, hogy a' hajadon átviszi ezen örömlihegést házassági életébe is, és iszonyodik minden komoly gondtól, minden folytonos foglalatosságtól, miket úgy tekint, mint örömeinek ellenségeit 's a' t. „Legyen a' nőnemnek a' maga háza tája tulajdonképeni világa, ott lelje magát otthon, ott találja fel földi boldogságát. A' mellyik közdle mint egy vendég saját házánál, zajos vígságok után számolgatja idejét, unatkozik családja körében, mihelyt mulattató vendég nincs a' háznál, irányt vesztett az természeti hivatásában, 's hivalkodásnak adá áldozatul földi boldogságát.” –

„A' nőnem világi rendeltetésének, hivatásának másik részét teszi a' boldogítás, melly szép hivatás varázs erővel hat vissza saját boldogságára is. Ha valaki különösen a' nőnem van boldogításra teremtve. A' világi élet legfinomabb szálacskái az ő kezeiben vannak, mikből áldó kezekkel szövi annak boldogságát. Különösebben övé az érzelmek világa, 's nem érzelmeink adják-e boldogságainkat?” 'sa't. – „Elmellőzván ez úttal azon viszonyokat, köteleességeket, mik a férfi és nőnemmél közösek, lássuk röviden azokat, mik egyedül a' nőnemnek sajátjai:”

„*I-ső.* A' női viszony, és kötelesség. Mindenek eldtt szükség a' fiatal nőnek tisztán tudnia, éreznie, milly fontos lépést tön ő a' házassággal; hogy az egész világon férje néki azontúl a' legfontosabb személy, kinek sorsához kötve saját sorsa, boldogságához saját boldogsága, ki után neveztetik, tiszteltetik, kivel, hacsak hit- és becsület-szegd lenni nem akar, örömet, bánatot leélnie, küzdenie, túrnie kell, ki neki, 's kinek d ápolója 's egykor szembefogója. Mihelyt a' no ezen fontos, szoros, 's csak hit, becsület, boldogság feldulásaival bontható kötelékei tisztán érzi, lehetlen hogy bár szerelem nélkül, önmagáért is, ne igyekezzék kíméld, engedékeny, 's nyájas kedvkeresd lenni az iránt, kivel sorsa egész világi életre közös. Nem lessz könnyelmű, makacs kedélyeinek, indulatoskodásainak, mulékony hiu örömek lihegéseinek 'stb. a' férj legjózanabb kívánatait, körülményeit, 's tán nyugalját is feláldozni. Nem fogja azt mondogatni szintolly könnyelműleg és méltatlanul, mint gyalázkodva: én így vagyok szokva, ha elvettél tarts, 's gondoskodjál még szokott örömeimről; mert érzeni fogja, hogy a' melly no külön választja magát férjétől érdeken, és körülményekben, hitetlenül megcsalta az már férjhez-mentével az isteni és emberi legszentebb intézményeket, 's egész család boldogságának gyilkolója lön. Szükség tudni a' fiatal nőnek, mi-

ként ember nem lehetvén hiba nélkül, férje sem leend, valamint maga sincs a' nélkül, kölcsönös türelem, kölcsönös engedékenység tehát első föl-téte a' házassági életnek." 's a' t.

„2-dik. Az anyai viszony, és köteles-ség g: Ellene mondhatlanul a' legfontosabb, köte-lezőbb minden emberi kötelességek között; sdt ez a' természetnek leghatalmasabb ösztöne, mi-nek teljesítésétől magát végképen csak olly anya mentheti-fel, kit állatiság vetköztete ki em-beriségéből. Állatiság? nem; mert van-e ál-lat mellyet anyai ösztön hatalmasan ne kötne szülöttjéhez! 's ím nőink közt hányat nem fer-dít el e' részben divat, fonák szokás, rang ille-delme, hiúság annyira, hogy némellyik magát csak igeigleni raktárának tekinti az emberiségnek. Dajka szoptatja a' gyermeket, idegen gouvernan-te neveli, cseléd ápolja, 's hogy semmi se hibáz-zon a' megtagadásból, az anya saját gyermekétől nagyságotlatja magát! Én bár szánni, de nagy részben menteni vagyok hajló ezen nőinket. Mert hol vegye gyakran a' legjobb indulatú no is azon lelki erőt, mellyel a' zsarnok divatnak, és köz-szokásnak ellentállni bírjon? úgy intéztetett-e ne-velése? mondatott-e valaha neki, lelkére adva a' szókat, milly fontos az anyai kötelesség, milly át nem ruházható idegenekre? tanulta - e ismerni az

anyai kötelességeket, 's kitől?' 'stb. „Különös az, 's valóban paradoxuma az életnek, hogy midőn nincs oktatás, nincs iskola, mellyben a' világ. idegen részeinek, állatinak ismertetése ne taníthatnék, a' körülünk fekvő, 's bennünket közvetlenül érdeklő legfontosabb útmutatások, milylenek: magunk és gyermekeink egészségének fentartása, világ- 's emberisméret, életbölcesség 'stb. elmelldztetvén, magára az életre bízhatnak.” sat.

„Vajjon egy kellőleg nevelt, oktatott anya lehetne-e képes megvetni azon meggyőződését, hogy idegen tejet szopott, idegenektől ápolt gyermeke, anyja iránt nem leend soha azon lágy szeretettel, ragaszkodással, mint különben fogott volna lenni; hogy a' gyakran romlott tejet szopott, testileg elhanyagolt, gondatlanul kinövesztett gyermekben, a' hazának csak terhet, magának csak életunalmat növeszt fel, elfajult erkölcstelen gyermekében pedig átkot nyújt az emberiségnek? Bizonyosan czélszerű nevelés, kellő oktatás, sok anyai fonák nézetnek, ferdült érzetnek fogná venni elejét.” sat.

„3-dik. A' háztartási, vagy is gazdaszonyi viszony, és kötelesség. Beszerez a' férj, megtakarít a' nő, 's nem tudni, mellyik-

nek érdeme nagyobb? Tapasztalt dolog, hogy kivéve mind két részről a' prédaságot, elébb tönkre jut az élheterlen, gondatlan, ügyetlen asszonyú, mint szint olyan urú, de ügyes gondos asszonyi! ház. Azok a' mindennapi bár apró adagú sikkadások, törések, romlások, vesztegetések, cselédmulasztások, házi lopások, miket a' háznál csak az asszonynak lehet sőt szükség előzgetnie, akadályoznia, felemésztik, sőt felezik a' legszebb jövedelmet is. – Kettő szükséges arra, hogy a' no ezen háztartási kötelességét kellőleg teljesíthesse: kedv, és hozzáértés. Amazt korai szoktatás, emezt gyakorlat által tehetni a' növendék sajátjává. Nem azt foglalja ezen kötelesség magában, hogy a' düstehetségű nő maga süssön, gyúrjon, dagaszszon, mosson, tilolyon, fonjon 's a' tb., de a' főfelügyelet, gond az egészre, számvevés, rendezés, minden esetre az d tiszte, melly nagyban kicsinyben egy, csak arányában változik." 's a' tb.

„Főrészt teszi a' háztartási kötelességnek az, hogy a' nő költeni tudjon. Tíz magyar ház között, mellynél a' házassági élet idvtelen, és mellynek örömhagyott falai között sóhajok, panaszkok hangzanak, kilencznél az a' daemon boldogtalankodik, hogy vagy a' férj, vagy még többször a' nő, vagy mind ketten költeni nem tudnak. 'S

boldog ég! még is az élettudománynak ezen fő cikkje mennyire elhanyagoltatik nálunk, nevelésben, tanításban, atyai anyai oktatásban, sőt könyveinkben is! mintha ezen legmellőzhetőbb, legfontosabb életbölcse ség, csekély vagy emberi méltóság, 's figyelmen alul álló volna." 's a' t. 's a' t.

– Bővebben értekezik itt szerzőnk némelly körülményekről, mellyek a' tapasztalatlan ifúságot tévedésbe hozva könnyen pazérlásra vezérlik. Komolyan érinti a' költeni nemtudásnak, pazarlásnak, nem csak magokra a' szülőkre, de gyermekeikre nézve is hasonló rosz következéseit. Megemlíti az efféle pazarlóknak, vagy legalább vigyázatlan költekezőknek azon nem ritkán tapasztalt helytelen szokásaikat: hogy sokszor adósságok súlya alatt roskadozva is pompásan lakomáznak, vendégelnek, 's nem egyszer a' legnagyobb sajnálkozással kellett tekintenie ártatlan gyermekeket, midőn értesítve vala arról, hogy azon evő eszközök sem valának már a' családéi ^ mellyel ebéd felett játszadoztak! – Megemlíti továbbá azon fonákságot, mellyel a' nevelésben annyi boldogtalanságnak magvai hintetnek-el, főleg az által: hogy szokás levén vásárok, ünnep- és névnapok alkalmával, vagy egyébkor kisebb-nagyobb pénzmeny-, nyiségeket adni a' gyermekek és ifiak kezében, mellyekről azután tőlök soha számadás nem kívánatik. Ellenben sokszor az efféle pénzbeli adományo-

zások még a' megnőtt ifiúságtól is elvonatnak, és így saját szükségéik megszerzésére soha meg nem bízván a' tapasztalatlanság örvényébe kerülnek. Mind a' két szokás helytelen, és ugyan azon rossz, a' legrosszabbat szülik, a' gazdálkodás és jőzan észszerű pénzköltés mesterségének meg nem tanulhatását. – Ezen a' nevelés hibái közt előforduló 's talán legkárosabb következményű rosznak elmellőzésére szerző egy javaslatot közöl itt apák és anyák részére szintolly alaposat, mikint az azt szüld sok tapasztaláson épült okok, czélszerűt és bizonyos hatásút annyira, hogy ha rövidségi szándékom, de még inkább a' már eddig is majdnem túlozva használt közölhetési engedelemmel-visszaélés vádjának elhárítása iránti gondoskodásom nem tartóztatna, kívánnám azt egész terjedelmében ide igtatni. Azonban ezen oknak illó méltánylását remélve, ezennel megelégszek azzal is, hogy szerzőnknek e' tárgyi egész előadását t. olvasóimnak különös figyelmébe ajánlhatom. –

„4-dik. A' polgári viszony és kötelesség. Fd és ha mindenkor idves, különösen most, magyar hazánk virágoztatására elsd szent kötelessége a' nőnemnek. Ki él több jótétivel alkotmányunknak, törvényinknek, mint hazánk nőneme? kinek nyújtnak azok annyi jogot, kedvezést, védelmet, mint a' gyenge nőnek? 's nem függ-e a'

haza boldogságától, saját boldogsága minden benne lakó polgárnak, polgárnénak, így a' nőnek is, annak férjének, gyermekének, rokonainak, barátnéinak? És egy illy boldogító hon iránt ne volnának-e néki kötelességei? hálátlan hernyóként, hitvány mohként kívánna-e tenyészni annak szép fáján azon nem, melly annak fiait, leányait adja? azon nem? melly a' haza-boldogításnak annyi gazdag forrásával, eszközeivel bír? Bizonyosan szent az ő viszonya a' hazához, 's szentek annak kötelességei és annál kötelezőbbek, de egyszersmind jótékonyabbak is a' hazára nézve minél rangosabb, vagyonosabb a' nő, minél több jótétivel él a' honnak, 's minél hatásosabb lehet példaadása, lelkességet ébresztőbb lelkessége. Lássuk röviden azokat:"

„Nem kívánom én, hogy a' nő országos rendszerekről, teoriákról vitatkozzék, azokban miveltségét, eszét fitogtassa,” 's a't. „Nem óhajtom, hogy – ország, megyék dolgaiban, neméből kikelve, pártokra szakadjon, 's azokban tetleges részt vegyen, vagy épen amazonoskodjék; de kívánhatom 's velem a' haza, hogy őt ismerje, szeresse, jó 's bal sorsában részt vegyen, ismerje a' hon haladását 's azt eszközlő férfait, ezeket tisztelje 's családjával tiszteltesse; a' hon javát, fényét, emelő intézeteket tehetsége szerint pártolja, gyakoroltsa. Szeresse, tisztelje a' hazai életet, szokást;

a' külföld míveltségét becsülje ugyan, de ön hazáját, mint hű leány a' maga anyját, még elmaradásában gyengéiben is, ama felett szeresse; szeresse, beszélje nyelvét, olvassa pártolja literatúráját; egy szóval testestől lelkestől magyar nő legyen, 's magyaroknak nevelje gyermekeit is." sat.

„Különösen a' nyelv az, mellynek pártolásával, beszélésével nőink, mondhatom, egész nemzetiségünk kulcsát kezökben hordják. Ők viszik a' társalgást, 's míg társalgási nyelvünk nem magyar, míg a' két nem egymás közt idegen nyelven ömledez érzelmeivel, míg nyelvünk csak tanácstermeknek, szükségnek, cselédségnek, pórságnak nyelve, addig tulajdonképen magyarok nem vagyunk; mert házi életünk, szokásunk idegen, 's minden eredetiségünk silány utánzásban vesz el. Kérdem tehát: áldást kívánnak-e nőink az utókortól magokra vagy átkot? Rajtok áll ez, 's ha valamikor, most van ideje határozottan lépniük fel a' nemzetiség szent ügyében!" 's a' t. „Ám tudja nőnemünk főkép a' rangosabb, nem ellenzem, Európa mívelt nyelveit, barátkozzék annak míveltségével, de ne nemzetiségünk rovására tegye azt;” „Hiszi-e, hogy mi férfiak, kevésbé tisztelnők a' szívvel nyelvvel magyar nőt? Imádnók őt, egy boldog jövődő szép reményével, virágzó ha-

záért dobogó kebelrel imádnók őt, 's ez imádás alaposabb, tisztább, nemesebb, állandóbb fogna lenni, mint mellyel francia petyegésű rózsa ajakak, idegen tipegésű lábaknak, mulékony mámo-rainkban áldozunk!”

„5-dik. A' társalgási viszony és kö-telesség. Első itten az, hogy a' nő szorosan megtartani igyekezzék azon határ-vonalokat; mi-ket rá nézve természet és polgári állás vontak. Hi-bás véleménye az sok nőnek, hogy őt a' fejkötő legtöbb azon korlátok, tartózkodások alól felold-ja, mik a' hajadont kötik. Innen szabad társalgást, merész nyilatkozásokat, szerénytelen kifejezése-ket, bátor gáncsolásokat, követelő magaviseleést, sok gyakran, mint mondani szoktuk, kardos ter-mészetet is enged magának, sőt kedvét találja ezekben. Szelídség, nyájasság, asszonyi lágyság, szemérmetség, tiszta erkölcs, távolban tartása mindennek, mi becsületét, jó hírét, nevét bántja vagy fenyegeti, és jóakarát emberiség iránt, a' nőmemnek bájós és mindent hódító, boldogító tár-salgási tulajdonai.”

„M á s o d i k társalgási elv a' nőnemre az, hogy bensőbb meghittebb társalgását, tulajdonképeni ba-rátnéit helyesen és gondosan megválassza, gya-kran barátnéi után is ítélvén őt a' világ. Szeme

előtt tartsa azon tapasztalási csálhatlan elvet, hogy egy romlott asszonynak társalgása többet ront fiatal no erkölcsén, mint tíz síkos erkölcsű férfié;”
s a t.

„Harmadik társalgási elv az, hogy a’ no ne csak bírjon tiszta erkölcsessel, hanem az egész világ előtt bírni láttassék is. Első jelensége a’ mételeynek az asszonyi kebelben az, ha d a’ világ ítéletével keveset gondol, annak merészen ellenébe jár, szét tekintget a’ világban erkölcstelen példák után, hogy azoknak felhordásaival, hasonlítgatásokkal önmagaviseletének mentségeket szerezzen. A’ melly nőszemély szerénytelenül azzal áll eld: hogy nála még vannak rosszabbak is, vagy világ rágalmairól gyakran panaszkodik, ritkán nincs örökre elveszve; mert elveszte legfőbb őrizetét erkölcsének, a’ szemérmességét!”

„Negyedik társalgási erény a’ nőben az, hogy az emberiség tiszteletességeit, úgy nevezett pietásait becsülje, mindenkor tiszteletben tartsa, ‘s azok ellen sem szóval sem cselekedettel ne vétsen, illy és mivel mindenkor önmagát gyalázzván meg. — — — Tapasztalás után bizonyos, hogy mind a’ két nemben, de különösen a’ nőiben, tiszteletlenség az emberi pietások iránt, ritkán találkozhatik erkölcsi romlottság vagy leg-

alább annak hajlama nélkül. Ilyen pietások: a' vallás és vallási szokások, az öreg kor, király, nemzet, nemzeti agg szokás, felsőbbség, nagyobb gyülekezetek, közönség, a' két nem viszonya egymáshoz, rokoni, baráti szeretet 's a' t.'" –

„Különösen nőink azok, kiket mint hajdan Vesta papnéit a' szent tízé, ezen pietások tiszta megőrzése illet. Szelíd érzelmek az ő világuk, mikkel mint valami bájos színekkel, nyájas egységű szép festményt varázsolnak elő, világi életünknek különben elváló tárgyaiból. A' pietások fő fő színek ezen festményben; vedd ki azokat 's a' szép festményből kontár mázolás leend!

„Ezek fő vonásai különösen a' női viszonyoknak és kötelességeknek, ezek diohajba szorítva, a' nőnem rendeltetésének fő pontjai. Még azt adom ezekhez, hogy teljesítésökhöz testi erő és egészség szükséges. Mert – – test és lélek kölcsönös és párhuzamos egyességben, viszonyban állnak egymással;” „és „kétségtelen igazság marad az, hogy csak egészséges testben lakhatik ép lélek. 'S kinek van egészségre, testi erőre nagyobb szüksége mint a' nőnemnek, melly gyakorta egyedül testi szépségének, az egészség nélkül nem is gondolható, köszöni világi szerencsáját, melly életadója, első táplálója az egész emberi nemnek? – Szük-

séges tehát a' testet fő gondunknak vennünk a' nevelésben." 's a' t. s a' t. „Korunk testileg satnyul, 's különösen a' chronicus nyavalyák igen elhatalmaztak. Ó vegyéték tehát, szülék, nevelőnék, szívetekre a' testileg süllyedő emberiség sorsát, ügyeljetek gyermekeitek, növendékeitek testi ép-ségére, egészségére, „ 's a' t. „tegyétek neveléstök egyik fő ágául a' testi czélszerű gyakorlatokat, és azon háztartási foglalatosságokat, miket aljasoknak vagy ranghoz nem illőknek, semmi magyar kisasszony nem tarthat.”

„Ezen női kötelességek közöl különösen a' két első, tudniillik a' női és anyai, olyan, melly nagy részben, vagy kirekesztőleg, az anya négy szem-közi oktatására való; a' többi azon ismeretekkel együtt, mellyek a' két nemmel közösek a' leánynevelő intézetekben taníthatnak. Innen a' leány-növendéket úgy szükség nevelnünk, hogy az ne csak maga személyére ismerje és bírja jövendőben a' boldogság eszközeit, hanem azokat ön gyermekeinek is átadhassa.” 's a' t. —

„Most már ideje kérdezni: mit tesznek jelenleg nőnevelő intézeteink arra, hogy növendékeik idővel mind ezen kötelességek teljesítésére alkalmasok, el-készültek legyenek?”

„Feleletül szokott programmaik pontjait adom eld. Tanítani fogunk úgymond: írást, olvasást, számvetést, francia nyelvet, német és magyar helyes írást, vallást, egy kis geographiát, históriát, hímzést, varrást, klavirt, éneket, tánczot, ‘s a’ növendékek tisztaságára, egészségére felügyelünk. – Mind jó dolgok, még a’ francia nyelvet is beszámítva, melly azon növendékekre nézve, kik idővel felsőbb társalgásra számolhatnak nem épen felesleges; de elég-e ez; ki van-e ezekkel elégítve a’ nőnevelés, még akkor is, ha mind ezek kellőleg taníthatnának? még akkor is, ha a’ ház fedetlen erkölce, mint valóban történni szokott, többet pótol is ki, mint maga az oktatás? Az intézetek nevelőnél azzal mentik magokat, ‘s nem épen alaptalanul, hogy a’ szülék rendesen egy pár év alatt bekívánván fejeztetni az intézeti nevelést, mit tanítsanak illy rövid idő alatt többet? Hibás kívánság ugyan ez a’ szüléktől; de épen azért, hogy a’ szabott idő olly rövid, a’ nő nevelésnek azon tanulmányait, és gyakorlatait kellene inkább kiszemelni, mik a’ növendék jövődjére nézve mellőzhetlenek. Így kétségen kívül elmaradna a’ többnyire csak fényűzési francia nyelv, a’ szemrontó hímzés, az olly kevés és igen elfoglalt idő alatt nem sokra vihető muzsika, ének ‘s a’ t.” Taníthatnának pedig – „mind azok, miket a’ fentebb

előszámlált női viszonyok előkészületei megkívánnak.”

„Azonban úgymint most állnak nőnevelő intézeteink, a' többnyire szegény vállalkozónéktól többet, vagy épen minden oldalú kiképzést kívánunk alig lehet. A' vállalat költséges, 's magát ki nem fizető fogna lenni, vagy azon pár embernek, kik jelenleg intézetenként foglalatoskodnak a' neveléssel, idejét, erejét felül fogná haladni.”

Megemlíti itt továbbá szerzőnk az otthoni nevelést is, 's elismeri, hogy okos anya, 's értelmes és nemes jellemű nevelőné mellett ennek sok jó oldalai vannak; de vannak rossz oldalai is, 's pedig sokkal fontosabb- és figyelemre méltóbbak; miknél fogva „tagadni nem lehet, hogy jó elrendezésű köznevelő intézetek mindenkor elsőszéggel bírnának az otthoni nevelés felett. Főrangosoknál, hol a' család annyira egybe szorítva nincs, – hol nevelői személyzetre több költség fordíthatatik némelly esetekben kivételt szenved az otthoni nevelés, annyival is inkább, hogy főrangú leánykánk számára, még eddig hazánkban sajátságos nevelő intézet nem létezik, 's nagy kérdés: nem ártana-e többet, mint használna egy illy rang szerint osztályozott nevelő intézet? nem vitetnék-e abba által a' szülői hiúság is, 's nem állítatnának-e

még merőbben fel azon közfalak, mik most olly távol állnak a' polgári rang között."

„Az eddig előadottakból nőnevelő intézeteinket így óhajtánám szerkeztetni:

„*1-ször.* Állítassék fel köz költségen mindenek előtt egy nevelőneket nevelő intézet.

„*2-szor.* Más nevelő intézeteink is ne legyenek csupán egyes vállalkozók intézetei, hanem állítsa fel azokat köz költségen ország, megye, kerület, város, vagy lelkeseknek és vagyonosoknak egyesülete; 's álljanak közfelügyelés alatt. Amazt tetemesebb költségbe kerülésük, ezt fontosságuk kívánja meg. Neveztesse olly férfiakból álló felügyeld választmányok, kik a' nevelő egyedet szorosán megvizsgálni, megítélni képesek legyenek, a' tárgyhoz értenek, 's az ügyet szíveiken hordozzák.

„*3-szor.* A' nőnevelő intézetek nagy városokban álljanak ugyan, hogy a' növendékek világ és emberisméretben, ízlésben, társalgásban gyakorlást nyerhessenek; de minden intézet a' külvárosban egy egy majort bírjon, hol a' gazdasszonyi, és háztartási foglalatosságokban, hetenkint legalább kétszer, az év részeihez alkalmazott oktatást, és

gyakorlatot nyerjenek. Ezen foglalatosságok mozgásai egyszersmind egészség fentartásának is eszközei leendnek;” ‘sa’ t.

„4-szer. A’ nevelő egyedek kivéven a’ nyelv és szépmesterségek tanítóit, magyarok” – „legyenek.” – „Legyen a’ tanítási nyelv magyar, a’ gyakorlati pedig német; „ ‘s a’ t.

„5-ször. A’ kiképzési idő ezen közintézetekben legalább négy évre határozottassék, ‘s azon alúl növendékek el ne fogadtassanak.” ‘s a’ t.

„6-szor. Egy egy közintézet növendékeinek száma szorosan meghatározottassék, mellyet annak meghaladni szabad ne legyen. Női növendékekre több tekinteteből nagyobb, szorosabb, és közvetlenebb felügyelés kívántatik mint a’ másneműekre. Egy egy alnevelőnére legfelebb 10-12 növendéket számítának ‘s az egész intézetre 40-50 növendéket. –

„7-szer. Az előadottakból kiviláglik: mik legyenek a’ nő nevelői rendszer tanulmányi; mikről általánosan azt jegyzem meg, hogy azoknak, mik szorosan tudományosak, csak a’ nőnem rendeltetéséhez szabott kivonatokban kellene előadatni; mert a’ nőnemnek, nem széles tudomány, vagy

épen tudósság az óhajtott tulajdona. Röviden ezekből állanak a' tanulmányok:

„a) Vallás- és erkölcs-tanítás.

„b) Magyar és német olvasás, írás, közönséges számvetés, 's a' t.

„c) Igen rövid geographiai és statistikai világmértetés, Európáé bővebb, 's hazánké legbővebb, sat.

„d) Physica igen röviden előadva, –

„e) Történettudomány; de koránsem tudományos rendszerben, hanem csak főbb, és női fogalmakhoz alkalmazott eseményekben, ki nem hagyván azokat, mikben a' nőnem fő vagy nemes szerepet játszott. –

„i) Rövid diaetetica, női szükséghez alkalmazva. Czélszerű test gyakorlatok.

„g) Háztartás elvei és gyakorlatai, hozzájok értvén a' józan költés elveit, és a' hetes vagy napos sorba kerülő gazdasszonykodást is.

„h) Magyar nyelv szabályai, literatúrája, és serkentés a' honi nyelvészetre. A' német literatúrának néhány ollyas pontjai, mik a' nőnemre nézve érdekesekek, 's jövendő olvasásában útmutatásul szolgálhatnak.

„t) Életbölcsetség, mi alatt taníttathatnának a' nemes társalgás szabályai, tapasztalati dolgok, miket a' nőnemnek tudnia szükséges. 's a' t.

„k) Idegen nyelvek. Megvallom, a' francia nyelvet csak megszorítással, 's nem olly általánossággal, mint most tanítatik, tartom szükségesnek. Mert hányadik nemes leány veszi annak hasznát? 's bizonytalansággért annyi időt vesztegetni reá, mi alatt annyi hasznosabb, szükségesebb volna tanulni való, nem helyes számolás. —

„l) Hímzés, és varrás.

„m) Muzsika, ének, rajzolás; növendéki kedvhez, szüléi kívánsághoz alkalmazva; táncz.

„Hosszú az itt előadott tanulmányok jegyzéke; de röviden, és kivonatokban adva elő, négy év alatt teljesen kimeríthető. Azonban ezen előadott tanítási rendszerből látható, mennyi idves kézi- és olvasó könyveknek hiával van még a' magyar, de némileg kivált megkívántató alakban még a' német literature is.” 's a' t. „Szabad-e reménylenem, hogy korunkban, mellyben toll viszi még a' fegyverek tisztét is, akadandnak emberbaráti írók, kik meghivatást érezvén magokban, a' hiányokat nemes elszánással kipótolandják? —

„Hála az égnek, újabb korunkban főképen a' legközelebb múlt országgyűlés ki békéltetési után,

ott áll magyar hazánk, hogy a' jót csak megpendíteni kell, 's az benne ezerek szíveiben viszhangra talál. Én megpendítem azt sem nem első, sem nem utolsó; hiszem mások, kik a' tárgyat bővebb tapasztalásból jobban ismerik mint én, nem hagyandják a' megpendített húrt hasztalan elrezgeni a' levegőben. Én részemről, ha hazám nemtőője, olly gyakran borongott arca derűjében, áldó jó kedvében, választanom hagyna kegyeiből jó hazám javára, nem kérném jelenre Anglia gazdag gyárait, nem Amerika intézeteit, hanem csak azt, hogy leányaink, nőink szívvel, lélekkel, nyelvvel magyarok legyenek. A' legjótékonyabb kormánytól, a' legbölcsebb törvényhozói testülettől, sőt alig a' gyakran mindent kiegyenlítő szerencsétől függhet hazámra nézve annyi, mint gyenge szép-nemétől. Ennek kezeibe van letéve sorsa Hunniának! Kegyes kezekbe, mik annyi honfit boldogítanak, és boldogítanak; 's tagadólag vonná-e meg ő azokat a' jó köz anyától?"

Elvégzem az érdekelt cikkely ismertetését, melly ugyan sokkal terjedelmesbbé vált, mint előlegesen kitűzött rövidségi szándékommal megegyezne; de rövidebb, hogy sem a' cikkelynek sokoldalú jelességeit méltólag kitüntethetné. Azon-

ban célom egyedül az volt: hogy mintán munkámnak t. ez. előfizetői sorában a' közelebb lefolyt országgyűlésnek csak nem valamennyi mélyen tisztelt tagjait szemlélhetni szerencsém van; ezekkel, kik meggyőződésem szerint a' hon érdekei iránt állandó figyelemmel vannak, köztiszteletű szerzőknek nagy fontosságú 's munkámmal rokon tárgyú és célú czikkelyét, ha netalán találkoznék, kihez az ezt magában foglaló jeles folyóirat nem jutott volna, megismertessem.

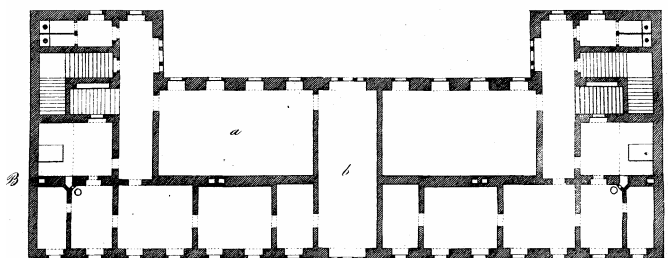
Nemzetiség, népnevelés, iskolai rendszerünk javítása 's műipar kifejlése azon tárgyak, mellyek jelenben naponkint szőnyegen forognak; és akarom hinni, hogy mind azon vitatkozásokat, mellyek e' tárgyakban történtek és történnek, nem hiú szó váltási inger, hanem benső meggyőződésből származott óhajtás és azok szükségességének elismerése idézék-fel. A' nélkül, hogy hiúsági gyanúba esnék, mondhatom tehát, hogy az e' munkában érdekelt tárgyak öszvesen és egyenkint a' legfontosabb 's korszerűbbek közé tartoznak; és mint-hogy több nemes megyék főleg a' nevelési tárgyban már eddig is czélszerű javításokat kezdtetek, általán pedig iskolai rendszerünk javítását az országosan tárgyalandók sorába emelték; szabad legyen ezennel megkérni azon lelkes hazafiakat, kiknek a' szerencse jutott közdolgokban in-

tézkedhetni: vegyék becses figyelmökbe, mi munkámban jó 's használható (mert hogy ilyen van benne, azt meggyőződésem súgja); eszközöljék mind azt, mint a' nemzet művelődésére czélszerű-
nektalálálandnak minélelőbb; mert művelődnünk kell, ha a' jólét lehető fokára jutni óhajtunk, – művelődnünk kell, ha élni, ha a' művelt nemzetekkel arányban haladni akarunk! nem, nekünk szorgalmasbagnak kell lennünk, miután olly igen elmaradtunk, és annyival inkább, mert hozzánk hasonlólag elmaradt szomszédink is iparkodnak; jaj pedig nekünk ha megelőznek! –

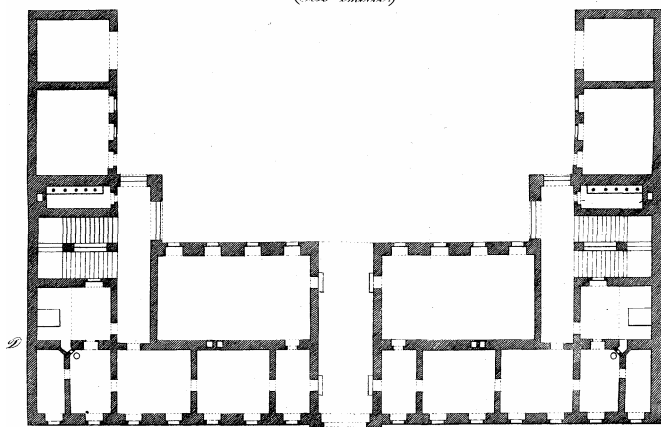
E' munkában több javalattervek foglaltatnak mellyek habár tökéleteseknek nem állíthatók is, minden esetre üdvösek és kivihetők; ez okból talán legfőbb mi még hátra vagyon, a' „legyen” szó; mert halmozzunk bár küldöttségeket küldöttségekre, terveket tervekre, soha sem fogunk olly tökéletest kimunkálhatni, melly mindenütt legczélszerűbben alkalmaztathatnék. Az érdekelt tárgyakban tökéletességre mindig csak körülményekhez szabott folytonos javítás által juthatunk.

(Földsz. alakja)

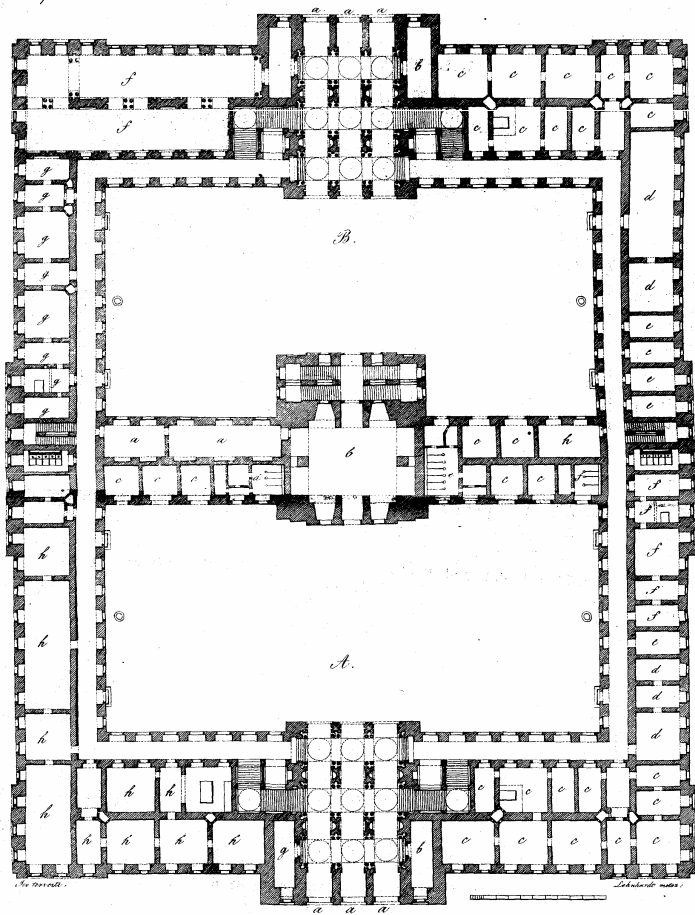
(Első-emelet)

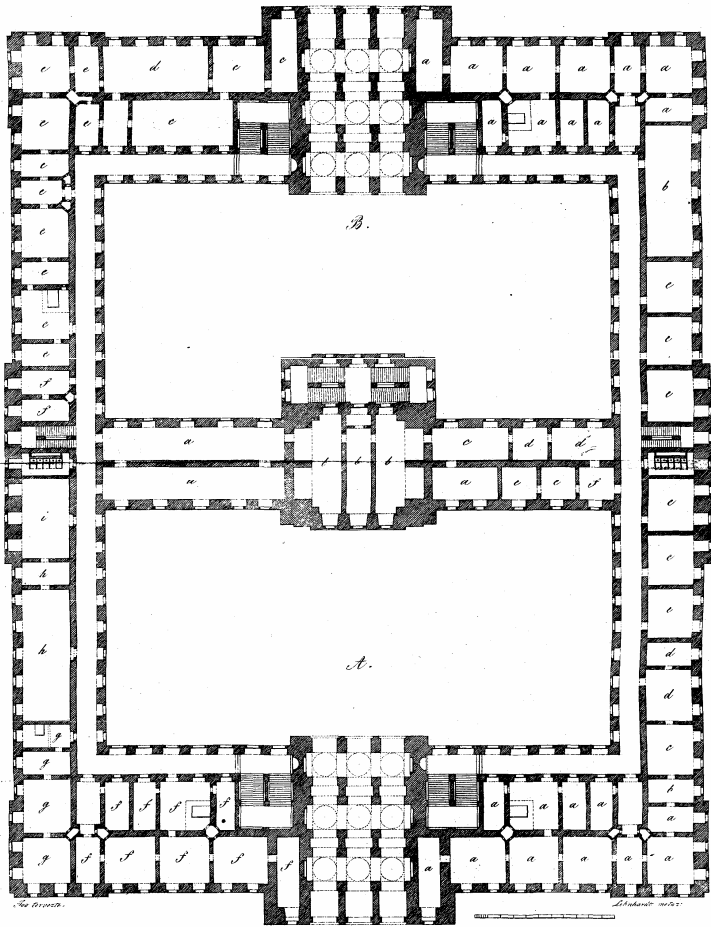
(Földszinti-terület)

NÉPISKOLAHÁZ.

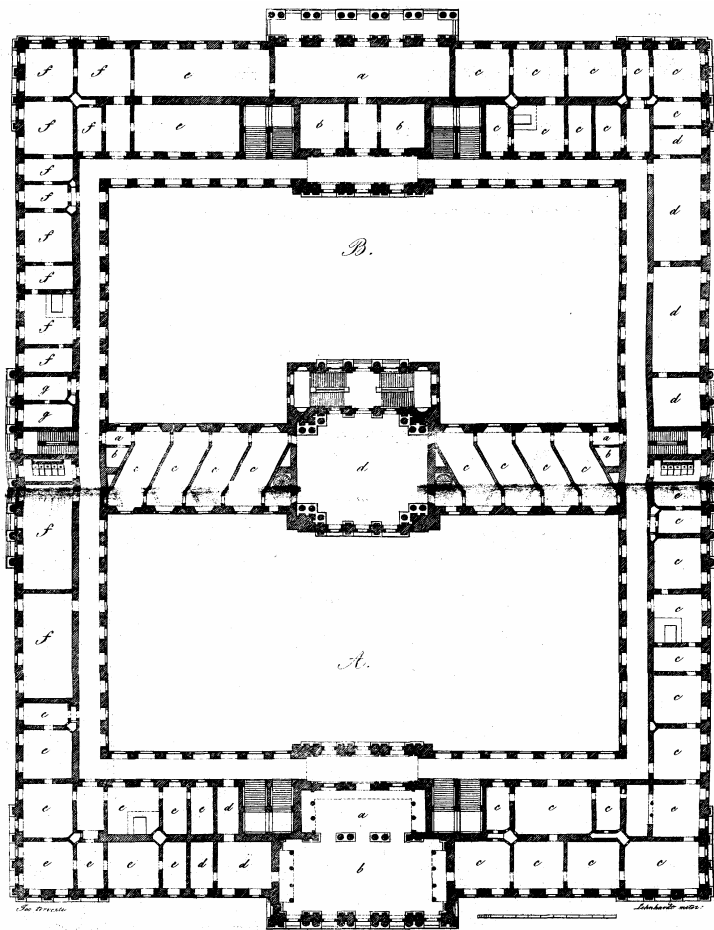
I. kőp.

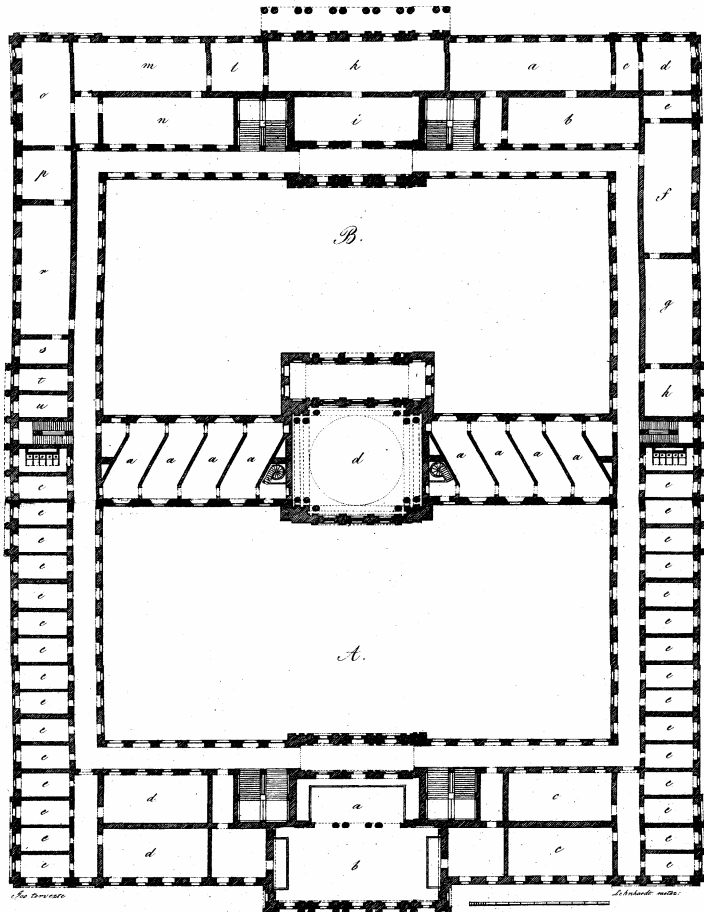
MAGYAR-ATHENÆUM.
(Alapszint.)

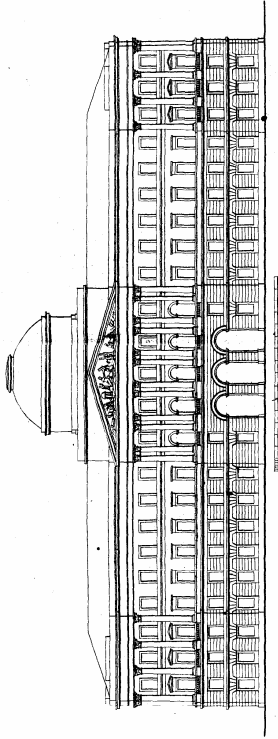
MAGYAR-ATHENÆUM.

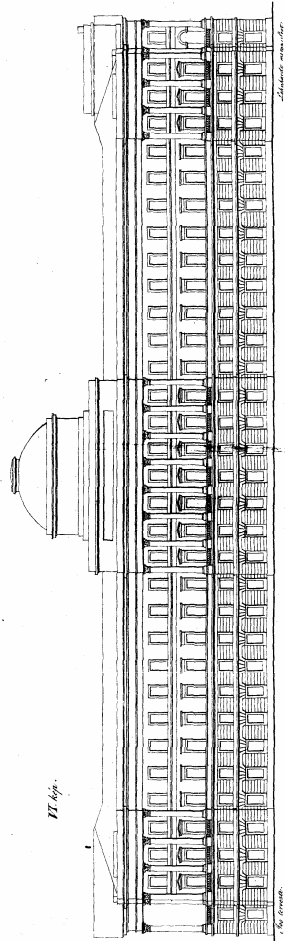
MAGYAR-ATHENÆUM.
(Házi- és tanterem)

MAGYAR - ATHENÆUM.
(Főmedik - emelet)

(Bülgariái)

II. kőp.

St. János, máj. 1874.

(V. kőp.)

MAGYAR - ATHENÆUM.